

BIBLIOTEKA
SHËTETIT

B/H-32

1480

TREGIME
Lulet e pyllit
ARISTOTEL MICI

814-32

M70

ARISTOTEL MICI

LULET E PYLLIT

tregime

2685

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

«SHITI KANË, MORI DOGRANË»

Misri i arës pranë shtëpisë që zverdhur i tëri. Hysen Guriu ngrihej herët, merrte drapërin dhe mundohej të dilte jashtë në majë të këmbëve. Nuk deshi ta zgjonte Trëndelinën; jo për gjë tjetër, po se deshi, ta ruante muajt e fundit të barrës së ré. Po Trëndelinës nuk i rrihej në shtrat. Ajo e ndiente tek çohet e i shkonte pas.

— Ti nuk duhet të lodhesh, — i thoshte ai, — kësaj here do ta rritim fëmijën se s'bën, — dhe psherëtinte duke kujtuar atë që u kishte ndodhur.

— Të jemi mirë me gjendjen njëherë, — ia kthente ajo kokulur dhe e ndiqte pas.

— Do të na mundosh fëmijën, kur të ulësh për korrje.

— Jo, jo, mos ki frikë, se edhe lëvizjet më bëjnë mirë; di vetë të ruhem unë, nuk jam më çupë, si përpara.

I viheshin punës dhe, derisa thahej vesa, korrnin nga një postat. Atë ditë, pasi mblodhën disa nuska misri të korrur, vajtën u ulën nën një hije për t'u çlodhur. Hëngrën bukë misri me gjizë e pinë dhallë me shishe. Pastaj u sollën anës

një fiku. Nga majat e degëve ua bënin me sy kokrrat e pjekura, që ishin plasaritur e përkulur pas bishtit, që ishin bërë, siç u thoshin nga këto anë, fiq rrezakë. Ishte fik vijuk e bishtgjatë që, kur piquej rrekëz, bëhej mjaltë i ëmbël. Trëndelina nuk i shqiste sytë nga degët dhe Hyseni, pa pritur t'i thoshte ajo, hoqi opingat e u ngjit në degët majoke.

Fiku vijuk i ka degët shpatore, shqitet fare lehtë, dhe Trëndelina i bërtiste që të zbriste, pastaj i lutej të mos kapej pas degëve të holla majoke. Po ku pyeste Hyseni për thirrjet e saj. Tani, më shumë se çdo gjë dëshironte të vilte sa më tepër fiq vijukë e ta kënaqte Trëndelinën, që po i fliste me zë të këngëzuar, si një xhinxhërrkë pylli kur bën folenë.

Pasi mbushi xhepat, zuri të këpuste kokrra të tjera e t'i thërriste:

— Trëndelinë! Priti! Mos të bien përtokë se bëhen me bëzhdila.

Ajo nxirrte përparësen e i priste, duke qeshur tërë naze.

— Ruaju, se mos të godasin fiqtë, ë!, — thërriste Hyseni.

— Mos ki merak, — qeshte Trëndelina, — di ta ruaj veten!

Hyseni, i stërvitur siç ishte për të hipur nëpër pemë, nuk zbriti nga trangu, po u kap nga degët e u ul nga njëra në tjetrën derisa erdhi fare pranë tokës, pastaj u hodh me kujdes që të mos i shtypeshin fiqtë që mbante në xhep.

— Merri edhe këto kokrra, — tha, — ngopu

me pemë, kur gjen, se ashtu mbase na e bën fëmijën më të bukur e të shëndetshme!

Dielli qe ngritur lart, vesa kishte avulluar, gjethet e misrit qenë përzhitur nga vapa. Nuk mund të korrej më, sepse lëpushkat bëheshin dërmila, dhe ata morën udhën për në shtëpi. Kur dolën në rruginën pas arës, befas doli përpara qehajai i Ali agait, Zengjel Paliku.

— Mirë që të gjeta në udhë, — tha qehajai, — se vajta nga shtëpia e nuk pashë njeri.

— Ç'e mirë të solli, o Zengjel Paliku?

— Prit, do ta marrësh vesh, — tha ai dhe drodhi një duhan. Vuri cigaren në gojë e shkrepiti mbi gur xixën me masat. Eshka u ndez dhe ai e ngjiti në majën e cigares, duke e thithur me dëshirë përmes kënaqësisë që i vinte nga era e duhamit të ri dhe ajo e eshkës së ndezur bashkë me të.

— Pas ca kohe do të bëhen zgjedhjet, — i tha, — zgjedhje për deputetin tonë.

— Vërtet?, — pyeti Hyseni.

— Po, po. E di mirë, ma tha Ali agai.

— Ashtu?

— Po po; ai bile më tregoi se dy vetë qenkan caktuar për anën tonë: Agai ynë, Ali Kocka dhe Dervish agai i Kurjakut.

— Po kush do të takset deputet, thua?

— Të shohim, kush të fitojë vota më shumë. Ja për këtë doja të të takoja, se për Ali aganë ne nuk japim vetëm votën, po edhe kokën, apo jo?

— Bjeri më shkurt, o Zengjel Paliku.

— Shkurt e prerë e kam, o Hysen: ti je për

aganë tonë, Ali Kockën, apo për Dervish Gurrën e Kurjakut?

— Ka kokë të mendohemi, — i tha tjetri.

— Para se ta kesh në mendje, duhet ta kesh në zemër, o Hysen.

— Si të jetë më mirë, do të bëjmë, — tha Hyseni me zë të qetë.

— Dhe nuk duhet harruar se dardha e ka bishtin prapa, — ngriti zërin qehajai.

Kështu ata u ndanë. Hyseni me gruan ecnin e bisedonin me zë të ulët, kurse Zengjeli ia mbajti nga mëhalla tjetër, duke hedhur shikimin pas. Nuk i hiqej nga mendja Trëndelina shtatlartë, plot nur bukurie.

* * *

Ditën e pazarit, Hyseni nxori për të shitur kaun. Sa pagoi taksën e tregut, i doli përpara qehajai i Dervish Gurrës. Edhe ai i tha të njëjtat fjalë dhe bëri po atë kërkesë në emër të agait të Kurjakut. Pas pak do të bëheshin zgjedhjet dhe kush e kush nga agallarët përpiquej të shtonte tarrafin e të fitonte më shumë vota sesa tjetri. «Mjerë kush nuk voton për Dervish Gurrën, — tha edhe ai, — se dardha e ka bishtin prapa».

Pastaj qehajai zuri të vërtitej andej-këtej e u frynte në vesh pazarakëve të tjerë që të votonin për aganë e tij. Hyseni, tek rrinte pranë kaut që do të shiste, shikonte, dëgjonte dhe mendonte; mendja i shikonte larg, te ndarja e panairit... Nda-

het panairi? Nuk ndahet; po ja që kështu ka ndodhur. Për këtë kanë qenë dhe janë dëshmitarë gjithë pazarakët e Rroskovecit. Kjo ngjarje ka ndodhur atëherë kur Hyseni ishte akoma i mitur, atëherë kur i ati, Velo Guriu, e kishte marrë me vete për herë të parë në Rroskovec dhe ai habitej me çudirat e pazarit. Në fillim e kishte topitur zhurma, po pastaj qe çelur në fytyrë dhe ishte gëzuar, kur pat parë ariun të hidhte valle me def e arixhinjtë me fshikulla, që e mësonin, e përkëdhelnin, ose e qëllonin duke bërtitur.

Ndërsa kujtonte këto, Hyseni fërkonte kaun, që kishte nxjerrë për të shitur, i jepte ndonjë lëpushkë në gojë, ndonjë tufë grëmi të butë e flishte me vete. E mbante mend mirë ngjarjen e panairit dhe të pazarit. Meqë blerës nuk po vinin akoma ta pyesnin për kaun e tij, ai u krodh gjithnjë e më shumë në përfytyrimin e Rroskovecit të dikurshëm; si e kishte parë e dëgjuar. Edhe atëherë i vogël ishte Rroskoveci, po pazarin e bënte të madh. Shiteshin drithëra, fruta, lesh, fasule, gjë e gjallë, kuaj e gomarë. Po më shumë se për mallra ai pazar ka qenë i dëgjuar për rrahje e për zhurmë. Zallahinë e atij pazari nuk e ka mposhtur as zëri i tellallit. Sherret fillonin me fjalë, forcoshin me një pëllëmbë, xhungoseshin me çomange, përgjakeshin me sëpata e mbylleshin me pushkë. Zakoni që rrahjet të bëheshin në pazar kishte arsyen e tij. Rrahja duhej të shikohej nga sa më shumë sy, që ashtu të haqej më mirë fama në tërë krahinën. Në pazarin e Rroskovecit mund të veje mirë dhe të ktheheshe me kokën me xhunga. Mund të veje me këmbët e tua dhe

të kthëheshe në qerre, i përgjakur. Pabesia dhe sherri endeshin si hije të padukshme. Vendi i pazarit në dy anë vinte si i ngritur, kurse në mes ulej. Në dy anët e ngritura ishin dy kafene kundruall njëra-tjetrës. Tek ato nuk vinte kushdo. Në kafenenë e parë rrinte agai Ali Kocka, që kishite çiflig Luarakun. Në të dytën rrinte agai i fshatit Kurjak. Hanin mish, pinin raki e shikoheshin vëngër. Secili përpiquej të tregohej më i madh se tjetri. Pleqtë tregonin se mëria midis tyre filloi kur u vu pazari në ankand. Të dy vunë tellallët e tyre për të thënë me zë të lartë çmimet që jepnin për blerjen e pazarit. Tellalli i parë me zë të fortë i bënte të ditur botës se pazarin e Rroskovecit e blinte në ankand Ali Kocka me pesëdhjetë napolona. Tellalli i dytë, me porosi të agait të Kurjakut, e ngrinte çmimin e ankandit në dhjetë napolona më shumë. Pastaj tellallët lajmëronin se çmimet për blerjen e pazarit ngriheshin nga pesë napolona. Por, ato çaste haseti, midis agallarëve erdhi beu i madh nga Berati dhe e bleu pazarin me para të madhe. Beu fitoi ankandin, po agallarët e Luarakut dhe të Kurjakut mbajtën ndezur hasetin dhe smirën. Meqë s'e mundën njëri-tjetrin me pazarin që bëhej një herë në javë, ata ngritën davanë e panairit, që bëhej një herë në vit për tërë krahinën. Ditët e panairit heshte pazari, se panairi nuk bëhej në Rroskovec, po në Luarak, ose në Kurjak. Secili aga përpiquej që panairi i vitit të bëhej në çifligun e tij.

Lajmet për panairin fillonin që në pazar. Tellallët bërtisnin me sa kishin në kokë si i mësonin agallarët. Një ditë pazari tellalli i Ali Kockës

ftonte popullin që ta bënin panairin në Luarak, ku do të gjenin edhe han, edhe kafene. Mirëpo ky lajm nuk i pëlqente agait të Kurjakut. Ai shtyu njeri dhe e qëlloi me gur në dhëmbë tellallin e Luarakut. Ali agai mori inat dhe i ndërseu qehallarët e tij të cilët nga ana e tyre nxitnin bujqit që të ndesheshin në pazar me ata të fshatit tjetër: «Të vëmë në vend nderin e fshatit dhe të oxhakut të Ali agait, — u thoshin ata, — ecni përpara, u bini kurjakasve!»; — bërtisnin qehallarët.

Edhe qehallarët e Dervish agait nuk mbeteshin më prapa. U bërtisnin bujqve të tyre me sa zë kishin: «Mos u tërhiqni pas! Bjeruni me çomange qenve të Luarakut!».

Atë ditë në pazarin e Rroskovecit rrëmuja u bë më e madhe se çdo herë tjetër. Njerëzit lëviznin andej-këtej si valë deti. Babai i Hysenit, Velo Guriu, u ndodh në qendër të kësaj rrëmuje dhe s'po merrte vesh se ç'po bëhej. Ai vetë ishte nga Luaraku dhe po bisedonte me të kunatin nga Kurjaku. Hyseni i vogël dëgjonte rrëmujën dhe mbante vesh bisedat e tyre.

— U bini qenve të Kurjakut!, — bërtisnin qehallarët e Ali agait.

— U bini larove të Luarakut!, — bërtisnin ata të Dervish agait. Rrëmuja dhe zallahia po shtoheshin.

— Plasi sherri përsëri, — tha Velo Guriu.

— Sherri i pazarit, — shtoi i kunati.

Hyseni i vogël u struk si zog i trembur pas të atit.

Kaloi aty pranë një qehaja dhe u bërtiti e

u tha që të mos bënin sikur nuk merrnin vesh.
— Zjarri u ndez e ju po ngrohni duart, — u bërtiti ai.

— Ç'të bëjmë?, — pyeti i ati i Hysenit

— Të mbani njëren anë!, — tha ai me zë të ngjirur nga bërtitjet. — Me cilin jeni ju, me Luarakun, apo me Kurjakun?

— As me njërin, as me tjetrin, — ia ktheu i ati i Hysenit.

Atëherë qehajai nuk e mbajti dot veten dhe u shkreh tërë ashpërsi duke u skuqur si piperkë djegëse:

— Si, more Velo, nuk na qenke me asnjërin ti? Po a e di se si i thonë kësaj?

— E di dhe e di fort mirë.

— Ashtu ëë?!

— Po, po, e di mirë se kësaj i thonë: «zi-hen atllarët dhe shqelmat i hanë gomarët».

— Pa shiko, pa shiko firauni, — bërtiti qehajai dhe bëri të ngrinte kamxhikun; po Velo Guriu më të kunatin i morën më përpara kosat e ferrave dhe naxhaken. Që atëherë Veloja mbeti si halë në sy për Ali Kockën. Kur kishte ardhur dita e panairit, Velo Guriu që menduar tërë natën dhe kishte vendosur që të mos shkonte për panair as në Luarak, as në Kurjak. «Vendosa ta bëj pazarin në Fier, — i pati thënë gruas, — më larg, po më mirë. Ndryshe s'bëhet: të vesh në Luarak, të vrasin qehallarët e Kurjakut; të vesh në Kurjak, të vrasin ata të Luarakut. Mirëpo ajo mendje i doli edhe më për zi Velo Guriut të shkretë: Agallarët e kishin marrë për kryelartësi atë punë.

«Më mirë një kokëllartë më pak; sesa një bujk e pazarak më shumë», — u kishte thënë Ali Kocka qehallarëve të vet, të cilët i zunë pritë Velo Guriut po atë mbrëmje, kur kthehej nga pazari i Fierit. Veloja vinte kaluar në kalë. As kjo nuk ishte shenjë e mirë, sepse shprehte kryelartësinë e bujkut që kërkonte të hahej si kalorës me aganë, i cili ishte shtëpi oxhaku. Tek e shikonin të vinte me kalë, qehallarët e ndienin veten më të qetë për vrasjen që do të bënin. Ata qëndronin pa lëvizur, atje, te kodra buzë kënetës së Belinës. Vështronin tragën anës kënetës dhe merrnin në shenjë kokën e Velos, i cili vinte kaluar mbi gjokun e bardhë. Nga rrëza e kodrës dukeshin dy Velinj: njëri që ecte kaluar anës kënetës dhe tjetri krahu tij, që kridhej e lëkundej në cipën e kaltër të ujit. Tek pa kodrën të pasqyruar në kënetë, Veloja pa edhe vetveten aty të pasqyruar me kokë poshtë. Figura ishte e qartë, po nuk i pëlqente të ishte ashtu. Si padashje e përshkoi një ndjenjë dyshimi dhe ai vuri dorën te naxhakja, që e mbante në brez si revolver. Sa i preku mykën afër bishtit, gjëmoi pushkë e qehajait. Plumbi e përshkoi tejpertej dhe ai u përkul si i kapitur mbi qafën e gjokut. Mustaqet iu përziën me jelet e kalit. Gjoku i trembur nga buçima, mori vrapin lingthi. Edhe i vrarë, Veloja po ecte si kalorës kryenec. Këmbët i kishte në yzengji akoma dhe nuk e linin të rrëzohej. Gjaku që rridhte nga krahori i përkulur i njeriut të vrarë shkiste mbi qafën e kalit dhe linte njolla të kuqe mbi tragat e qerreve. Gjoku dhe njeriu qenë bërë si një trup i vetëm që, edhe pse të përgjakur, nuk jepeshin.

Ndërsa kali vraponte përpara, qehajai i parë u drejtua nga i dyti dhe i bëri zë:

— Le të thotë më, po deshi, «kur zihen atllarët, shqelmat i hanë gomarët».

— Nuk e pati keq Ali agai, kur tha: «Më mirë një kokëllartë më pak, sesa një bujk më shumë», — ia priti tjetri duke u zgërdhirë.

Qehallarët nuk i zuri gjaku fare. Teksa Gjo-ku me të vrrarin në samar vazhdonte vrapin për në shtëpi, qehallarët i frynin pushkës nga tyta e i merrnin erë barutit të ndezur.

— Vrasje e bukur, — tha i pari, Zengjel Pa-liku.

— S'ka ku të vejë më mirë..., — shtoi tjetri, — ashtu, tek do të kalërojë me fytyrë të përgjakur, pa folur, do t'u mësojë të tjerëve se ç'i pret, po të mos dëgjojnë Ali aganë.

E gjithë kjo gjëmë kishte ndodhur brenda pak kohe.

Ja tërë këtë ndodhi rrinte e përfytyronte Hy-seni, kur fërkonte kaun që kishte nxjerrë në paz-zar, duke pritur myshterinj për ta shitur.

*

* * *

Pazari përsëri ziente nga zhurma dhe zallahia. Larminë e turmës e shtonte dhe më shumë tabori i vogël cigan me ariun në mes, që ecte përmes

rruginave plot me njerëz. Turma rreth ariut që hidhte valle, sa vinte e shtoej. Rrotull turmës kalonte po ai qehaja, Zengjeli, që tani ngjante çil nga thinjat e shpeshuara. Ai kishte nisur të plakej, po huqet i ruante si në të ri. Tek shkante me kobure në brez, çoç u thoshte njerëzve në vesh. Prapë erdhi te Hyseni, e pa një copë herë në sy, pastaj i tha se javën tjetër do të bëheshin zgjedhjet. «Kush voton për Ali Kockën, qëndron, — thoshte duke ecur, — tjetri e pëson». «Këto m'i ke thënë nja dhjetë herë», — tha Hyseni me inat.

«Po t'i them atëherë njëmbëdhjetë, pastaj, në t'i zëntë më veshi, thuaj ke lindur me këmishë», — tha Zengjeli dhe ktheu krahët.

Hyseni nisi ta fërkonte prapë kaun nga zverku. I vinte keq ta shiste, po i duheshin para që të rregullonte shtëpinë. Trëndelina i kishte thënë se e ndiente fëmijën gjallë tek e qëllonte shpesh në bark. Fëmija duhej të lindte në një dhomë për të qenë. Me paratë që do t'i mbeteshin do të blente ca gjëra rroburinë për fëmijën dhe të shoqen. I ruhej së keqes, se ishte djegur me fëmijën e parë dhe përpiqej të mos e humbiste atë që do t'i lindte. Vërtet po e shiste kaun, po zgjedhën nuk do ta mbante zbryer: deri në mars i bëhej demi për të ngarë ugar e për të mbrehur në qerre.

Tek ushqente kaun e mendonte për fëmijën që do t'i lindte, prapë u ndie zëri i Zengjelit, i cili u thoshte të tjerëve: «Kush voton për Ali aganë, na nderon, ai që nuk voton e pëson». Iu kujtua prapë i ati i vranë... Një si parandjenjë gjaku e cimbi në zemër. «E keqja përsëritet nga koha në kohë, — tha me vete. — Tim atë e vranë, sepse nuk i

dëgjoi për ta bërë pazarin në panairin e ndarë». U ngrit nga vendi por nuk dinte nga të shkonte. Kudo që të shkelte, i vinte në vesh po ai zë, si dhe fjalët «e pëson... e pëson». «Ç'të bëj? Për kë të votoj? Të votoj për njërin, më vret tjetri. Të mos jap votë për asnjë, më kërcënojnë të dy!», — mendoj ai. Aty për aty Hyseni vendosi se ishte më mirë ta thurte kasollen me kashtë, sesa të bënte shtëpi. «Me paratë e kaut, — mendoj ai, — do të ble një dyfek». Dyfeku ishte i shtrenjtë, po nderi e gjaku ishin më të shtrenjtë.

Në mbrëmje, në vend të parave, Hyseni solli në shtëpi një dogra. Trëndelina fshehurazi u gëzua për krenarinë e burrit të saj, po nga ana tjetër u ngjeth. Hyseni i tregoi së shoqes se si i qenë kanosur qehallarët për punë të votës. I tha se ato kanosje i kujtonin vrasjen e të atit, vite më parë.

— Bëj si gjithë shokët, — tha Trëndelina.

— Ne, si shtëpi jemi djegur një herë, moj Trëndelinë. S'duhet të na gjejnë prapë në befasi.

Trëndelina heshti. Shtrëngoi dhëmbët e mblo-dhi pak buzët. Mollëzat e faqeve iu zbehën e gropëzat e tyre iu bënë më të thella e më të rrumbulakëta si zerdeli e ndarë në mes.

— Ku ta dimë nëse ajo vrasja e atëhershme nuk përsëritet, — prishi heshtjen Hyseni.

— Larg qoftë e në kokë të dushmanit, — tha gruaja. — Mës u druaj, se tok me të tjerët je, — i dha zemër ajo.

— Frikë s'kam, po edhe të më hanë prapa krahëve nuk më pëlqen, — i tha ai duke vënë syrin në shënjestrën e dograsë.

— Po ç'do të bësh?, — deshi të mësonte Trëndelina qëllimin e tij.

Atë çast ai fërkoi tytën e pushkës me një dorë dhe dorën tjetër e hodhi mbi qafën e gruas. Dhe, ndërsa përkëdhelte lehtë Trëndelinën, shtrengonte fort dogranë. Të dyja iu dukën të shtrenjta e të domosdoshme. Gruaja do t'i lindte fëmijë, do t'i mbante zjarrin ndezur, kurse dograja do ta ruante nga të ligjtë. «Ç'do të bësh?» — kishte pyetur Trëndelina, po ai nuk deshi t'i përgjigjej. Jo se nuk kishte vendosur, po sepse nuk e dinte se si do ta priste ajo.

Atë ditë Trëndelina kishte prerë lule tatulle, i kishte bërë tufa-tufa e ia kishte sjellë lopës. Duart, fustani e flokët e saj vinin akoma erë lule tatulle. I ngacmuar nga erërat e luleve të egra, ai e puthi lehtë dhe bëri sikur harroi t'i përgjigjej...

— Ti ç'ç më fsheh, — i tha ajo pas asaj së puthure.

— E di çfarë, — i tha ai si papritur.

— Çfarë?

— Kam vendosur të dal në pyll me dogra.

— Të dalësh në pyll me dogra?!?

— Po.

— Domethënë firar?

— Po, firar.

— Po mua ku do të më lësh?

— Eja me mua.

— Kështu të vij, e rënduar?

— Shko te nëna jote.

— Ashtu ke për t'i vënë rreth të zjarrtë ko-

kës: qehallarët, xhandarët e njerëzit e qeverisë do të të ndjekin.

— Nuk më zënë dot, — tha i sigurtë Hyseni, — mua më ka bërë lundër Vasil Gogu, me atë lundër unë çaj si ngjalë nëpër kënetën e Belinës. Vete e fshihem atje ku s'shkel këmbë njeriu.

*
* *
*

Që të nesërmen, gjënë e gjallë e shpunë në shtëpinë e nënës së Trëndelinës. Misri i korrur mbeti në arë dhe priste që ta merrnin ca nga ca, të zhvishej nga lëpushka e të futej në kolibe.

Askujt nuk i vajti në mendje se ku kishte humbur për ca ditë Hysen Guriu. Disa thoshin se do të kishte vajtur për dru, të tjerët thoshin për peshk, ca të tjerë mendonin se do të ishte andej nga kënetat për të korrur kashtë rrogozi...

Vetëm ditën e zgjedhjeve u mor vesh se Hyseni nuk ishte më në fshat dhe njerëzit e kuptuan se ai kishte dalë firar.

Nëpër fshat nisën të shkëmbeheshin fjalë: «Mirë që paska dalë firar, po pse? Pse paska dalë? Ndoshta nga druajtja e votimit, ndoshta për të tretën e papaguar, për të cilën që zënë edhe me Ali aganë, ndoshta për babanë, që dikur ia patën vrrarë qehallarët e Ali agait».

Askush nuk dinte gjë të saktë. Askush nuk e dinte se nga qëndronte. Thuhej se mund të që në kënetën e Belinës, nëpër blacat me shkurre, ose të që futur në pyjet e Godoleshit pranë Grizës.

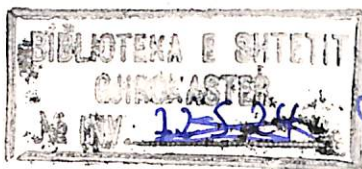
Të tjerët kishin mendimin se rrinte nga korijet e Sukut.

S'vonoi shumë dhe për atë doli një këngë që po përhapej gojë më gojë nga një fshat në tjetrin, nga Luaraku në Kurjak. Kënga lavdëronte firarin trim dhe thoshte:

*Hahet Hyseni me aganë,
shiti kanë, mori dogranë;
shiti lopën për gjerdanë,
pyjeve na merr nishanë.
Mëson synë për Ali Aganë.*

* * *

Ajo këngë e vuri vërtet në mendime aganë e Luarakut, Ali Kockën. Kur dilte nëpër fshat për të tretën a për punën angari, s'shkonte më vetëm, po mbante prapa të dy qehallarët. Por edhe ata qenë bërë me hije. Tregonin se një herë, kur po ktheheshin nga pazari dhe u futën në tragën anës kënetës së Belinës, ndien një hije të dyshimtë, pastaj një zhurmë ferre dhe panë të lëkundeshin degët e holla. Menjëherë u vajti mendja te Hyseni, që mund të merrte nishanë. «Të zbresim», — kishte thënë Zengjeli, dhe menjëherë u gjendën shtrirë në tokë, pas ledhit. Për një kohë ra heshtja. Pastaj prapë lëvizën degët e holla dhe purtekat e marinave kërcitën lehtë. «Kush është?», — thirri Zengjeli dhe pushkët e të dyve gjëmuan njëherësh. Dikush u rrëzua si me rënkim. Shkuan drejt vendit ku patën marrë shenjën. I pari ia arriti Zengjel Paliku. «Paskemi qenë trembur kot»,

— tha ai, duke treguar me gisht një gomar murrash të shtrirë që luante këmbët i mbytur në gjak.
«Sidoqoftë duhet t'i bëjmë sytë katër gjithnjë,
— u dëgjua Ali agai, që po i vinte fytyra në vend përsëri, — kanë ardhur kohë të tjera, s'duhet ta flemë mendjen».

*
* *
*

Kalonin ditët e muajt dhe Hyseni u mësua me jetën e vetmuar të firarit. Andej nga rrinte, hante rrënjë të bardha zhukash, këllkazë, fiq të egër e rrush lurushk. Zinte zogj me harqe dhe lepuj me lak. Kapte peshq me çërrnik e fushnjerë e vriste rosa të egra. Rrallëherë, mbrëmjeve futej në fshat, merrte misra të njomë e largohej. E vetmja nyje që e lidhte Hysenin me fshatin ishte shtëpia e Vasil Gogut, ku vinte pa u ndier natën nëpër errësirë. Merrte vesh se ç'bëhej në botë, fuste ndonjë gjë për të ngrënë në trastë dhe largohej përsëri. Vinte e ikte me aq lehtësi te Vasili, sepse ai e kishte shtëpinë buzë kënetës. Dikur edhe Vasili e kishte pasur shtëpinë te kodra e fshatit, po agai e kishte dëbuar që andej dhe ai që detyruar të bënte një kasolle te sopishtja e hollë, që futej si hundë në pellgun e gjolit. Vasil Gogu e kishte kundërshtuar aganë. Kujtonte se kishte të drejtë dhe prandaj e kishte ngritur aganë në gjyqin e Beratit. Po ndryshe nga ç'pat shpresuar, gjyqi anoi nga Ali Kocka. Kështu Vasili humbi dhe agai fitoi davanë, duke shpënë fjalën në vend. Që atë javë Vasil Gogu hoqi plaçkat dhe shtëpinë nga trualli dhe e ngriti kasollen

në breg të kënetës. Dhe aty, në kasollen e vet të vogël, Vasil Gogu ziente ditë e natë nga urrejtja për Ali aganë. Kur i erdhi për herë të parë Hyseni si firar, Vasili i hapi zemrën. «Ma hanë kokën fëmijët e shumtë, — i pati thënë Hysenit, — pa dy duar për një kokë duhet të jenë».

*

*

*

Një mbrëmje vjeshte me yje e hënë, kur nata nuk ishte thyer akoma, Hyseni i hipi lundrës dhe çau mbi ujëra drejt sopishtes së kënetës. Sa vajti në breg, lidhi lundrën midis marinave e u nis për te kasollja e Vasilit. Kjo ishte një natë të cilën ai s'kishte për ta harruar kurrë.

Vasil Gogu, pasi i shtroi për të ngrënë, duke i vënë përpara një gotë me raki mani, i tha:

— Ti, Hysen, që ke hedhur dogranë kraheve e ke dalë pyjeve firar, je më burrë nga gjithë burrat. Po burri që është burrë njihet jo vetëm në trimëri, por edhe në hidhërim.

Sa tha ashtu, Vasili uli sytë, ngriti gotën me raki dhe e trokiti me gotën e tjetrit.

— Rrofsh e jetofsh me nder e trimëri! — tha.

— I gëzuar e me nder, — tha Hyseni duke e trokitur.

— E pata fjalën, — vazhdoi i zoti i shtëpisë, — se edhe hidhërimi e provon burrin.

Hyseni ktheu gotën e, duke pirë atë gllënjë raki, po vriste mendjen që ta gjente se ku deshi të dilte Vasili me ato fjalë. «Ç'hidhërim mund të vuaj unë, — mendonte firari, — grua ja nuk e ka

kohën e lindjes tani. Apo mos vallë Trëndelina ka dështuar?... Mos ka pësuar gjë», — iu drodh zemra.

Vasil Gogu ngriti gotën përsëri.

— Është zor t'i ruhesh të ligut! Ai ta bën të keqen tek s'e pandeh.

— Pse ma sjell anës, or Vasil? Ma thuaj, ç'më ka gjetur?, — thirri Hyseni.

— Eh, — nisi të fliste me një ton të ngashëryer Vasili, me një zë që s'ia nxinte goja dhe s'ia merrte gjuha, — i ligu të liga bën.

— Po ç'më kanë bërë, more Vasil Gogu?! Fol!

— Zengjeli, Zengjel Paliku... deshi t'i binte më qafë nuses sate, tek mblidhte misrin e korrur në arë...

— Ashtu?, — foli firari me zë si klithmë.

— Dhe e shkreta nuse, për të shpëtuar nga thonjtë e të mallkuarit, mori tragën me vrap. Tek kapërceu ledhin e përroit, u shemb e ra.

— U vra shumë?!

— U vra, po u ngrit e mori rruginën e fshatit me nxitim. Sa u fut në shtëpi, iu shtuan dhimbjet më shumë, fuqia e la. I kishte rrëshqitur fëmija dhe i kishte rënë keq...

— Dhe dështoi, — psherëtiu Hyseni.

— Dështoi e mjera, por u ndodh vetëm... dhe humbi shumë gjak.

— Dhe pastaj?

— Dhe pastaj shoqet e gjetën të venitur, po mendjen e kishte në vend. «T'i kisha lënë një fëmijë Hysenit për kujtim», — tha dhe mbylli sytë... e iku në mbrëmjen e asaj dite.

Vasil Gogut nuk ia nxinte goja fjalën «vdekje». Nga pikëllimi, Hyseni u zbeh në fytyrë dhe djersë

të ftohta i bulëzuan mbi ballë. Sytë iu hakërruan.

— Duhet të mbahesh, — u dëgjua zëri i Vasil Gogut dhe ai ndjeu shtrëngimin e dorës së tij, se hidhërimi çan gurin, than drurin, po jo burrin; se burri s'njihet vetëm në trimëri, po edhe në hidhërim!

Heshtën ashtu si heshtin burrat në çaste dëshpërimi. Vasil Gogu nxori qeskën e duhanit dhe drodhi dy cigare. I dha zjarr eshkës me masat dhe i tha tjetrit: — Ndize!

Ai e nderoi dhe e piu si i hutuar, duke thithur cigaren me duhan të fortë e duke nxjerrë shtëllungat tymi. Gëlltiste tym duhani dhe nuk fliste dot asnjë fjalë. Vasili e vështronte dhe nuk dinte nga t'ia niste fjalën prapë.

— Ngrije gotën. — i dha kurajë Vasil Gogu, — ta pimë për kujtimin e saj.

Po rakia nuk e zvogëloi dëshpërimin.

— Po ku e varrosën?, — pyeti firari.

— Pranë babait tënd, — tha tjetri.

— Dallohet?

— Po, po; te koka i kemi mbjellë një trëndafil që çel gjithnjë dhe një selvi të vogël.

Disa çaste nuk folën më. U krijua ashtu një heshtje e rëndë. Çdo fjalë do të dukej pa vend. I zoti i shtëpisë vuri rë se në sytë e firarit pikëllimi po kthehej në një dëshpërim, që donte shpazim.

Ato ishin çaste vendimtare për një trim. Në ato minuta ai edhe mund të çmendej. Prandaj Vasil Gogu përpicej t'ia bënte më të lehtë brengën, që të mos e cartte mendjen, po të futej prapë në udhët e trimit, që ta vinte të drejtën në vend me dogranë e tij.

Sytë e firarit tregonin se ai po e kalonte në mënyrë të madhërishtme hidhërimin e asaj vdekjeje. Në sytë e tij dukeshin shumë mendime.

— E kam dashur shumë Trëndelinën, — tha Hyseni sikur fliste me vete.

— Çdo burrë e do gruan, o Hysen.

— E kam pasur më shumë sesa grua. Edhe motër, edhe vëlla.

— Ashtu është.

— Nuk më mban vendi. Do t'i vete te varri, — dhe u ngrit i shpejtë si shpend për fluturim.

— Nuk do të të lë vetëm, — tha Vasil Gogu dhe u ngrit pas tij.

Hyseni hodhi dogranë në krah, ngjeshi naxhaken si kobure në mes, veshi gunën dhe doli. Vasili mori kosën e ferrave në duar. Nisën rrugën në heshtje. Nata ishte plot yje edhe hëna çante përmes kaltërsisë. Në një drejtim me hënën ecnin edhe ata. Në udhë e sipër firarit vetiu i vinin në buzë fjalët e një këngë të moçme:

*Do vete t'i zbuloj varrë,
që ta shoh ç'nur ka marrë,
nur të kuq, a nur të bardhë...*

Firari i thoshte fjalët me vete, po nuk i këndonte. As Vasili nuk e pyeste se ç'mendonte, por ai e dinte nga përvoja se atë këngë e kishin në majë të buzës gjithë trimat, kur u iknin nuset të reja.

Me të vajtur te varri i saj, u përkul si të përfalej; preku gurin, nuhati trëndafilin e i tha:

«Kam dy haka për të marrë, moj Trëndelinë, tëndin dhe të tim eti që dergjet aty pranë». Me

të thënë kështu humbi në të kaluarën. Trëndelina iu shfaq përpara e gjallë dhe e shëndetshme, si atëherë kur shkonin anës kënetës me bagëti e takoheshin fshehur, kur ishin të rinj, të pafear, si atëherë kur u martuan dhe shkundnin manin bashkë. Iu kujtua dita kur hëngrën fiq vijukë dhe ajo i pat thënë se e kishte ndier fëmijën gjallë tek e qëllonte brenda në bark. Hyseni e dëgjonte dhe gëzohej: «Së shpejti, — mendonte, — do të bëhem baba dhe do të quhem plotësisht burrë». Pastaj kishin lidhur një nuskë misri. Flokët e verdhë të saj ishin trazuar me gjethet e buta të misrit dhe i ishin bërë me vesë. Sytë e kaltër në ato ngjyra vjeshte i qenë dukur krejt bojë qielli, si lule çikore. Në këto shëmbëllime e sipër fytyra i mori një pamje si prej hëne e humbi si një vegim i bardhë tutje qiparisave. Hyseni deshi të çmallej edhe ca me të po ajo nuk po i dilte më. Atëherë ai tha me gjysmë zëri si këngë:

*Ku ke rënë, moj Trëndelinë,
që s'kujton mua të zinë?*

Deshi të lëshonte një pikë lot, po s'po mundej. E kishte mbërthyer të tërin ndjenja e hakmarrjes.

Shtrengoi dogranë nën sqetull. Dhe iu bë se dëgjoi një zë që po bashkohej me zërin e tij:

*Të kujtoj e qaj me lot,
po jam thellë e nuk dal dot.*

«Ashtu është, — i tha zërit të saj firari, — ti nuk më ndihmon dot, po dije se dogranë e kam plot, mendja s'më lot dhe në nishan nuk qëlloj kot».

*
* *
*

Brenga qe e madhe, po Hyseni e mori veten pa e leqendisur zemrën. U nda me Vasil Gogun duke i shtrënguar dorën e u nis për në terinën e tij prej kashte në pyllin ndanë kënetës. Nxori lundrën nga bllacat me marina dhe i ra gjolit drejt.

Qielli ishte akoma me yje, po frynte erë juge dhe bënte pak zagushi. Bretkosat dhe zhabat e vogla kuakisnin e rarisnin pa ndërprerje. Pritej të prishej koha, se moti po përgatiste shiun pa u ndier me zhurma e gjëmime.

Me të vajtur në terinë, Hyseni shtroi rrogozin mbi kashtira, u mbulua me gunë e ra të flinte, po gjumë s'kishte në sy dhe as që i vinte. Hidhërimi për Trëndelinën i shtrëngonte gjoksin e i zinte frymën. Sa më shumë i rritej brenga, aq më e gjatë i bëhej nata. S'kishte durim sa të gdhiehej. Ata që i kishin vrarë babanë, i kishin vrarë edhe gruan. Gjithë ëndrrat e tij qenë përmbysur. Ziente nga padurimi që s'po gdhiehej shpejt.

Në dremitje e sipër i doli prapë Trëndelina. Herë i dukej e qeshur, herë e mërzhitur. Herë nuse e druajtur, herë grua e rënduar. Prapë i kujtoheshin çaste të gëzuara e përkëdhelie, kur patën vjelur kumbullën, kur hanin bostan dhe kur mendonin për fëmijën, që do t'u lindte... Gjithë ajo kohë kishte kaluar si një ëndërr dhe ai ndodhej i vetëm te terina me kashtë, në pyllin pranë kënetës së Belinës.

...Egërsirat zunë aullinin larg e më larg; futeshin thellë në pyll, se nata po mbaronte. Hysen Guriun s'po e mbante më terina. Po gdhinte ditë pazari e ai nuk mund të rrinte duarkryq: Sipas zakonit të krahinës, trimëria më e madhe bëhej ditën e pazarit. Dhe ai do t'u tregonte keqbërësve se vërtet ishte firar pylli, por ta numëronte në sy e jo që prapa ferrës.

Ata që i kishin vrarë babanë dhe i kishin humbur gruan nuk duhej të bënin më hije mbi dhë.

Pa u zbardhur mirë, vuri naxhaken në brez, hodhi krahëve dogranë dhe veshi gunën çile. Binte shi i hollë, andaj koken e mbuloi me jakën e gunës si feste. I hipi lundrës dhe çau përmes ujërave të verdha të Belinës. Rosat e ëgra, sa e ndienin, trembeshin dhe iknin duke përplasur krahët me teftik, po ai s'pyeste fare për to, as për çajkat e bajzat, që ngriheshin më prapa. Gjithë mendimet e tij qenë drejtuar te pazari zhurmëmadh. Aty do t'i gjente me siguri ata që urrente prej vitesh. Ali agai dhe qehallarët e dinin të humbur. Pati kaluar muaj dhe Hysen firari s'qe ndier më i gjallë. Asgjë s'dëgjohej për të. Emri i tij gati qe harruar dhe kënga për atë nuk po këndohej më. Flitej se e kishin ngrënë egërsirat e pvlitit giatë dimrit, thuhej se e kishte përpirë gogoli i gjolit të Belinës... Dhe ai gogol ishte i tmerrshëm. Plakat tregonin se ishte më i madh se një buall, trupin e kishte të veshur me një lëkurë të kaltër si në të verdhë dhe përgjonte në thellësi të kënetës, andej nga bëhej kashtë e mirë për rrogoza. Njerëzit e lakmonin atë kashtë dhe shkonin përpara sipas takatit. Mirëpo andej kishte bimësi të

ngatërruar kënete dhe llucë. Njeriu s'dilte dot ndonjëherë në atë vend as me not. Korrësit e kashitës detyroheshin nganjëherë të hipnin në koren e kënetës, që ishte si një shkumbë e ngurtë, e verdhë, e përzier me gjethe të thara bimësh. Po korrja ishte gënjeshtare. Ajo herë mbante, herë s'mbante e këputej, hapej gojë dhe njeriu e përpinte kënetën, sepse toka poshtë ishte llucë e burishte, e sipër plot me gjanë. Të çarat e kores së kënetës, ato ishin gojë e gogolit të ujit. Qysh asaj kohe ajo anë e kënetës u quajt gogolishte. Ja, andej thuhej se që zhdukur firari Hysen Guriu, që s'ndihej më gjëkund.

Të gjitha këto i kishte marrë vesh edhe vetë Hyseni dhe ja, atë ditë, kur vesonte shi, ai u nis me të gdhirë. Me disa përfytyrime të turbullta në kokë, ai voziti derisa lundra arriti në breg dhe ai zbriti në tokë. Fshehu lundrën të sheqat e ujit dhe mori rrugën ndanë pyllit. Për në pazar ishte akoma herët, po ai ecte ngadalë e me kujdes, për të mos u diktuar, duke mbajtur gunën në sup dhe jakën e saj në kokë. Për të mos u njohur fare, lidhi edhe një sy me shami.

*

*

*

Porsa hyri në pazar, i ra njëherë vendit rrotull dhe pastaj shkoi nga tregu i gjësë së gjallë, nga ajo anë ku ciganët bënin xhambazllëqe me kuajt, që i blinin dhe i shisnin brenda ditës.

Këmbët e shpinin aty ku shiteshin kuajt,

kurse mendja e shpinte nga kafenetë, te sheshi me zhavorr, ku mund të shikonte Zengjelin, ose Ali aganë.

Mirëpo rasti e solli që qehajai të mos vinte në fillim nga kafenetë, por drejt e nga ajo anë e pazarit ku shitej gjëja e gjallë. Atë javë Ali agai kishte bërë karro të vogël me dy rrota, që nga këto anë i thonë biroçe. Për këtë biroçe të re i duhej një kalë i mirë, sepse nuk deshë ta prishte duke e vënë në karrokalin e shalës. Dhe ja qehajai, Zengjel Paliku, pa u dendësuar mirë pazari, po vinte me kohë, që të zgjidhte kalin për biroçen e re të Ali agait.

Vesa e shiut që rralluar, po firari nuk po e hiqte gunën, se nën gunë fshehte veten, dogranë dhe naxhaken.

Ndërsa qehaja Zengjeli po vërente nga vithet një kalë, Hyseni iu afrua e i tha:

— Qehaja Zengjeli! Para se ta blesh këtë gjënë e re, duhet të na lash një borxh të vjetër.

— Unë të kem borxhe? Bah, — tha qehajai gjithë mburrje.

— Po, po, ke disa borxhe për të larë, — i tha njeriu me gunë.

— S'di të kem marrë kurrë pará borxh gjëkundi, — foli qehajai duke tundur tespihet.

— Më shumë se paranë... na ke marrë jetën!

— Kush je ti, që më flet kështu?!, — e pyeti më të rëndë Zengjeli.

— I biri i atij që e nise të vrrarë me gjokun e bardhë, — ia ktheu përgjigjen njeriu me gunë.

Qehajait i vegoi përnjëherë vrasja e dikurshme e Velo Guriut, pastaj vetëtimthi i ra në me-

ndje djali tij, Hyseni, që kishte dalë firar, ai për të cilin flitej se qenkej mbytur në kënetë. Vuri dorën në kobure e i tha:

— Ti qenke lugati Hysen, që paske dalë si kukudhi me një sy për të trembur pazarin?!

— Unë jam vetë Hyseni, — u hodh e foli me të shpejtë firari dhe ia këputi dorambajtas me naxhaken e mprehtë, që e kishte gati nënë gunë. E qëlloi me vrull, me sa fuqi pati në krah, pa i lënë kohë të nxirrte koburen. Për së dyti e qëlloi në kokë, ku sëpata e vogël u ngul si në kungull, po, kur e hoqi, kockat e kafkës u ngatërruan e kërcitën. Qehajai ra përdhë si kalë i ngor-dhur. Koburja i shkau nga dora. Arixhinjtë lanë mendjen e ikën me vrap duke u lebetitur, kurse firari mori koburen dhe vrapoi me nxitim andej nga hendeku me gëmusha.

Lajmi i vrasjes u përhap gojë më gojë në gjithë pazarin. Për atë vrasje po flisnin të gjithë, por vrasësi nuk qe diktuar mirë. Vetëm arixhinjtë e kishin parë dhe thoshin se kishte qenë një njeri me gunë e me një sy të lidhur. Për atë vrasje nuk mund t'i vije gisht asnjëri. As xhandarët s'po dinin si ta gjenin vrasësin.

Kur xhandarët nisën të kërkonin jashtë pazarit, Hyseni qe futur në pyllin e Belinës. Me një anë kishte pyllin e kënetës dhe në anën tjetër xhadenë. Atje firari zuri pusi. Nga pusia merrte shenjë edhe stërviste syrin. Priste të kalonte asaj rruge edhe Ali agai. Dhe ja, pas pak, vërtet u duk

një njeri të kalëronte me revan mbi një kalë me shalë. Në kokë kishte një qylaf të kuq, kurse mustaqet i kishte të ngritura bigë. Hyseni e njohu. Ai ishte dora vetë, agai Ali Kocka. Kalëronte me nxitim se do të blinte kalin për biroçen e re. Hyseni e mori nishan mirë dhe hoqi këmbëzën. Dograja u zbraz me tërsëllëm. Plumbi e mori Ali Kockën mu në ballë dhe ai u përmbys nga kali së prapthi. Hysen Guriu iku me vrap drejt përroit, që çante përmes pyllit e derdhej në kënetë. Lau duart e piu ujë. Vetën e ndiente të qetë. Gjaku nuk e kishte zënë. Për të kjo ishte shenjë e mirë, se tregonte që kishte bërë vrasje të drejtë.

Xhandarët në formë gjysmërrethi vrapuan andej nga kishte ardhur buçima e pushkës, por, në vend që të gjenin vrasësin gjetën Ali aganë të shtrirë gjatë e gjerë para frerëve të kalit. Lajmi mori dhenë. Njerëzit nuk flisnin, po mendja ua thoshte se kjo ishte dora e Hysenit, që nuk ishte mbytur por ishte gjallë. Kënga për të nisi të përhapej përsëri e të ndihej më shumë:

*Hahet Hyseni me aganë,
shiti kanë, mori dogranë,
Shiti lopën për gjerdanë.
Pyjeve merrte nishanë:
mësonte synë për Ali aganë.*

TEATRI DHE NËNPREFEKTI

Lamja u kthye në qytetin e tij të lindjes aty nga viti 1937. Për ca vjet kishte punuar si hamall në një port, ku kishte mësuar edhe zanatin e motoristit. Kur erdhi në shtëpi, pas atë kohe e solli hera që të punonte në fabrikën e miellit. Në portin ku kishte qenë dikur, jeta ishte pak më e gjallë. Një herë kishte parë edhe teatër. Pjesa i kishte pëlqyer dhe ai kishte thënë me vete: «Sa mirë do të ishte sikur të shikoje gjithmonë teatër... vërtet na lodh puna, po kështu sikur zbavite». Por, me gjithë dëshirën e tij, Lamja nuk pa e nuk dëgjoi më teatër.

Ishte djalë i zellshëm për zanatin dhe gjithë ëndrra për jetën. Gjallëria e tij i tërhoqi vëmendjen mekanikut të fabrikës, Veselit, i cili dikur kishte punuar në një oficinë të Kuçovës. Meqë Veseli ishte më i madh në moshë, Lames i pëlqente ta thërriste usta. Të dy u afruan shumë me njëri-tjetrin dhe u bënë shokë të ngushtë. Shpesh Veseli bënte shaka dhe e ngacmonte Lamen për nuse. Po Lamja skuqej dhe, për të mbuluar turpin, i afrohej te motorat, që në zhurmën e tyre të mos dëgjonte shaka të e forta të Veselit.

Një ditë Veseli i tha se ai ishte i ri, i bukur dhe se nusen duhej ta zgjidhte vetë, mos fejohej me lajmësi. «Nusja është brinja e jetës, — e kish-te mësuar ai, — as nusja as burri nuk duhet ta marrin njëri-tjetrin pa u njohur, të mos shiten si derri në thes».

Që atëherë Lames sikur po i dilnin ca ëndërime që s'i kishte provuar. Edhe ai po mendonte për diçka për të cilën s'e kishte vrarë mendjen më parë. Deri atëherë fejesa i qe dukur si një punë e largët, shumë e largët, që kurdisej nga të tjerët. Po tani kishte filluar t'ia përshkonte kraharorin një afsh i ngrohtë. Fejesa për të s'ishte punë vitesh... Këtë gjë Lamja nuk e shprehte me fjalë, po me një farë kujdesi për trupin për fytyrën, për flokët. Kur largohej nga puna, nuk dilte jashtë mureve të fabrikës pa shkundur miellin, që i ngjitej në kapele, në flokë apo në rroba. Në mbrëmje, kur kishte kohë, shëtiste me shokët dhe këndonte ndonjë këngë dashurie. Sa herë i gudulisej zemra, përfytyronte çupat e lagjes dhe të gjitha ato i bëheshin njëra më e bukur se tjetra, njëra më e qeshur se tjetra. Le të ishin vajza të veshura keq e të padala. Sytë e tyre për të xixëllonin. Po mbi të gjitha atij i kishte mbetur mendja te Zoica, që shkurt i thërrisnin Zica. Ai me Zicën kishin qenë bashkë në shkollë fillore. I ati i Zoicës me babanë e tij dikur kishin qenë furrxhinj. Punonin në anë të ndryshme të lagjes, po për hallet e tyre qenë marrë vesh gjithnjë. Me kohë i ati i Lames e la furrën, se nuk kishte para të lante qiranë e godinës dhe u mor me punë të tjera. Kurse të atit të Zicës i kishte ecur

puna më mbarë. Vërtet me sakrificë, po kishte arritur ta çonte vajzën në shkollë të mesme për mësuese. Vitet kaluan dhe ja Zica erdhi mësuese për klasën e vajzave. Gjatë kësaj kohe Lamja kishte ndërruar disa punë dhe që bërë më në fund motorist me praktikë, «me të vjedhur», siç thoshte i ati.

E mirë ishte Zica, e zgjuar, e gjallë, e pastër dhe e qeshur. Flokët i mbante të prerë, po nuk shkonte në permanent. Sytë e saj shkëlqenin nga vezullimet dhe dukeshin të thellë si deti. Kishte raste që edhe Zica psherëtinte e dukej e mërëzitur, po prapë dukej e bukur dhe gjithë gjallëri. Sa herë i kujtohej Zica, Lamja mendonte: «E mirë është molla e kuqe lart në degë, po këput mish, po të zgjatesh ta këputësh vetë me dorë; duhet vrarë mendja për të gjetur mënyrën».

Më në fund Lamja e bëri kokën tym dhe vendosi t'i dilte përpara dhe t'i hidhte një karafil.

Ishte tamam ajo ditë kur usta Veseli iu afrua Lames te motori dhe e pyeti nëse kishte parë ndonjëherë teatër.

— Kam parë vetëm një herë në Durrës, — i që pergjigjur Lamja.

— A dëshiron të luash vetë në teatro?, — e pyeti Veseli.

— Si të luaj?, — foli ai si i çuditur.

— Po ja, si aktor.

— Unë!... po ku di unë?

— Do të mësosh.

— Nga kush se?...

— Është një vajzë që merr vesh nga teatro-

ja.

— Në qytetin tonë?

— Në lagjen tënde, — tha Veseli dhe e ndërroi fjalën se atë çast po kalonte aty padroni i fabrikës.

Kur zotëria zbriti poshtë, Lamja iu afrua Veselit dhe e pyeti nëse ajo ishte vajzë e njohur edhe për të.

— Si nuk e njeh? Keni qenë fqinjë më duket, — tha Veseli.

Lamja vrau mendjen. Kujtoi gjithë vajzat e mëhallës, por asnjëra nuk ia mbushte syrin për aktore. Të gjitha ishin të padala dhe jo vetëm nuk dinin të luanin teatër, po as nuk kishin parë.

— Në mëhallën tonë s'ka asnjë çupë që të dijë për artiste, — tha Lamja fare i qetë.

— Është njëra, ore, është, po ty s'të vete mendja.

— E kush të jetë, o usta Veseli?

— Mësuesja, ore, mësuesja e vajzave.

— Zica?!...

— Po, more, po, ajo vajza e Lake Furrxhiut.

— Vërtet?

— Ajo ka gjetur një pjesë të vogël që tallet me ata që luajnë kumar.

— Mirë ua bën, se për shkak të kumarit varfërojnë shtëpinë dhe harrojnë fëmijët.

— Po janë kumarxhinj të pasur ama, që kanë irate dhe dyqane.

— Kur do ta shfaqë theatron ajo?

— Po ja, kërkon edhe një djalë që të mund t'i vijë pak ndoresh e të jetë i shkathët nga goja për teatro.

— Ashtu?... po duhet të jetë me shkollë të madhe, besoj?

— Edhe me pak shkollë, o Lame, mund të bëhet. Ja, po deshe, mund të luash edhe ti. Mos u çudit, o Lame Troka, së nuk është punë aq e zorshme, sa duket.

Lamja buzëqeshi pak dhe sytë i shkrepën nga një gëzim i papritur. Atë ditë ai posa kishte menduar ta ngacmonte Zicën, duke i hedhur një karafil dhe kështu të gjente rastin të fliste me të... Po ku bënte punë karafili tij para tufës me lule që merrte ajo në dorë sa herë dilte nga shtëpia e saj e vogël, e cila ishte e rrethuar nga trëndafila dhe vazo me lule të ndryshme. Kurse tani, papritur dhe pakujtuar Veseli po i thoshte se ai jo vetëm mund të takohej me Zicën, po të luante edhe teatër me të.

— Ku di unë të luaj teatro me një mësuese; — murmuriti Lamja përmes një hutimi të dukshëm.

Motori i fabrikës punonte në rregull me një zhurmë të qëndrueshme. Veseli ngriti zërin për të mundur zhurmën e motorit. Iu afrua e tha:

— Po edhe unë nuk kam ndonjë shkollë të madhe, o Lame, pa e kam marrë një rol.

— Jo more!, — i tha tjetri.

— Posi... jam bërë si një fajdexhi, lëshoj parë me fais dhe shkoj e luaj bixhoz. Ja kështu do të bësh edhe ti, po të vish. Vetëm se nuk do të jesh fajdexhi, po tregtar.

— Unë tregtar i pasur?, — tha Lamja duke qeshur me të madhe.

— Mos qesh, se ashtu është loja, — shtoi tjetri.
— Të dy do të mburremi se cili fiton më shumë

nga zanati në kurriz të të tjerëve. Pastaj do të mburremi dhe për zotësinë e lojës në kumar para njëri-tjetrit.

— Domethënë se cili do t'ia fitojë shokut.

— E pra ashtu, veç do ta pësojmë më në fund.

— Po si do ta pësojmë?

— Do të luajmë tërë natën me mangall ndezur dhe do të na zërë qymyri mbi paratë.

Lamja nuk kundërshtoi. Atij i pëlqente të merrej me këtë lodër jo pse e ndiente veten artist, po se ashtu do të takohej shpesh me Zicën e do të bisedonte pa druajtje me të. Do të kujtonte pastaj... diçka do t'i thoshte.

— Po Zoica do të luajë vetë? — deshi të dinte Lamja.

— Edhe ajo do të luajë. Zoica është mësuesja, që na ka mbetur fëmijët në klasë.

— Ashtu... qenka e rreptë, s'bëka shakara!

— Mundohet të jetë e drejtë, po ne do t'i pregatisim nga një dhuratë për pashkë, që ta përkuhim me ryshfet.

— Dhe ajo do të ndërrojë mendim pastaj.

— Joo... nuk ndërron mendim, as peshqeshet nuk na i pranon.

— Me një fjalë, ajo dalka më krenare sesa ne «paskanikët», — tha Lame Troka, duke i hedhur ujë të ftohtë motorit në kazan.

— Do t'ia marrim edhe ne hakun ama; — shtoi Veseli.

— Po si... në ç'mënyrë?

— Prapë me parà. Qeveria nuk ua jep dhaskejve rrogën në kohën e caktuar dhe ajo do të

detyrohet të na e shesë neve me humbje njëzet për qind.

Lamja ndiente t'i rrihte zemra nga gëzimi. Atë ditë ai sa nuk fluturonte. Megjithëse nuk dinte ç'ishte loja e teatrit, tek shtrëngonte vidat e motorit, imitonte tregtarin e pasur, që përpiqej t'i jepte ryshfete mësueses për t'i kaluar djalin.

— Po unë jam i pamartuar, — i tha Lame Troka Veselit. — Si do të dukem burrë i thyer e me fëmijë?

— Ato punët e veshjes dhe të rregullimit të fytyrës i di mësuesja, — e sqaroi ai.

— Unë nuk kam as kostum prej zotërie, o usta Veseli, si do të dukem pasanik, me rroba drilli?

— Dhe atë do ta rregullojmë, do të marrim me qira te çifuti.

*
* *
*

Ata të tre u takuan të dielën pasdite. Veseli dhe Lamja kishin vajtur më përpara, kurse mësuesja erdhi pak më vonë me tri fletorka të vogla me vete. Lames vazhdonte t'i dukej pak e çuditshme kjo gjë: mësuesja të luante teatër me një motorist dhe një mekanik? Pastaj ç'do të thoshin gojët e liga? Do të ishte ndryshe puna sikur ta donte edhe ajo. Atëherë le të grinte kush të donte, s'i bëhej vonë më Lames.

Mësuesja erdhi me një çap të lehtë e të shpejtë si fugë.

— Uaaa! Lamen paske gjetur?, — tha ajo me një zë të qeshur që atij iu duk i ëmbël sa s'thuhej.

Lamja tek e peshoi atë që tha ajo, tundi kokën dhe i humbi besimi se mund t'i dilte mbarë kjo punë. Atë nisi ta mundonte dhe më shumë mendimi se për teatër duheshin njerëz me shkollë të madhe, andaj veshët dhe faqet iu skuqën dhe nuk po dinte se nga t'ia niste.

— Mos u çudit, — i tha Veseli, — e ka me dëshirë të madhe.

— Bën shaka usta Veseli, Zica, unë erdha t'i bëj qejfin atij, pa sa për vete e kam të qartë se i shembëllej artistit sa korraqu bilbilit, — i tha Lamja Troka mësueses, pa ditur si ta fillonte bisedën.

— Ashtu të duket në fillim, po nuk ka ndonjë zor të madh, — ia ktheu Zica me shikim të butë dhe ton të gëzuar. — Kështu do të mësojmë, me praktikë. Në vendin tonë nuk ka akoma shkollë për artistë.

— Nuk ka dhe nuk ka për të pasur në Shqipëri shkollë për artistë, sa kohë që do të jenë bejlerët dhe tregtarët e pasur në fuqi, — shtoi me një zë të prerë, të ngadaltë, po të sigurtë mekaniku i fabrikës, Vesel Vidani — këtë gjë unë e kam dëgjuar në Kuçovë nga shokët e shoqërisë «Puna». Nuk duan të pasurit të zgjohet populli me shkollla dhe me teatro, se kanë frikën e bollshevizmit.

— Unë erdha për t'i bërë qejfin usta Veselit, — e thashë një herë, — shtoi Lamja, — pa unë e di se nuk jam miell për asi buke.

Mësuesja qeshi për përgjigjen e tij figurative dhe i tha se mjaftonte të kishte dëshirë dhe vull-

net, pa çdo vështirësi do ta kalonin pa zor të madh.

— Nuk i mungojnë Lames as dëshira, as vullneti, — foli Vesel Vidani me plot gojën, — ky me praktikë mësoi gjithë ato vegla të motorit dhe u bë motorist e jo të mos mësojë dy-tri faqe për të thënë para njerëzve të mëhallës së tij, po ashtu thotë, se i vjen pak rëndë se është pa shkollë. Sikur mua më mbyti shkolla!

Pa u zgjatur më shumë, ata u ulën rreth tavolinës së mësueses dhe lexuan pjesën. Në fillim i morën kuptimin, theksuan idetë, pastaj ndanë rolet dhe nisën përsëri leximin, duke imituar rolet.

Provat i bënë çdo mbrëmje. Pjesa ishte e shkurtër dhe ata kishin kohë ta përsëritnin provën dy-tri herë. Lamja gjente rast dhe e përcillte Zicën gjithnjë. Rrugës bisedonin pa druajtje, kujtonin kohën e shkuar, simitet dhe petullat që shisnin në pazar, tavat me mish që u kishin guar zotërinjve nëpër shtëpira në ato raste kur vonoheshin shërbëtorët e tyre:

— Po më i mërzitshmi nga të gjithë ishte Mane beu, — i thoshte Zica Lames, — do t'i bije një çerek ore portës, pa të të hapnin derën zonjat e tij.

— Po Mane beu ishte kryetari i bashkisë, — bënte shaka Lame Troka, — prandaj kishte hije të rëndë, jo vetëm ai, po edhe porta e tij.

Prilli ishte në mbarim dhe netët ishin shumë të bukura. Ata ecnin të dy në rrugicën e ngushtë të mëhallës të flladitur nga puhija pranverore. Lulet e akacjeve kundërmonin me një aromë dehëse si atëherë kur ata qenë të vegjël dhe luanin

mbyllasyza pasi ktheheshin nga pazari, ku kishin shitur simitet. Era e akacjeve i shpinte gjithnjë në mallin e fëmijërisë, po udha ishte e shkurtër dhe ata ndaheshin gjithnjë të përmalluar, ndërsa bilat këndonin pa mbarim...

*
* *
*

Në mbrëmjen e fundit para shfaqjes ata ndiheshin të shqetësuar që të dy. Ishte hera e parë që do të luhej një teatër në qytet dhe ata ishin në merak se ç'do të thoshin njerëzit. Po qeveria? Po paria? Po plakat gojëluga?... Me gjithë llafet që mund të dilnin, Zoica u jepte zemër e u thoshte se gjithë bota e qytetëruar ka teatro dhe se teatri nuk sjell asgjë të keqe veç së mirës e mbarësisë, sepse të mëson e të zbavit.

— A thua se do t'i tërheqë njerëzit teatroja jonë?, — e pyeti Lamja, tek e përcillte nga rrugina që kundërmonte erë lule akacje.

— Me siguri që do t'i tërheqë. Ke për të parë.

— Po pse je kaq e sigurtë, Zicë?

— Sepse kam parasysh shfaqjen që kam dhënë kur isha studente në shkollë. Shfaqja jonë nuk është më e dobët se ajo.

— Vërtet thua?, — foli i kënaqur Lamja. — Edhe unë ditkërkam të dal e të luaj si artist?!

— Ti luan më mirë sesa ne të tjerët.

— Me gjithë mend e ke, Zica?

— Po, po, vetëm se ule pak shpinën kur të dalësh në skenë.

— S'më pëlqen të dukem ashtu i gërbunjur si tregtari Lilo Murrizari... sesi më vjen.

— Po e do roli, o Lame.

— Dhe sa të përkulem akoma, të shkretën?!

— Ta thashë edhe në prova, — u dëgjua mësuësja, dhe i vuri dorën në zverk, duke dashur t'ia çonte prapa shpatullat e drejta. Atëherë Lamja përtheu shpinën dhe buzët si pa dashje i ranë mbi ballin e saj. Atë çast flokët e tyre u përzien. Ajo bëri të tërhiqej pas, po ai nuk e la... Në duart e tij ajo dukej e lehtë... e lehtë si një tufëz tërshërë, më e lehtë akoma, si pupël, si figurë ëndrre, kurse zemra po i rrihte si fugë...

... Pas pak ata u ndanë nën dritën e hënës, që ecte nëpër qiellin plot me yje. Atë natë shqetësimi për shfaqjen u trazua nga ëndrrat e dashurisë.

Shfaqja u dha për herë të parë në oborrin e shkollës për nxënësit dhe prindërit e tyre. Skenë u bë ballkoni i ulët i shkollës. Në mbrëmjen e dytë, për të parë shfaqjen u mblodh gjithë lagjja. Erdhën edhe nga familjet e parisë së qytetit. Të gjithë u bënë kureshtarë. Kur filloi shfaqja, tregtarët dhe fajdexhinjtë shikonin njëri-tjetrin në sy dhe luajnin supet sikur t'i shponte dikush me bodec. Një pjesë e tyre iku pa mbaruar shfaqja. Zoti Lilo dhe zoti Kilo shtrenguan borsalinat në krye dhe u afruan kokë më kokë. S'po u durohej më pa i çuçuritur njëri-tjetrit në vesh:

— Kjo thiatroja qenka një shuplakë për ne, — tha i pari.

— Jo shuplakë, po dackë e fortë fytyrës, — murmuriti i dyti.

— Kjo thiatro turpëron gjithë parinë, — shtoi Kiloja.

— Kjo thiatro mua më duket se bie erë bullshevizëm, — u dëgjua tjetri...

— Ashtu vërtet. Këtë gjë nuk duhet ta lëmë në heshtje. Duhet t'ia shtiem në vesh nënprefektit.

— S'e ke keq; — foli përsëri Z. Lilo, — pse e kemi kryen e qeverisë së vendit?

Kështu të dy zotërinjtë, duke folur me njëri-tjetrin, morën rrugën e dyqaneve. Të dy i bënë nga një peshqesh nënprefektit; si i paketuan veç e veç, u drejtuan tek ai. Ata ecnin të zemëruar dhe të mërzitur, po bilbilat këndonin të gëzuar nëpër sheqa dhe degë kumbullash.

Kur Liloja dhe Kiloja u futën në avllinë e nënprefektit, ai po luante kumar me kryetarin e bashkisë, Mane beun, kurse zonja po merrte filxhanat e kafesë, që sapo kishin pirë.

Të dy zotërinjtë me peshqeshet në duar u ndodhën ngushtë, ngaqë gjetën edhe kryetarin e bashkisë bashkë me nënprefektin. Për të mos rënë në sy, ata i vunë peshqeshet te stoli pas kurrizit të Mane beut. Pastaj iu afruan tavolinës dhe u takuan me ta.

Nënprefekti, kur pa tregtarët që erdhën me peshqeshe, i ra hilesë menjëherë. U dha dorën duke u ngritur pak nga karrigia dhe i priti me fjalë të ngrohta. Tek vështronte peshqeshet e zotërinjve, atij iu kujtuan paratë që u kishte ma-

rrë borxh atyre. Koha kishte shkuar, hë sot e hë mot, e ai nuk ua kishte dhënë, kurse tani u kup-tua se nuk kishte për t'i paguar.

— Ç'e mirë ju solli? — pyeti nënprefekti duke i bërë shenjë zonjës për t'i hequr peshqeshet, që të mos binte në sy të Mane beut si njeri që merr-te ryshfete.

— Erdhëm të lajmërojmë zotërinë tënde se po na ndodhin turpe, zoti nënprefekt, — foli Ki-loja i pari.

— Nuk po merret vesh se cilët janë për t'u tallur dhe kush po tallet, — shtoi dhe zoti Lilo.

— Si është puna? Flisni më shkoqur, — iu drejtua nënprefekti, por si shumë i interesuar për shqetësimin e tyre.

— Po luajnë thiatro me ne, zoti nënprefekt, — u dëgjua zoti Lilo.

— Kush kështu?, — pyeti qeveritari me pamje të rëndë.

— Mësuesja e vajzave, — iu përgjigj shpejt zoti Kilo.

— Jo moree, — foli me zë të zgjatur nën-prefekti si për të shprehur habi. Pastaj tundi ko-kën dhe bëri sikur nuk i erdhi mirë që ajo më-suese qenkej treguar e pakujdesshme. Po në të vërtetë nënprefekti e dëshironte një ankesë ku-ndër mësueses së re të klasës së vajzave, Zoica Furrxhiut. Ajo vajzë i qe dukur ca fodulle. Kë-shtu atij i jepej rasti t'i tregonte se sa i vlente asaj krenaria. Vendosi ta thërriste në zyrën e tij dhe ta mbante përjashta ndonjë orë «t'i zbriste gjaku te këmbët duke pritur», siç bënte me shu-

më njerëz, të cilëve donte t'u tregonte madhështinë e tij.

— E me cilët na luaka teatro ajo?, — pyeti prapë nënprefekti.

— Me punëtorët e fabrikës së miellit, — iu përgjigj i pari Liloja, që po pëlciste nga padurimi i hakmarrjes.

— Ajo i mëson ata, — shtoi tjetri, — ajo është këmbëza e urës, që u fryn në vesh shejtanëve.

— More po ç'u duhet teatroja këtyre njerëzve xhanëm, apo të na sjellin rrëmujëra dhe trazi?

— U duhet, zoti nënprefekt, që të na përgojnë ne me marifet, — thoshte Kiloja flakë i kuq nga inati, — u duhet që të gjejnë rast të shpifin për ne se gjoja rrjenim të tjerët dhe na zënka gjumi duke luajtur bixhoz.

Nënprefekti, pasi pa letrat e kumarit, zgurdulloi sytë, tek dëgjoi ato fjalë të Kilo Dyqanit. Ai i ra tavolinës me grusht dhe tha:

— Do ta shikojnë se ç'do t'u punoj!, — pastaj çeshi si me djallëzi dhe shtoi përsëri: — S'ka thënë kot i pari: «qejfi ha kumbulla».

*

*

*

Që të nesërmen nënprefekti thirri në zyrën e tij drejtorin e shkollës dhe mësuesen e vajzave. Kur u sigurua se drejtori nuk kishte gisht në punën e teatrit, ai e qortoi atë që nuk kishte lajmëruar për këtë paudhësi, që paskej ndodhur në

shkollë. Më në fund e këshilloi drejtorin që të ishte më i kujdesshëm dhe e lejoi të largohej. Pastaj thirri mësuesen e vajzave dhe iu drejtua me fjalë të ashpra. Kujtoi se ajo do të prekej dhe do të qante. Atëherë, po të ndodhte kështu, ai do ta ulte zërin, do t'i shkonte pranë dhe do ta pushonte me ëmbëlsi duke e qortuar se kishte vepruar pa lejë.

Mirëpo, mësuese Zoica jo vetëm nuk u tremb e nuk u përlot, po i tha nënprefektit se nuk kishite bërë ndonjë të keqe. «Gjithë bota ka teatro nëpër qytete, — ia kishte kthyer ajo, — pse të mos bëjmë dhe ne, kur popullit i pëlqen?»

— Atë punë e di qeveria, — ia kishte kthyer me hakërrim nënprefekti, — po ti, vajzë, mblihd mendjen, se po na tërbon djemurinë me ato mendtë e tua, me ato punë të papëlqyera.

— Nuk e kuptoj pse i thoni punë e papëlqyer, zoti nënprefekt, kur njerëzve u pëlqen.

— Kjo punë mund t'u pëlqejë horrave, që duan rrëmujëllëk, po nuk i pëlqen ligjit. Çdo gjë me ligj, çdo punë me iz.

— Nuk di të ketë ligj që të ndalojë për të luajtur teatër.

— Ka ligj apo nuk ka ligj, atë e di unë, e di qeveria dhe, po nuk e kuptove këtë gjë, të piu e zeza, se dardha e ka bishtin prapa.

*

* *

Lame Troka i kishte dhuruar Zicës një stilograf me rastin e ditëlindjes së saj. Mirëpo edhe ditëlindja e Lames po afronte, prandaj dhe Zica

priste tani me padurim rrugën e muajit maj, që t'i blinte atij si kujtim një bluzë. Rrogën e marsit dhe të prillit ajo i kishte shitur me dhjetë për qind humbje. Po për muajin maj ishte hapur fjalla se financa kishte gjendje dhe do t'i paguante mësuesit në kohë. Kur erdhi pagatori nga financa e prefekturës me rrogat e arsimitarëve, mësuesit u mblodhën në kafenenë e Lilo Murrizarit, që e mbante si kazino nën hotelin e tij pranë dyqanit të madh.

Mësuesve, sapo hynë, u zuri syri nënprefektin, që qe ulur dhe kishte zënë vend te tavolina e cepit karshi banakut. Borsalinën dhe pardesynë i kishte vënë në varëse. Ishte mbasdreke dhe ai kishte dalë të merrte vesh më mirë të rejat e qytetit dhe të zbavitej. Kishte bërë porosinë dhe vetë zoti Liloja qe futur në kuzhinë e po interesohej për mezen e tij. Kur u futën mësuesit, ai kishte vënë një cigare në majë të cigarishtes dhe po e ndizte me një çakmak të bukur.

Bashkë me mësuesit e tjerë u fut në kafe-ne edhe mësuesja e vajzave, Zoica Furrxhiu. Ashtu si të tjerët edhe ajo donte të merrte rrogën e muajit maj, po pagatori i tha se nuk e kishte emrin në listë. Ai kishte pyetur për këtë hall të saj arkëtarin e financës, i cili i qe përgjigjur se kishte pasur urdhër nga inspektori i arsimit të prefekturës që ajo të mos paguhej.

— Po për ç'arsye?, — pyeti një shoqe e Zicës pagatorin.

— Unë u bëra merak vetë, — tha ai, — prandaj vajta deri në inspektorinë e prefekturës dhe ata më treguan se ky vendim na qenkej marrë si

masë gjobe me kërkesë të nënprefektit, — shtoi pagatori me zë të ulët.

Atë çast nënprefekti, që dëgjonte me veshët pipëz dhe vështronte me bisht të syrit, ngriti gotën e birrës dhe, për të mbuluar buzëqeshjen e kënaqësisë, e trokiti atë me Lilon edhe e ktheu me të shpejtë. Shkumba e birrës i mbeti në buzë e në mustaqe.

— Qenka e freskët, — tha si për t'u gjendur në muhabet, duke nxjerrë shaminë për të fshirë fytyrën e përlyer.

— Dje më erdhi nga Korça, zoti nënprefekt, — i tha tregtari tek çukisnin gotat përsëri.

Birra ishte e ftohtë dhe me gaz shumë e të çante hundën. Zotërinjtë e pinin me qejf, se moti që ngrohur dhe mezet ishin të mira: mëlçi dhe mish qengji të njomë.

— Po ç'është kjo gjobë, moj Zica?!, — tha menjëherë shoqja e saj, mësuese Vangjelia, duke e vështruar pak si e hutuar e me dhembshuri.

Zica e mbloodhi veten shpejt. Asaj nuk iu durua më. I erdhën në mend fjalët që i pat thënë dikur nënprefekti se «dardha e ka bishtin prapa» dhe u çua në këmbë. E kuptoi mirë se ato fjalë kishin qenë parälajmërimi i asaj gjobe. Hodhi më përbuzje vështrimin nga tavolina, ku qe ulur nënprefekti, shtrëngoi dhëmbët dhe thirri me zë të lartë në mes të të gjithëve:

— Më gjobitën sepse luajta teatër. Kjo është e padrejtë! Ky është veprim i paligjshëm. Kjo do të thotë se te ne nuk ka ligje. Në vend të ligjeve sundoinë njerëz të pashpirt!

Me të dëgjuar ato fjalë, nënprefekti u skuq e

bëri sikur s'mori vesh gjë, po brenda nisi të ziente si kazan rakuë. Për të mos e dhënë veten, filloi të kthente botilën e birrës në gotë. Po, ndërsa nën-prefekti bëri sikur heshti, zoti Lilo nuk u përmbajt. Me të kuptuar se u përgojua njeriu i qeverisë, u çua si me sustë, e i tha Zoicës:

— Moj ti, dhaskalicë... mbaje veten... kur të zësh ngoje nënprefektin! E di ti kush është ai, apo jo?...

— E di, e di, — ia ktheu plot gojën Zica Furr-xhiu, — është një mizor, kurse ti je një servil i tij.

Kësaj radhe as nënprefekti nuk mund të rrinte më pa folur. Fjalët e Zicës nuk ishin fjalë, ato ishin kamxhik kurrizit, që e tërbuan atë. I papërmbajtur, edhe nënprefekti tundi bastunin e verdhë dhe bërtiti me hakërrim që ta dëgjonin të gjithë:

— Ke për ta parë se kush jam!...

— E di fare mirë, s'kam ç'të shikoj më se kush je, — ia ktheu aty për aty Zica, — je një katil, që trembe nga njerëzit që luajnë një teatër, që gjobit nga frika se mos të ndodh gjë... e të fluturon froni.

Me të thënë ato fjalë, mësuese Zica u përshëndet me shokët e shoqet dhe doli pa u druajtur nga kafeneja.

— Më thërrisni kapter Takushin të vijë shpejt këtu, — urdhëroi nënprefekti dhe i bëri shenjë Lilos t'i mbushte gotën e birrës.

OXHAKU DHE BAXHA

Në kullotën e fshatit Fushan, toka qe e bardhë dhe me argjilë. Ishte tokë që ngjitej mirë dhe bënte për kaminë. Prej vitesh çdo verë punonte Trifon Truska bashkë me djemtë e tij. Kamina e tyre bënte me mijëra qeramidhe e perikota. Pasi i piqte me shqopë e jamruk të thatë, u hidhte në fund të shkarpës kashtë prej truske e prej zhuke. Gryka e furrës e thithte flakën e kash-tërave dhe e çonte nëpër qemerët e rëndë. Flaka e kashtës në mbarim të djegies i zbukuronte qeramidhet e u jepte një pamje të kuqërreme.

Mallin e kaminës, si Trifoni, si djemtë e bënin të mirë dhe e shisnin me garanci. Të gjithë ata që kishin nevojë vinin e blinin te xha Trifoni qeramidhe e perikota. Djersa e tij dhe e djemve qe shpërndarë nëpër tulla e qeramidhe, qe përhapur kudo që bëheshin shtëpi të reja nëpër krahinë.

Trifon Truska ushqejej më shumë me kaminnën, sesa me tokën. Bujqësia nuk i kishte të mbarë fare. Tokën e kishte pa pleh, kishte një tokë të varfër, që mezi i jepte pak më shumë se fara. Arat e tij gjatë dimrit lageshin nga ujërat e kri-

pura të kënetës dhe prandaj formonin ngastra me shëllirë e mbeteshin shterpë. Gjithë shpresat i kishte te kamina. Ajo që jeta e shpëtimi i tij.

Sa vinte vera, Trifoni shkante te sheshet e kaminës, ku bënte kasollen, ngrinte harkun, mbërthente tezgjahun dhe shtronte kallëpët. Pastaj bashkë me gjithë djemtë gërmonte, gatuante baltë e priste qeramidhe e perikota.

Gjatë verës, kur lëmi i kaminës ishte me perikota e qeramidhe të djegura, Trifon Truska përpiquej të shiste sa më tepër. Qëllonte që një pjesë e blerësve nuk kishin para në dorë dhe atëherë Trifoni shiste me të pritur ose me të shkëmbyer.

Në vjeshtë blerësit miq e shokë i sillnin atë që i takonte nga malli i shitur. Kishte njerëz që nuk ishin në gjendje akoma e nuk i lanin dot qeramidhet, po Trifoni nuk nxehej e nuk prishte fjalë. Ishte njeri që e ruante miqësinë e shoqërinë. «Njeriu me njerinë mbahet», — thoshte ai dhe i kujtoheshin miqtë e shokët, ku kishte marrë misër me të pritur në kohë dimri. Atë misër që hante për dimër, ai e lante pastaj në verë në kohën e lëmit të kaminës. Nga qeramidhet e furrës së parë s'merrte asnjë grosh, se me to lante misrin që kishte marrë me të shkëmbyer. Me paratë e mbledhura, pasi paguante taksat e ndryshme, përpiquej të merrte drithë e të siguronte zahirenë e dimrit.

Kënaqej kur gjente myshterinj që ia merrnin qeramidhet me shkëmbim, se ishte shtëpi e madhe e me shumë gojë, që donin të hanin. Kishte gjashtë djem e gjashtë nuse me nga një tufë fëmijë.

Me të gjithë myshterinjtë nuk zemërohej Trifon Truska, por me Ali Mustaqen nuk iu durua. Ai i kishte marrë tri mijë perikota dhe do t'i paguante si hak një kuintal misër. Të mos ishte në gjendje, as do t'ia kujtonte, po Ali Mustaqja qe duar plot. Ai ishte agai i fshatit dhe kishte dy shtëpi, një në qytet dhe një në fshat. Vathën e kishte plot me bagëti dhe koçekët i mbushte gjer në trarë me misër.

Po mbaronte vjeshta dhe Aliu nuk po kujtohej të kthente misrin e taksur për hak të tri mijë perikotave. Një ditë, kur po shkante nga dyqani i fshatit, Trifoni u takua me Ali aganë dhe ia solli anës e anës borxhin e perikotave. Atë çast agai tundi kokën pak si i çuditur dhe bëri sikur i kishte dalë nga mendja, pastaj i tha:

— Po mos u bëj pishman, o Trifon Truska, se edhe pa një kuintal misër ty të ikën tymi drejt.

— Mos e ke fjalën për tymin e kaminës?

— Jo për tymin e furrës së kaminës, — e sqaroi agai, — po për tymin e çatisë.

— S'po të kuptoj mirë, — u dëgjua bujku i menduar.

— Bën sikur s'kupton, more Trifon, po fshati që duket s'do kallauz. Tymi i baxhës sate tregon vetë.

Kaq qe biseda e të dyve. Ata u ndanë ftohtë me njëri-tjetrin, duke menduar secili për tymin e baxhës.

Ali Mustaqja nga tymi e pat kuptuar se në shtëpinë e Trifon Truskës, mbi vatrën e zjarrit qe ngritur një oxhak. Baxha e Trifonit e nxirrte

tymin me shtëllunga të dendura, kurse prej çatisë nuk dilte tym fare. Ndryshonin shtëpitë e tjerë. Ato e nxirrnin tymin si mjegull; jo vetëm nga baxha, por edhe ndërmjet qeramidheve të çatisë. Për Ali Mustaqen ishte krejt e sigurtë se Trifon Truska kishte ngritur oxhak, veçse tytën e oxhakut e mbante të fshehur brenda baxhës. Kjo gjë donte të thoshte se ai kishte kundërshtuar fjalën e beut, i cili pat dhënë urdhër që të mos kishte asnjë oxhak në çiflig përveç atij të konakëve të vet. Mirëpo ja që Trifon Truska qenkej ngritur mbi dëshirën e Ymer beut. Ai paskej guxuar që të bëhej shtëpi oxhaku. Kështu, Trifon Truska kishte ngecur me të dy këmbët në lak. Ali Mustaqja, që ishte agai i fshatit dhe njëkohësisht edhe qehajai i Ymer beut, tani e kishte në dorë: Sa herë që Trifoni do ti kërkonte bereqetin, ai do t'i kujtonte tymin e oxhakut. Mirëpo Trifoni nuk kishte ndërmend të tërhiqej. Le t'ia kujtonte agai qehaja sa herë të donte tymin e oxhakut. Atë ai e kishte bërë vetë me djersën e tij dhe për perikotat që i kishte dhënë Ali Mustaqes kishte derdhur aq djersë, sa ai e dinte, dhe nuk do të lejonte që t'ia hënin të tjerët djersën e derdhur.

Ali Mustaqja pati shumë besim në veten e tij se do t'ia ulte kokën Trifonit; do t'ia zhvaste perikotat pa dhënë një grosh; përndryshe «tymi i baxhës nuk do t'i ecte drejt» dhe oxhaku i fshehur do të prishej. Mirëpo kur pa se Trifon Truska nuk epej, nuk e mbajti më të fshehur, po shkoi e ia shtiu në vesh Ymer beut prapësinë e bujkut kokëfortë. Beu, me ta dëgjuar, shtrëngoi nagantin me dorë dhe tha i zemëruar:

— Në çiflig ka vetëm një oxhak, oxhaku i konakut tim. Kush ngre oxhak tjetër, duhet qëruar dhe të mos bëjë hije mbi dhé!

— Po ja, ç't'i bëjmë Trifon Truskës, o bej, që e ka fshehur tytën e oxhakut nën baxhë.

— T'ia shkallmojmë, këtë t'i bëjmë, po që se është e vërtetë.

— Shkojmë dhe e shohim, bej, — shtoi qehajai.

*
* *

Dhe vërtet, një të diel, në fund të vjeshtës, Ymer beu dhe Ali Mustaqja u drejtuan kaluar për në shtëpinë e Trifon Truskës. Atë ditë Trifoni kishte gëzim, fejonte vajzën e fundit dhe që shtruar në sofër me krushqit.

Kur u dukën te kthesa e rrugës beu dhe qehajai, Trifoni urdhëroi të zgjidheshin qentë e zinxhirit. Tek po i afroheshin gardhit njerëzit e pafuar, qentë u vërsulën me rrëmbim. Kuajt u trembën dhe u kthyen pas me të katra. Ndërsa kuajt po vraponin lingthi, Ymer beu dhe Ali Mustaqja mezi po mbaheshin për frerësh dhe kockave të samarëve. Nga hutimi, në çastet e para ata as që patën kohë të nxirrnin koburet e të merrnin shenjë. Por pastaj, si u qetësuan kuajt, shtinë dhe e plagosën njërin nga qentë. Mandej morën përsëri drejtimin nga shtëpia e Trifonit.

Sa u fut në portë, pa zbritur nga kali, beu iu drejtua Trifonit gjithë madhështi:

— Kështu e pret ti beun tënd?

— S'dija gjë, bej, se po vije... zotrote, isha brenda, se kam gosti.

— Po qentë kush i ndërseu?, — pyeti me djallëzi qehajai duke skërmitur dhëmbët.

Trifoni hodhi sytë rreth e qark dhe, duke parë se të gjithë burrat po rrinin gati për çdo gjë që mund të ndodhte, iu përgjigj prerë e ashpër qehajait:

— Asnjëri, o Ali Mustaqja, nuk i ndërseu qentë! Po Ymer beun kush e ndërseu të më vinte sot me kobure në dorë?

Qehajai hodhi sytë rreth e përçark. Disa nga burrat dhe djemtë kishin kosa e sfurqe ndër duar. Dukej që e kishin bërë me fjalë dhe po qëndronin gardh njëri krah tjetrit. Po qehajai nuk u step. I krekosur, ai iu drejtua të madhit të shtëpisë për t'i dhënë përgjigjen:

— Asnjëri nuk e ka nxitur beun për te ti. Po zotërinë e tij e tërhoqi tymi i oxhakut tënd dhe kryelartësia jote, o Trifon Truska.

Atë çast Ymer beu, duke u kapardisur, tek rrinte kaluar, ngriti kryet lart, fërkoj mustaqet, që kishin nisur t'i thinjeshin, shtrëngoi koburen dhe tha me kërcënim:

— Në këtë çiflig ka bërë tym dhe do të bëjë vetëm oxhaku i konakut tim. Pa qe se ndonjëri ngre krye dhe do të bëjë edhe ai oxhak, atëherë ai do ta lajë me gjak!

— Siç e shikoni, unë e kam shtëpinë me baxhë, — ia këtheu Trifoni.

— Baxha nga jashtë, po ka oxhak nga brenda, — shtoi Ali Mustaqja.

— Nuk i prishet gjë beut se ç'bëj unë brenda

shtëpisë sime. Në shtëpinë time jam vetë zot, vetë shkop.

— Ti ke kokën tënde, po dije, — i foli Ali Mustaqja i gufosur si kaposh, — se urdhri i beut është ligj. Kush s'e dëgjon, e pëson.

Ymer beut iu bë qejfi nga ato fjalë të Ali Mustaqes. Pastaj, si shikoi me kërcënim Trifon Truskën, hodhi një vështrim nga fshatarët e tjerë dhe foli hijerëndë:

— Kush ngre pa lejë oxhak, do të derdhë gjak!

Atëherë Trifon Truskës nuk iu durua më. Shumë mendime po i vinin vërdallë:

«Çdo njeri e ka një vdekje, — thoshte me vete, — të bëhet ç'të bëhet». Ai kishte vendosur që atë ditë t'ia thyente turinjtë beut, andaj i foli hapur dhe pa druajtje».

— Këtu u derdh gjak, Ymer bej! Na vrave qenin!

— Që të bëjë tym një oxhak, nuk duhet gjak qeni, po gjak njeriu, o Trifon kokëlarti!

Po Trifoni nuk po ulej dhe nuk po tërhiqej nga e tija. «Njëra të bëhet», foli me vete dhe i lëshoi fjalët si plumba:

— Epo dëgjo këtu, o Ymer bej: kur qenka kështu, shtjer! Kam gjashtë djem, pesë nipa dhe veten dymbëdhjetë. Po na bërë gjak, nuk do të rrimë pa marrë hak.

Pastaj ai u drejtua nga njerëzit e shtëpisë dhe nga miqtë e u tha me krenari:

— Dëgjuat edhe ju, djem e miq! Beu kërkon gjak për një oxhak... ja tek më ka!...

Vështroi përsëri nga beu e qehajai e u tha pa kokëçarje, me fytyrë të skuqur nga zemërimi:

— Qëlllo, o Ymer bej! Qëlllo, o Ali Mustaqe! Po ta dini se, me perikotat që më zhvatët, varret tuaja do të bëni.

Njerëzit rreth e qark shtrënguan dhëmbët duke rregulluar mirë sfurqet dhe kosat. Kurse beu dhe qehajai ulën zërin dhe fshehën zemëratën, pa ditur se ç'të bënin.

Me Trifon Truskën atyre u ngeci sharra keq. Nga ana e jashtme u shtruan dhe morën pamje më të qetë, por përbrenda i hante shqetësimi se mos shembulli i tij do të ndiqej nga të tjerët.

Kjo gjë do të dobësonte hijen e oxhakut dhe fjala e Ymer beut do të merrej nëpër këmbë.

— Ne erdhëm që të merremi vesh me fjalë, — foli më së fundi beu, — po për këtë gjë ka edhe pleqësi. Kryepleqësia e di se çifligu ynë nuk është jashtë dovetit...

— Mos rëndo te fukaraja, Ymer bej, se do të të zërë beduaja, — ia ktheu përgjigjen prerë Trifoni.

Kështu u larguan beu me qehajanë të përcjellë nga lehjet e qenit, pa guxuar të vinin dorë në oxhak e në baxhë.

ËNDRRAT E TOMASHIT

E quanin Tomi, po e thërrisnin si në vogëli, Tomash. Si gjithë të vegjlit edhe ai kishte pasur ëndrrat e veta. Rrallë gjeje fëmijë që të shikonte e të tregonte aq shumë ëndrra. Tomashi kishte kënaqësi që t'ua thoshte të tjerëve ëndrrat që shikonte duke fjetur.

Një herë iu bë sikur i ati i bleu një lopë me viç dhe ai, i dëshiruar, e ruante në kullotë. Një herë tjetër pa ëndërr sikur babai i bleu një palë opinga llastiku. Ai i mbathte ato dhe vraponte me nxitim nëpër fushë. Po këto të gjitha ishin ëndrra, se, kur ngrihej në mëngjes, nuk gjente as lopë me viç, as opinga. Ai përsëri e zebathur nëpër mera, duke ruajtur dy dhë të vetme.

Po ëndrrat e Tomashit shtoheshin nga dita në ditë.

Një herë në vjeshtë, ai dëgjoji se në fshatin matanë përroit ishte hapur një shkollë. Ca djem kishin lënë lopët dhe po mësonin libra. Edhe Tomashin e pushtoi një dëshirë e madhe për të shkuar në shkollë. Çdo natë ëndërronte sikur ngrihej, lahej, merrte trastën e bariut dhe, në vend që të shkonte në kullotë, nisej matanë fshatit, kalonte përruan dhe shkonte në shkollë.

Një mëngjes, kur po korrte kashtë bashkë me babanë e tij Lazen, ai i tha të atit se kishte qejf të shkonte në shkollë. Lazja, me ta dëgjuar, u mallëngjye, psherëtiu ngadalë, e përkëdheli nga flokët, i hodhi njëren dorë në sup dhe i tha:

— Mirë, ore bir, mirë; kur paske kaq dëshirë, shko... Po do të presësh deri pasnesër; sa të shesim rrogozat, që të të blejmë opinga dhe libra.

Tomashit i qeshën sytë nga gëzimi. I ati e lejoi të shkonte në shkollë, do t'i blinte edhe libra, edhe opinga. Ai mezi po priste sa të vinte dita e pazarit. Mirëpo të nesërmen e ditës së pazarit në fshat erdhi taksidari. Ai u ul në hijen e një plepi te sheshi i fshatit, hapi defterët dhe kërkonte me anë të tyre taksat e prapambetura. Bashkë me taksidarin ia mbërrinë edhe dy xhandarë, të cilët i kërcënonin ata që kundërshtonin. Si shumë fshatarë të tjerë edhe i ati i Tomashit, Lazja, kishte pa paguar xhelepin. Paratë e rrogozave nuk mjaftonin. Lazja mori borxh te tregtari i fshatit. Borxhi duhej larë sa më shpejt, se rritej fajdeja. Këtë hall Lazja e bisedoi në darkë me gruan. Kur prindërit bisedonin për larjen e borxhit, Tomashi i dëgjonte dhe bisedonte si i madh. E vetmja zgjidhje për të shpëtuar nga borxhi që Tomashi të pajtohej bari dhensh te tregtari Lilo Gjonari. Kështu Tomashi nuk do të vinte atë vit në shkollë. Po shoku i tij, Soto Pema, që e kishte fqinj, nuk e la të dëshpërohej shumë:

— Mos u mërzit, — i tha duke e shikuar thellë në sy, — unë do të vij pasdite nga kullota, kudo që të jesh, dhe do ta marr librin me vete.

Ato që do të na mësojë, mësuesi do t'i bëjmë bashkë.

— Nuk ma merr mendja se mësohet shkrim e këndim pa mësues. — foli i menduar Tomashi.

— Mësohet, Tomash, mësohet! Vëllai i madh kështu ka mësuar shkrim e këndim.

— Vërtet?!

— Për kokën e nënës, ai shkollë me të vjedhur ka bërë dhe di të lexojë libra dhe gazetë, bile bën edhe letra.

Nga fjalët e Sotos, Tomashit iu përtërinë dëshirat për mësim; sikur iu zgjua shpresa për pak shkollë dhe ëndrrat po e ngacmonin prapë.

Për të ruajtur sa më mirë bagëtinë, Liloja kishtë gjetur qen kopeje. Kur bagëtia kullosnin natën, qentë u vinin pas. Ata ishin të stërvitur dhe nuk u ndaheshin deleve.

Tomashi, që nuk qe mësuar akoma si bari, druhej se mos e zinte gjumi dhe i iknin dhentë.

Njëherë nata e zuri Tomashin të lodhur; ai ndihej si i përgjumur. Frynte erë juge dhe koka i vinte e rënduar. Për të mos e zënë gjumi, thirri pranë qenin Balik, të cilit i hodhi një zinxhir në gafë. Anën tjetër të zinxhirit e lidhi në brezin e vet. Duke ecur ngadalë pas tufës, Tomashi u ul midis dy zhukave. Lëshoi kërrabën në tokë, vuri trastën poshtë kokës për jastëk edhe u shtri për të dremitur. Hëna si një nuse e re, vazhdonte udhën nëpër qiellin plot me yje. Tutje në errësirë pylli shushurinte pa pushim dhe e nanuriste si këngë pa mbarim. Tomashi, që po qëndronte shtrirë, dëgjonte tingujt e këmborëve dhe nën shushurimën e pyllit gjumi e koti menjëherë dhe

qerpikët ia mbyllën. Dalngadalë atë po e push-
tonte një ëndërr e re: Iu bë sikur kishte ngarkuar
një karro plot me rrogoza. Bashkë me babanë
vajtën në pazar dhe i shitën. Blenë opinga
të reja dhe libra. Të nesërmen, sa të gdhinte,
Tomashi do të bëhej gati për t'u nisur në shkollë;
do të mbathte opingat, do të vishte rroba të reja,
do të merrte librat në duar e do të bashkohej me
shkollarët e tjerë në rrugë.

Dhe ja ashtu, përmes kënaqësisë, në ëndërrim
e sipër ndjeu se dikush e tërhiqte për mesi.

«Do të jetë babai, — tha me vete, — siç du-
ket po më zgjon që të nisem për në shkollë».

Tomashi fshiu sytë e përgjumur dhe nuk pa
as Lazen, as nënën dhe asnjëri tjetër, por, nën
dritën e hënës, vuri re se ishte qeni Balik, që e
tërhiqte me zinxhir për mesi. Atëherë djaloshi
u shkëput krejt nga ëndrra dhe e kuptoi mirë se
nuk ishte babai që e zgjonte për në shkollë, po
qeni që po e ngrinte për të shkuar pas kopesë.

Tomashi vuri duart prapa qafës, tendosi tru-
pin dhe u shpi.

«Kushedi... mbase vjen Sotoja nesër pasdite»,
tha me vete duke gogësitur. Pastaj hodhi shikimin
nga Baliku dhe zuri t'i fliste atij me zë, sikur
qeni të ishte njeri dhe ta kuptonte:

«Dëgjo, o Balik, të dy na kanë ngarkuar të
ruajmë kopenë. Po ti je kafshë e nuk ke nevojë
për shkollë, kurse unë dua të mësoj... kështu që
ti duhet të më ndihmosh, të kujdesesh ca më
shumë për tufën dhe ta ndiesh erën e çakallit
para se t'u afrohet dhenve. Nesër pasdite mund të
vijë këtej shoku im, Sotoja, ai do të sjellë abeta-

ren e tij dhe unë do të mësoj shkollë vjedhurazi. Mirë?»

Qeni zgjaste qafën, tërhiqte zinxhirin dhe mundohej ta tërhiqte pas bagëtisë. Me qenin përpara, Tomashi ecte drejt tufës, duke përfytyruar abetaren që do të sillte shoku i tij Soto Pema.

«Sikur babai të mos ketë marrë shumë para borxh te zoti Lilo, as unë nuk kam për të bërë kohë të gjatë me shelegët e tij», mendonte Tomashi, dhe llogariste me mend ditët që kishin kaluar.

*
* *

Kullota e dhenve ishte larg fshatit, ndër kodra me rrëpira. Midis kodrave çante rrugën plot me dredha një përrua. Për të shkuar nga një anë e përroit në tjetrën, barinjtë kishin bërë një trap të thjeshtë: kishin ngulur në shtratin e përroit furka bigaçe prej vërriu dhe sipër kishin shtruar gardhe si lesa të thurura me purteka marinash që i lidhnin me litarë zhukash.

Një ditë vjeshte, kur dielli po anonte nga përrëndimi, zoti Lilo i hipi kalit e mori rrugën për nga kullota e largët e bagëtive. Deshi të shikonte kopenë dhe t'i numëronte krerët vetë një për një. Me të arritur te përroi, lidhi kalin në një degë dushku dhe kaloi trapin me kujdes. Atë kohë bagëtia po kullosnin, ndërsa qeni rrinte në bisht pas tyre, dhe Tomashi po dëgjonte Soton, i cili kishte ardhur më përpara dhe po i mësonte abetaren ashtu si mundej.

Zotëria u shfaq papandehur. Tomashi dhe Sotoja, sa e panë u çuan në këmbë.

— Ç'po bëni kështu?, — pyeti ai pa i përshëndetur.

— Po mësojmë shkronjat e abetares, — iu përgjigj Sotoja.

— Pa shiko, pa shiko!, — foli si me habi zotëria. — Mirë ti, që të mban e të ushqen yt atë, — i tha Sotos, — po ky tjetri... që e ushqej unë dhe e kam paguar tek i ati?, — bëriti me qortim duke hedhur shikimin mbi Tomashin. — Unë e kam paguar për bari e jo të më bëjë skolira këtej.

— Kalojmë kohën, zoti Lilo, — u dëgjua Tomashi, — po bagëtinë nuk i lë pa kullotur. Në majë bari i kam bredhur.

— Mos të shikoj më me libra, — i tha zotëria, — shiko bagëtinë dhe jo kartat; nuk ju japin bukë librat, more çuna, — tha më pas me një zë pak më të zbutur.

Djemtë heshtën dhe nuk dinin se ç'të thoshin, kurse zoti Lilo uli pak shapkën e kapelës, sa të mos i vriste dielli sytë dhe hodhi vështrimin nga bagëtia e përhapur nëpër kullotë.

— Erdha që t'i numërojmë mirë dhentë, prandaj do ti mbledhim këtej nga ana e vathës, — tha ai.

— Mirë, — thanë çunat dhe u çuan.

— I ktheni ngadalë, — porositi ai, — që të mos tremben dhe të futen rresht njëra pas tjetrës në vathë.

— Mirë, mirë, dimë si t'i mbledhim, kur është puna për numërim, — i tha Tomashi dhe mori udhën nga balli i kopesë bashkë me Soton.

Si u larguan ca nga zotëria, nisën të bisedonin me zë të ulët njëri me tjetrin.

— Qenka i keq, — i tha Sotoja Tomashit.
— Është shumë zemërzi, — shtoi Tomashi, —
prandaj kam qejf t'ia punojmë një rreng sot.
— Si t'ia punojmë?
— Në trap.
— Si në trap..., — e pyeti Sotoja i paqartë.
— Në trap, pra, në trap... ndërsa ne do
të numërojmë shelegët, ti ik gjoja në tufën tënde
dhe pri fshehurazi litarin e zhukës në mesin e
trapit...

— Mirë të paska vajtur mendja, po me se ta
pres?

— Na, merr librin tënd, në mes të librit po të
vë biçakun tim, — i tha Tomashi duke hedhur
përtokë librin dhe biçakun, që të mos kuptohej.

Me të kthyer ballin e dhenve, Sotoja u largua
pa u ndier, kurse Tomashi me kërrabë në dorë
shpinte kopenë te shtegu i vathës.

* *

Ndërsa Tomashi po ngiste ngadalë shelegët
dhe zoti Lilo po i numëronte me kujdes, Sotoja
humbi duke ikur si vjerdull ndër gëmusha dhe
shkurre. Shkoi te trapi, preu litarin e mesit dhe
doli matanë përroit. Hipi në një bregore të veshur
me bimësi dhe u shtri mbi barin e zverdhur e
humbi në mes lastarëve me gjethe të dendura.
Ashtu i pakuptuar nga asnjëri, po vështronte se
ç'do të ndodhte.

Zoti Lilo, pasi e numëroi kopenë dhe i pa

dhentë e shelegët si ishin nga shëndeti, — iu drejtua Tomashit e i tha:

— Ke një më pak.

— Si urdhëron, një sheleqe mungon se e hëngri çakalli. Lëkurën e prura.

— E hëngri çakalli... po të mos e hante. Ta ruaje!

— Ishte natë, zoti Lilo, u tremb gjithë tufa; sa i mblodha bashkë, çakalli e zhvati një.

— Këtej duhet shumë kujdes nga çakalli. Sa ta ndiesh, ndërse Balikun.

— Mos ki merak, se edhe Balikun e kam stërvitur më shumë.

Zotëria i la Tomashit disa porosi të tjera dhe u nis për te kali, që po e priste i mbërthyer me shalë dhe i lidhur për kapistre në degën e dushkut.

Sotoja vështronte gjithë kureshtje se ç'do të ndodhte me zotin Lilo. Kodra që nga vinte re ai që më e ngritur dhe që atje ai kontrollonte çdo lëvizje. Ia nguli sytë që nga larg zotit Lilo dhe po e shikonte se po ikte drejt përroit me hap serbes. Kur hipi në trap, i bëri çapat më të matur. Po, me të arritur te mesi; lesa ra poshtë si gjuhë e varur kurse zotëria rrëshqiti pa e pandehur, si thes, dhe, pa pasur kohë të mbahej në purteka, u vithis në përrua e u shemb mbi ujë.

Sotoja u gajas së qeshuri duke shtrënguar duart në degët e një dushku që të mbante veten. Po, ndërsa Sotoja shikonte, Tomashi merrej me Balikun, e nxirrte kopenë prapë në kullotë, duke lënë përshtypjen se nuk kishte marrë vesh gjë nga ajo që kishte ndodhur, po në të vërtetë Tomashi e kuptoi se zoti Lilo piu ujë në përrua,

sepse jo më kot Sotoja nisi të bënte si guguftu nga vendi ku qe strukur e vështronte.

Pasi e mori veten nga hutimi, zotëria u ngrit me zor me rroba të qullura e të lerosura. Ndenji nji copë herë në këmbë, lau duart me ujë, pastroi pak baltën dhe shkoi te kali. Rrobat i kullonin ujë dhe nga këpucët i dilte lluca e gjanës së përroit.

«Të kisha kaluar» nga vau me kalë do të qe njëqind herë më mirë», tha me vete dhe vriste mendjen të gjente se pse lesa e trapit nuk ra kur kaloi herën e parë, po rrëshqiti kur u kthye për t'u larguar.

NDODHI NË DASMË

Sa kohë që pati kishar, prifti i fshatit Qarrik e kishte mendjen të mbledhur. Kishari kishte qëlluar njeri i zoti dhe i bënte tërë punët e vakëfit. Mbillte e korrte misër e grurë; kosiste bar e bënte mullar; grazhdonte gjënë e gjallë dhe kashaiste pelën. Lodhej sa lodhej e nuk dilte pa gjë: ca merrte vetë e ca ia jepte urata, papa Llazo Kruta. Meqë të gjitha punët i bënte kishari, papu ndihej i lehtësuar dhe kishte kohë të merrej me detyrat e shenjta të fesë brenda dhe jashtë kishës. Meshonte në ditët e shënuara, nxirrte kishën të dielave paradite dhe në gone shenjtorësh. Ankohej se lodhej ndër pagëzime e në varrime, tek bënte lutje për përshpirtje e kur u vinte çifteve kurorë.

Kur u fut edhe kishari në kooperativë, papa Llazoja u ligështua përbrenda, po nuk e dha veten nga jashtë.

— Mirë bëri që u fut në kooperativë edhe kishari, — i thoshte njerëzisë kur shkonte për bekime, — se udha e Partisë është e të varfërve, është si udha e perëndisë, se edhe Jezu Krishti doli nga të varfrit e ka udhëtuar me gomar.

Papu e dinte se duhej hedhur këmba si binte daullja, ndryshe nuk të shkonte vallja me të tjerë. Atë kohë po kënaqej me sa i jepnin dhe nuk hapte më defterë për borxhe nga të viteve të kaluara. Tërë vëmendjen e përqëndroi te besimtarët e regjur. Nga të rinjtë i kishte shpresat të humbura, kurse me të vjetrit puna ndryshonte. Sipas tij, të vjetrit ishin rrënja, që nga mund të dilnin degë për të mbajtur të gjalla pemët edhe lulet e fesë. E niste pastaj papu të ligjëronte për biblën e vjetër dhe të re, kudo që shtrohej në qoshet e dasmave. Kur e ndiente veten ngroftë dhe zot midis miqve të sofrës, bënte bekime e mallkonte gjarprin dhe shpirtin e keq që kishte joshur Evën duke e bërë kureshtare për mollën e ndaluar.

Megjithëse hiqej i qetë, papa Llazoja ziente në zemër nga ç'shikonte dhe dëgjonte: në norien tjetër pat vdekur prifti, kisha rrinte pa u meshuar dhe asnjeri nuk deshë të vishte dollomanë e zezë e të bëhej prift. Me kohë pastaj barinjtë patën hapur kyçin dhe kishin çelur derën. Nga dita në ditë qenë djegur ca nga ca ikonat e ishte zbuluar çatia. Shkatërrimin e asaj kishe të nories fqinje papa Llazoja e shikonte me druajtje, ruhej se mos ajo frymë rrënimi futej edhe në besimtarët e tij. Atë kohë ai bëri çmos për ti mbajtur sa më afër besimtarët që i dukeshin të bindur.

Çdo mbrëmje, para se të binte, merrte kalendarin fetar dhe prapa fletëve të tij shkruante emrat e besimtarëve të thekur, që i shkonin akoma pas fjalës. Ja, ata përbënin rrënjën, tek e cila do të mbështetej papa Llazoja për të mbajtur gjallë ungjillin dhe zakonet e fesë.

Midis atyre që i bënin me nderim këto zakone, që edhe Petro Duda nga Qarriku. Petroja gjithnjë ia pat dëgjuar fjalën paput dhe në shtëpinë e tij që pritur gjithnjë me përzemërsi.

*
* *
*

Një ditë, tek po vinte për në dyqanin e fshatit, Petro Duda takoi në udhë priftin papa Llazo. U përshëndet me të dhe zunë e po udhëtonin bashkë.

— Dashke të psonisësh shumë zahire, — i tha atij prifti Llazo Kruta, duke vështruar trastat që mbante tjetri ndër duar.

— Po kam dasmë, — shtoi Petroja.

— Dashke të bësh dasmë të madhe, kam dëgjuar.

— Sipas takatit, o uratë, po mos harro të na vish, — i tha Petroja me nderim e kënaqësi.

— Po si të vij, o Petro... sipas zakonit... apo sipas kohës?

— Unë jam burrë zakoni, — ia ktheu ai, — po i riu është si veriu. Prandaj na urdhëro si për të dyja palët.

— Mbase biem në ujdi, — shtoi prifti, që po i binte hilesë me marifet dhe me një përzemërsi të shtirur.

Kaq deshi prifti Llazo Kruta, që të shtronte petët për të mbuluar lakrorin. Ftesën gojore e kishte marrë dhe ai kështu po priste ditën e dasmës së djalit të Petro Dudës.

*
* *
*

Për këtë dasmë Petro Duda qe kujdesur t'i bënte punët me kohë; donte ta kishte çdo gjë në rregull, të mos i ndodhte ndonjë gjë e papritur. Ai druhej se mos turpërohej, se ishte dasmë pa lajmës. Vetëm dy gjëra kishte lënë pa vënë akoma në vijë: të lajmëronte gjellëbërësin, Tom Tavën, dhe të vendoste dritën elektrike në tendën e burrave. Për të gjellëbërësi ai u nis vetë, kurse për dritën elektrike porositi të birin, atë që do të martohej, Lonin.

— Baba, — iu drejtua Loni, — teli nuk është aq i gjatë, sa të vëmë dritë në çdo cep të oborrit.

— Mua vetëm një llambë më duhet, ajo e tendës së burrave.

— Më mirë t'i vëmë te degët e hardhisë në mes të oborrit, me qëllim që të kenë dritë si burrat, si gratë.

— Jam unë i zoti i dasmës e jo ti, turpërohem unë e jo ti, andaj do të bësh si të them unë, — e qortoi i ati.

— Si të thotë edhe elektrikisti, baba.

— Bëni si t'ju pëlqejë atëherë. Në tendën e burrave ne fundja bëjmë dhe me llambë vajguri, — i bërtiti i ati dhe iku i zemëruar.

*
* *
*

Tom Tava, sa e pa Petron, i ra era pse kishte ardhur miku. Ai e dinte: le të bëheshin nga të bëheshin dasmat rreth e përçark Qarrikut, por atë,

Tomin, do të thërrisnin për gjellëbërës, prandaj shpeshherë hiqej sikur nuk donte. Kështu u përdrodh edhe kur po e thërriste Petro Duda:

— Ju falem nderit shumë, po nuk mundem, humbas ditën e punës.

— Ta paguaj dyfish, — i tha Petroja.

— Nuk është fjala te pagesa, — ia ktheu Tom Tava. — Mua nuk më vjen mirë më tepër nga shkakku se nuk dua të prishem me brigadierin.

— Mos më lër në baltë, — iu lut Petroja. — E pata fjetur mendjen te ti, a derëbardhë!

Tomi thithi cigaren atëherë edhe i tha:

— Kemi qenë miq, o Petro, prandaj s'e lë pa ardhur te ju. Në radhë të parë se jeni njerëz me nder. Dini të bëni dasma të mira.

Të nesërmen gdhinte dita e shtunë. Tomi që në mëngjes mprehu biçakun dhe u nis për në dasmë, si zakonisht, me lugë në brez që ta bënte bar-kun thes.

Tek udhëtonte kaluar në gomar, atij i kujtohej dasma e parë në shtëpinë e Petro Dudës. Sa shumë kishte ftuar. Dy tenda me degë vidhi kishte ngritur nën hijen e firqe të mëdhenj. Tëndat u mbushën me miqësi bisht më bisht. Oborri kishte marrë pamjen e hanit, se u rrethua me kuaj e gomarë. Dhentë e të ftuarve u bënë një tufë. Tre kasapë punonin për të therrur dhe për të rrjepur këtë tufë. Vetë i zoti i dasmës kishte blerë nga ana e tij një dem të shëndoshë. Kështu ishte atëherë, po këtë radhë Tom Tava, sa u fut, e pa vathën bosh dhe e kuptoi se ishte e ftohtë puna.

— E ftohtë dasma, — i tha kasapit Tomi, — sikur ka rënë tepër mëhalla.

— E ka fajin rinia, — u përgjigj ai. — Bënë

mbledhje të rinjtë pardje dhe vendosën të bëjnë dasma të reja, pa shpenzime të tepërta.

Mishra nga fshati nuk erdhën vërtet, po miqtë e largët i prunë shelegët e tyre. Ia kemi borxh, thoshin ata.

Si në çdo dasmë dhe këtu njeriu më i rëndësishëm ishte dollibashi. Ky, për t'u dukur se kush qe, pruri me vete saze cigane, dhe në bisht të qerres kishte vënë një dele shterpë.

Dhëndri, kur mori vesh se kishin ardhur sazet cigane, u nxeh.

— T'i dëbojmë, — tha ai, — ata kërkojnë të daroviten në fillim dhe në mbarim të çdo kënge prej të gjithëve.

— Ky është një lloj shfrytëzimi, — tha motra e vogël.

— Pushoni, o bij, — foli nëna, — mosni; se do të pëlcasë sherri. Sazet ikin vetë, po të mos i paguajë njerëzia.

— Bota shpeshherë paguajnë, ngaqë u rëndet, — tha dhëndri.

Pastaj erdhi kumbari me të renë. Në qerre kishte vënë një dele që gulçonte. Atë dolën ta prisnin të gjithë. Dolën edhe sazexhinjtë me gërnëtë e def, lahutë e violinë. Ndërsa kumbari po daroviste sazet, dhëndri i tha së motrës:

— Po ky ç'do?

— E ka ftuar babai, — i tha ajo.

— Duan të më vënë kurorë?!

— Ajo punë varet nga ti, — i tha e motra përsëri.

— Unë e kam thënë fjalën time: kurorëzim kam celebrimin e gjendjes civile. Këtë bindje kam unë, të tjerët le të llomotisin ç'të duan.

*

*

*

Rrethi i miqësisë u zgjerua dhe nisi rakia me dollibash. Në radhën e burrave të qoshes kishin zënë vend njëri pas tjetrit: dollibashi, prifti papa Llazo Kruta, kumbari e të tjerë. Papu, posa kishte hyrë në oborr dhe qe takuar me të zotin e dasmës, i kishte dhënë atij një trastë, brenda së cilës pat vënë ungjillin e kurorës dhe petrahilin, që ngjan-te me një përparëse të zezë me kryq.

— Mbbaje në një vend të sigurtë, — i tha Petros, — m'i jep në dorë... janë për kurorë... po bëre dasmë zakoni.

Me t'u shtruar mezja, papu filloi nga nomatisjet. Po ai nuk përralliste në tym. Çdo rrëfenjë e tij kishte një qëllim dhe qe e lidhur me motin, me kohën, si edhe me ngjarjen që kremtohej.

Një plak me mustaqe të bardha deshi të sqarohej më mirë për gabimin e Adamit.

— Me dashje, apo pa dashje vallë, do ta ketë ngrënë atë mollë Adami?, — pyeti plaku, pasi uli gotën e rakisë, duke e shikuar në bebe të syrit uratën, që shpeshherë fërkonte mjekrën e përhimur.

— Me dashje, o i uruar, me dashje, — e sqaroi papa Llazoja, — aty qëndron edhe gabimi i tij.

— Po pse, o uratë?

— Sepse e dinte ç'do ta priste, po ta provonte atë frut.

— Domethënë e paska bërë me vetëdashje, — shtoi plaku me mustaqe të bardha.

— Ashtu, ashtu, me vetëdashje. Kjo gjë ia rëndoi edhe më shumë mëkatin. Zoti i dënoi, i

ndëshkoi të dy me Evën, i dëboi nga qielli dhe i bëri të vdekshëm. Pastaj nga shkaku i gabimit të Adamit u bënë të gjithë njerëzit të vdekshëm.

Një djalë i ri, që po u mbushte pleqve gotat me raki, vuri buzën në gaz dhe e ndërpreu papun duke i thënë:

— Paska qenë i zgjuar Adami, o uratë.

— Pse, o i uruar, apo pse shkeli fjalën e zotit?, — tha papu.

— Po, po, se me gabimin e tij bëri që njerëzit edhe të lindin, edhe të vdesin... kështu që ka shuar dhe të ardhurat e priftërinjve.

— Mos e fut shpirtin në mëkat, o i bekuar, se mendja e vogël e robit nuk hyn dot në mendjen e thellë të zotit.

Të rinjtë, që ishin rrotull duke shërbyer, ia plasën gazit, kurse i zoti i dasmës i ra pjatës me pirun dhe tha:

— Puna juaj është që të shërbeni dhe jo të ngatërroheni me qoshen. Qoshja ka vendin e saj dhe ju tuajin. Silni mezet, mbushni gotat dhe shkoni.

Me ato fjalë, Petro Duda, më tepër se të qortonte djemtë, deshi të ruante gjendjen e qetësisë dhe të mbante të zbutur uratën, që të mos largohej dhe të mbante hijen e sofrës në ceremonialin e dasmës.

— Pasi ngritën shëndetet e para, burrat e qoshes ngritën këngën. Avazi i sazeve herë ngrihej dhe herë ulej. Tingujt dilnin si me përtesë.

Jashtë në oborrin e larë nga drita elektrike të rinjtë këndonin dhe hidhnin valle. Ata kishin formuar një rreth me stola. Atje luanin valle me def, klarinetë dhe fizarmonikë. Ndonjëherë dëgjo-

heshin melodi me fyell. Kënga e tyre ishte e fortë.

Dasma po ziente në çdo anë të shtëpisë, po Petro Duda qëndronte akoma si më gjemba: druhej se mos dasma nuk do të kishte gëzim, këngë e valle. Me vete ai thoshte: «Pse, more bir, ma ndave dasmën në dy pjesë? Pse nuk e vure elektrikun në tendën e burrave, po e le në mes të oborrit?»

Më në fund, grupi i këngëtarëve të burrave të qoshes u lodh. Këngët e tyre dilnin si të mekura. Ato humbisnin para zërave rinorë. Burrat që donin dasmë me qoshe e dollibash, që nuk u pëlqente të thyhej asnjë rregull i ceremonialit të dasmës, nuk e bënë veten t'u kërkonin ndihmë atyre që këndonin jashtë tendës. Ata vendosën ta thyenin plogështrinë, ndaj morën një këngë me zë të lartë:

*Ububu, raki e keqe,
moj e mbyllura në qelqe...*

Kur dasmorët kishin humbur në tendën e burrave pas këngës edhe rakisë, hyri pa u kuptuar gjellëbërësi Tom Tava. Ai se ç'i bëri me shenjë priftit papa Llazo, i cili u ngrit e doli menjëherë, si hije, përmes tymit të duhanit.

— Sikur kishe një punë me mua, uratë.

— Po, o i bekuar, — i tha ai dhe dolën jashtë.

Pas pak aty pranë tyre erdhi edhe i zoti i dasmës. Dukej që nuk ishte i qetë. Qenë cënuar rregullat e ceremonialit të dasmës, dhe kjo gjë e kishte mër-zitur. Pasi drodhën nga një cigare, Petroja i tha uratës se i kishte dhënë një gjysmë fjalë për kurorën dhe i zgjati trastën me ungjill dhe petrahil.

— A-paa-pa-pa-pa, — kundërshtoi prifti, — s'e ha unë atë! Më sill djaln këtu, të më thotë ai vetë.

— Po sikur e nise vetë këtë muhabet, vetë ma fute në mendje, — tha Petroja.

— Të thashë, o i bekuar, të thashë, po rinia në këtë dasmë qenka harbuar.

— Fshehur, uratë, fshehur, pa edhe unë do të ta shpërblej.

— Po qe se bëhet fshehur, ndërron fjala.

Ata llafoseshin pranë zjarrit dhe gjellëbërësi dëgjonte.

— Si të duket kjo gjë, o Tom Tava?, — pyeti prifti.

— Jeni me mend ju, — ia ktheu ai, — kërkoni që mishi të piqet dhe helli të mos digjet.

— Kështu na pëlqen neve, po nuk është e lehtë, sa duket, — u dëgjua i zoti i dasmës.

— Ty, Tom Tava, do të ta ngarkojmë këtë punë, — iu drejtua atij prifti papa Llazo.

— Vetëm gjellë dhe meze di të bëj unë, — tha ai pa e përcaktuar mendimin nëse ishte i gatshëm apo jo.

— Je njeri i gojës ti, — vazhdoi papu, — të di unë ty, prandaj gjej rast dhe shko te dhëndri, pyete Lonin; blija mendjen, do të vërë kurorë, apo jo, pale ç'do të thotë.

— Kollaj ajo gjë, — u dëgjua Tomi me shaka, — nga kjo punë «shi në arat tona do të bjerë».

*

*

*

Në kohë buke Tomi i bënte sytë katër. Ai donte që njerëzit të hanin të velesiteshin dhe të

uronin gjellëbërësin e dasmës, që gatuante aq mirë.

Një fëmijë, i ulur pranë sofrës, qante e nuk hante. Tomi e pyeti se i kujt ishte dhe ai iu përgjigj se ishte i kumbarës.

— Po pse po qan?

— Se po ngordh delja jonë.

— Ajo që pruri gjyshi yt këtu?

— Po, ajo, — u dëgjua fëmija.

Tomi me kasapin vajtën te vatha: delja po përpiquej. Kasapit i erdhi inat.

— E shikon, — tha me zë të lartë, — e ka prurë të këlbazur.

— Duket nga gulçimi, — shtoi tjetri.

Kasapi e pa të udhës ta mësonte çunin që t'ia thoshte të gjyshit. Çuni, si të qe i kurdisur, me të marrë porosinë e kasapit, vrap e te gjyshi.

— Gjysh, po na ngordh delja!, — tha me zë të lartë.

Kumbarës nuk i erdhi mirë e i tundi kokën fëmijës që të ikte. Për t'i shpëtuar skuqjes, uroi në mes të gjithë dasmorëve me zë të lartë e të trashë:

— Dhëndri të trashëgohet, si bleta të shtohet, si pema të lulëzohet!

— Gjysh, po na ngordh delja, — përsëriti fëmija, sapo uli pagurin nga buza kumbara, i cili përsëri bëri sikur nuk dëgjoji.

Por fëmija ishte i vendosur që t'ia shtinte në vesh mirë, prandaj i tha pa e vrarë mendjen fare, nëse bënte mirë apo jo:

— Gjysh po ngordh delja jonë!

Po kumbara, që nuk po mundte ta dëgjonte dot, i bërtiti me qortim midis dasmorëve:

— Ik, ore, tutje, thyej qafën te jot ëmë!

*
* *
*

Më kot po priste në sofër e reja e kumbarës t'i çonin anë koke, t'i bënin nder e mbi nder. U skuq nga marazi se nuk iu bë e mbarë të hapte gojën dhe të përtypte një thelë mish.

— Pse s'po ha, o ndrikull?, — e pyeti njëra.

— Ç'të ha, moj xhane, nuk e shikon se im vjehrr ma paska prurë delen pa kokë në dasmë?

Graria e shikuan në sy. Kasapi, që bënte edhe punën e kamerierit dhe që i njihte rregullat e sofrave të dasmës, ia priti me sëpatë:

— Pse, dhen të bëra finjë nga këlbaza çojnë njerëzia në dasmë?

Atëherë Tom Tava, si më i regjur, e thirri jashtë kasapin gjoja se kishte punë, po në të vërtetë e këshilloi të mos e zgjaste më, se zjarri i dasmës, i tha ai, është si zjarri i plehut, që mban shumë që digjet këtu dhe lëshon tym atje...

Sikur nuk mjaftoi kjo histori për dasmën e Petro Dudës. Ja edhe ajo më e keqja: nuk donte dhëndri të vinte kurorë. Nga të gjitha anët ia ktheu gjellëbërësi, po, sa tundet shkëmbi, aq edhe ai. Apo nuk ia dha përgjigjen Tom Tavës prerë, sa i erdhi dheu rrotull.

— Vë unë kurorë apo jo, ty nuk të duhet të futësh hundët. Bën mirë të shikosh shtëpinë tënde, të ushqehesh me djersën tënde dhe të mos kurdisesh nga të tjerët.

— Kujt i flet kështu ti?, — i foli rëndë dhe me ton kërcënues Tom Tava, duke iu krekosur si gjel.

— Ty të them, që po kërkon të na nxitësh zakonët fetare. Nuk i duam ato ne të rinjtë. Së shpejti edhe ju vetë do t'u vini drunë.

Me të dëgjuar fjalët e fundit, Tom Tava e uli pazarin. Jo vetëm nuk u mbajt i rëndë, po i tha se nuk e kishte nga vetja dhe se që i shtyrë nga prifti papa Llazo dhe i ati i tij.

— Po edhe ti nuk shfajësohesh nga ky kurth zakoni që doni të ngrihni, — tha djali.

Gjellëbërësi Tom Tava, që nuk e pandehte një përgjigje të tillë, uli kokën dhe iku i skuqur shaf-ran drejt zjarrit, ku po zihej gjella dhe ku po prisnin me padurim urata me të zotin e dasmës.

Ata, kur dëgjuan se si ia kishte punuar dhëndri, ulën kokat dhe u zymtuan pa ditur ç'të flisnin njëri me tjetrin dhe ç't'u thoshin burrave, që patën ngulur këmbë për dasmë zakoni, me qoshe.

*

* * *

Në historinë e fisit të Dudajve kjo ishte dasma e parë që bëhej pa lajmës e pa kurorë. Për këtë arsye Petro Duda ishte si në ethe. Ai ecte midis dasmorëve me vetulla të ngrysurat. Nuk këndonte, nuk qeshte e s'bënte hoka si zakonisht në dasmat e mëparshme.

U bë uthull edhe kumbara. Pa, kur mori vesh se delen e kishte pa kokë, ngarkoi qerren dhe iku

për në shtëpi. Tok me kumbarën iku edhe prifti
papa Llazo. Dollibashi që larguar në mëngjes.
«Kjo qenka dasmë pa krye», kishte thënë ai dhe
pat marrë rrugën. Pas tij shkuan edhe sazexhinjtë,
ngaqë nuk kishin pasur interes të rrinin më, se
nuk po daroviteshin siç qenë mësuar.

Edhe gjellëbërësi, Tom Tava, pas fjalëve që i
këputi dhëndri, rregulloi gomarin dhe po bëhej
gati të nisej. Petroja e pa, i erdhi keq për të, po
s'kishte ç'të bënte... U ngrit dhe i dha hakun: një
kile gjalpë dhe një kofshë dashi të pafilluar.

Pjesa tjetër e burrave të qoshes që bashkuar
me rininë. I zoti i dasmës sillej andej-këtej, pa
ditur ç'të bënte. Ndërkohë të rejat nxorën nusen
në valle:

*Hajde, hajde, nuse,
na merr një valle,
moj nusja jonë!
Të ta mbajë
kjo vjehrra jonë,
moj nusja jonë!*

Petro Duda rrotulloi sytë, ai e kuptoi lajthit-
jen e këngës prej atyre që këndonin. «Duhej thënë
vjehrrin në fillim dhe jo vjehrra». Ndërsa ai me-
ndonte kështu, kënga e dasmorëve po e ftonte për
në valle:

.....
*Të ta mbajë,
ky vjehrrin ynë,
moj nusja jonë!*

Kënga e thërriste, po ai ngurronte, se i kujto-

heshin në çdo çap që hidhte fjalët e dollibashit, që ia hodhi në mes të burrave të qoshes, duke i thënë:

— Kjo është dasmë pa krye!

Duart e të rinjve u futën në valle midis dasmorëve. Vetëm duke kërcyer bashkë me nusen dhe dasmorët, filloi ai ta ndiente veten më të lehtësuar nga ethet e dasmës, nga nostalgjia për dasmat e kohës së parë, me qoshe, me prift, me kumbarë e dollibash.

VALLJA MYZEQARE

Elizabeta e quante veten të bukur dhe me cilësi të rralla. Ishte e bija e Nan Berberit dhe e Artës. Nani tërë kohën kishte qenë berber, kurse Arta vinte nga një derë me gjendje të mirë. Babai i saj, Tas Lupi, kishte pasur dyqan. Para luftës Tasi kishte shpresuar ta rriste edhe më shumë pasurinë. Mirëpo në atë kohë që ngritur një dyqan shumë më i madh pranë dyqanit të tij. Që atëherë Tasi bëri gjithnjë e më poshtë. Pas vdekjes së tij midis bijve plasi grindja. Për të mbyllur sherrin, ata ndanë shtëpinë dhe dyqanin. Pasuria e tyre u bë ashtu çerte-çerte dhe ata, nga tregtarë u kthyen në çertexhinj.

Motra e Tas Lupit, beqare plakë, mori pjesën e saj dhe u bë mënjanë. Arta atëherë që martuar me Nan Berberin, po nuk i kishte dashur ato trazira në shtëpinë e babait. Ajo që përpjekur të mbante qetësinë midis kunatave, që të vëllezërit të mos çarrteshin dhe ta shpinin më përpara pasurinë e lënë nga i ati. Po të kunatat ia kishin kthyer me të praptën e i kishin thënë që ajo të shikonte shtëpinë e saj dhe të mos fuste hundët në punët e tyre.

Kur pa se të kunatat nuk po e afronin, Arta u mbështet më shumë pas beqares plakë, hallë Savetës. Plakushja vërtet nuk kishte marrë gjë nga dyqani, po kishte plaçkë pekulesh në sënduqe. Mund të kishte edhe para. Arkat e baulet e saj i hapte vetëm ajo. Më e afruar se kushdo me hallë Savetën po tregohej Arta. Kur qe ndier me barrën e fundit, Arta i kishte thënë asaj se, po të lindte vajzë, do t'i përtërinte emrin. Fëmijën e fundit Arta vërtet e lindi vajzë. Po për pagëzimin e saj lindi mosmarrëveshja midis Artës dhe Nanit. Burri donte ta pagëzonte Eleni që t'i përtërinte emrin motrës së vdekur; gruaja donte ta quante Saveta, për t'i bërë qejfin hallë Savetës, e cila ishte në fundin e jetës.

Sherrin e shoi kumbara.

— Dëgjoni këtu, — foli ai, — unë ju kam gjetur një emër që do t'ju kënaqë të gjithë.

— Fol, të lumtë ajo gojë!, — i tha Artë. — Ç'emër na ke gjetur?

— Një emër me dy emra, — tha ai, — Elisaveta!

— Elisavetaa!, — përsëritën bashkëshortët.

— Po, po, Elisabeta, dhe kush do e thërret Eli për Eleni dhe kush do e thërret Saveta!

Kompromisi u pranua e mosmarrëveshja u mbyll.

Ditën e pagëzimit Arta shtroi gosti. Thirri për drekë edhe hallë Savetën, e cila, e gëzuar nga përtëritja e emrit, erdhi e u ul në qoshe qysh në mëngjes. Gostia kaloi si jo më mirë dhe halla doli e kënaqur. Po me të mbërritur në shtëpi, gëzimi iu kthye në dëshpërim: baulet e saj i gjeti të hapura. Nga pikëllimi i ra pika. Kjo gjë e mërziiti Artën. Pas varrimit të hallës ajo nuk shkeli më

te të vëllezërit për një kohë të gjatë, derisa erdhën ngjarjet e luftës. Atëherë i lanë grindjet dhe meritë e nisën të mbroheshin nga bombardimet duke u strehuar në një bodrum.

*
* *
*

Kishin kaluar disa vite pas mbarimit të luftës, Elisaveta qe rritur dhe kishte hedhur shtat. Pat mbaruar shkollën shtatëvjeçare dhe po kërkonte të futej në kooperativën e rrobaqepësve. Aty e pranuan menjëherë, se Arta e kishte mësuar zanatin vetë në shtëpi në makinë qepëse. Në punë u bë më e çelur dhe më e bukur. Arta i rrinte në kokë dhe nuk pushonte së mburruri të bijën.

S'kaloi asnjë vit dhe Artës filluan t'i vinin në shtëpi lajmësit e parë, të cilët propozonin fate të ndryshme. Po Arta nuk ngutej. Nuk ia dha asnjërit fjalën. «E kam akoma të vogël», i përcillte, pa u bërë merak. Atëherë nga shkollat e larta filluan të dilnin shumë specialistë të rinj dhe një nga ata me diplomë po dëshironte Arta për të bijën. Këtë dëshirë ia përforcoi edhe Elisavetës, e cila vetë kishte nisur të ëndërronte për një fat me diplomë.

Kur Elisaveta ishte akoma shtatëmbëdhjetë vjeçe, e ndali një student i agronomisë dhe i bëri propozim. Ajo ia tregoi s'ëmës, po Arta, me ta dëgjuar tha: «Uuu, agronom fshati... që të bredhë tërë ditën nëpër ugare me çizme dhe të vijë në darkë gjithë baltë!»

Pastaj nuk u dukën më burra me diplomë për të kërkuar Elisavetën. As mblesët nuk po qëllonin dot në një fat të atillë.

Ca nga bukuria, ca nga lëvdatat e mamasë, Elisaveta po e mbante veten gjithnjë e më shumë. Asaj sikur nuk i pëlqente ta thërrisnin më «Saveta» dhe «Elisaveta», donte ta thërrisnin «Elizabeta».

Mirëpo edhe vitet e tjera kaluan, rinia po i shkonte dhe Elizabetës nuk po i dilte fati.

— E keni për racë ju, — e qortoi një ditë Nan Berberi të shoqen. — Mos e mba kokën aq lart, grua, se do të na e lësh çupën në shtëpi, si hallën tënde!

— Halla pastë të sajën, — tha ajo, — çupa jonë ka gjithë këto fate... po ne do të përpiqemi për më mirë.

— S'them të mbyllim sytë dhe ta japim, po edhe aq lart mos e vra, moj grua.

Atë natë kur bëri këto fjalë me të shoqin, Arta nuk mbylli sy. I shfaqej halla si e gjallë. I fanitej duke i thënë: «Yt atë më la mua pa njeri të brinjës, ti po lë tët bijë».

Kështu nisi të merakosej më tepër Arta dhe e uli pazarin:

«Le të na dalë dhe fat pa diplomë, — e mësonte një ditë Elizabetën ajo, — po të jetë me punë për të qenë. Të paktën të jetë me punë në qytet. Mua më është mbushur mendja: më mirë qyteti, sesa diploma. Fundja diploma një karton është, që nuk ta siguron plotësisht qytetin. Ç'na duhet dhe fati me diplomë, po ta çojnë në fshat. Puna në qytet, moj bijë, ka kimet».

Nuk kaloi shumë dhe një djalë i tillë u gjend. Burrë me zanat në qytet, po që shtëpinë e kishte në fshat. Ky ishte i biri i Thoma Dhanës, Mar-

gariti, ose si i thërresin shkurt, Iti. Thoma Dhana me Nan Berberin njiheshin që para luftës, po miqësia midis tyre u shtua dhe më shumë, kur Iti mbaroi shkollën shtatëvjeçare dhe Thomai vendosi t'i jepte të birit zanat, me qëllim që, kur të rritej, po t'i dilte ndonjë fat ta martonte në qytet e të kishte pastaj një shtëpi të dytë, si bazë për të lënë hejbet me plaçka, kur të shkonte për pazar.

Zanat për djalin Thomai zgjodhi atë të berberit, jo se ai është i lehtë, po sepse kishte mikun e tij, ustanë e njohur Nan Berberin, që do t'ia mësonte profesionin Itit sa më shpejt e më mirë.

— Se mos e ke havale, — i kishte thënë Thomai Nanit atëherë kur ia solli të birin në berberhanë.

— Ç'është ajo fjalë? Vetëm të ketë sevda për zanatin, pa nuk e harroj të mirën tënde... m'u gjende në kohën e zisë së bukës, — i kishte thënë Nani.

*

* *

Nga dita në ditë, nga viti në vit Iti u familjarizua me njerëzit e shtëpisë së ustait. Tek mësonte zanatin e berberit, hynte dhe dilte në shtëpinë e Nanit pa të keq, si të ishte njohur me kohë. Shpeshherë ndihmonte edhe në punët e bahçesë.

Të dielave mblihdeshin gjithë burrat e gratë e fisit të ustait. Bëheshin tërë ato çifte, burra e gra. Këndonin këngë të reja dhe të vjetra.

Në këtë shtëpi gjithë lëvizje dhe me ca rrëmujë, Iti, megjithëse hynte e dilte, e ndiente ve-

ten ca të huaj. Sidomos në prani të Artës i dukej sikur i merrej fryma. Me të nuk i ngjitej muhabeti fare. Më në fund, kur i zuri dora para, Iti bleu një biçikletë dhe vinte përnatë në shtëpinë e tij në fshat. Atë kohë kishte akoma mjaft berberë privatë.

*
* *
*

Ashtu si po i kalonin vitet Elisabetës rrobaqepëse, po i iknin edhe Itit berber. Nuk ishte më Iti i parë. Ai qe rritur dhe zanatin e kishte mësuar mirë. Ishte në gjendje të hapte vetë dyqan ose të futej në kooperativën e berberëve si punëtor me kategori. Në këtë kohë Nani e bisedoi me të shoqen dhe të dy e panë të udhës që t'i dërgonin njeri Thoma Dhanës që ta bënin mik shtëpie dhe djalin e tij dhëndër.

Kur shkoi lajmësi dhe i kërkoi fjalën xha Thomait, ai jo vetëm nuk e solli anës, po, pa e zgjatur, i tha:

— Po të jetë fat dhe po deshi djali, le të bëhet si të jetë më mirë për të dy palët.

Gjithë puna tani qëndronte tek Iti. Atij edhe i pëlqente edhe përtypej. Në të vërtetë Beta e tërhiqte, se ishte e bukur, me sy gjithë vezullime dhe me naze. Edhe zëri i saj, edhe flokët e verdhë si lule dielli, atij i pëlqenin. Mirëpo ai e kishte pak si me mëdyshje, se ajo hiqej si ca e rëndë. Sido që punonte rrobaqepëse dhe ishte bijë berberi, mbahej si çupë e Artës, që krenohej se vinte nga dera e Tas Lupit. Këto lëkundje Itit ia

hoqi xha Thomai, i ati, i cili përpiqej dhe për një konak në qytet.

— Ku gjejmë më mirë ne, ore bir, — i pat thënë ai, — vajzë e bukur, me zanat, me shtëpi, në qytet je, rehat, ç'do më ti?

— E mirë është, po e vret ca si lart, o baba.

— Sa të lindë një fëmijë, pa do t'i bien pendët, ke për të parë ti.

Dhe kështu Iti nuk ngurroi më. E dha fjalën dhe brenda javës u shpall fejesa.

— Të dielën e parë Elizabeta dhe Iti u zunë për dore dhe dolën shëtitje. Shkuan nga parku i rinisë anës lumit. U ulën në një stol dhe po qëndronin duke çarë lajthi. Ishte pranverë dhe lulët kundërmonin. Tek qenë duke ngrënë lajthitë e çara, Iti hapi radion e dorës. Kishte muzikë popullore. Dëgjohej kënga:

*Mal më mal më ke gjezdisur,
o bandill takijegrisur...*

Kjo këngë i pëlqente shumë Itit, andaj e ngriti edhe më volumn e zërit. Po Elizabeta mblo dhi vetullat, shtrembëroi pak fytyrën edhe i tha:

— Mbylle, aman, se na shurdhoi!

— Uaaaa! Kjo këngë është shumë e bukur, moj Beta! Mua më pëlqen shumë, — tha ai.

— Iiiii dhe ti, Iti! Si fshatarët...

— Po unë fshatar jam, moj Elizabetë!...

Ishe, po tani nuk je më, do vetë dhe hiqesh si fshatar.

— Ku ka këngë qytetarçe dhe fshatarçe, — deshi të kundërshtonte Iti, — ka melodi tërheqëse,

ka edhe nga ato që nuk të gicilojnë e nuk të tërheqin.

— Jo, more Iti, jo këto këngët me iso dhe kabara nuk më ngacmojnë fare. Do të bësh «eeee eeee» dhe përsëri «eeee» sa të të zërë koka.

— Ashtu të duket, se nuk je mësuar, — i tha Iti, tek dëgjonte melodinë e këngës:

*Mal më mal më ke gjezdisur,
o bandill takijegrisur...*

Kurse Elizabeta, që mezi po e dëgjonte nuk duroi më, po i tha të fejuarit:

— Mjaft, të shkretën, me këto myzeqarçe, fshatarçe. Më mirë të dëgjojmë bilbilat nëpër sheqa!

Iti tundi kokën dhe, tek mbylli radion, iu kujtuan fjalët e babait se, *sa të lindte një fëmijë dhe asaj do t'i binin pendët*. Mirëpo Iti e shikonte të vështirë që të shtrohej ajo. Ndërsa ai mendonte kështu, Elizabetës iu kujtuan fjalët e së kushërirës së parë, e cila qe martuar me një avokat plak. E kushërira, Lola, i shikonte si me smirë dhe zili vajzat që merrnin burra të rinj. Edhe për Elizabetën nuk kishte qëndruar pa folur Lola: «Burrë të ri mori, — pati thënë, — po ç'e do, fshatar». Ajo kishte folur ashtu si me dashamirësi, po në të vërtetë e kishte qëlluar Elizabetën mu në plagë, sepse Elisabeta nuk e duronte dot atë fjalën «fshatar». Pale më të duronte që të kishte qejf Iti dhe të këndonte vençe, si në fshat. Lëre më pastaj të kërcente duke kënduar myzeqarçe. «Të kesh veshë dhe të durosh çuçurimat e fisit e shpotitë e Lolës pastaj», thoshte Elizabeta me vete.

Njëherë, darkën e një së diele, Iti me Eliza-

betën u nisën të dy bashkë për në kinema. Qenë kapur për dore dhe ecnin duke përçapur nga një karafil të thatë aromatik. Ai fliste ngadalë, kurse ajo e ngrinte zërin, duke gugitur si pëllumbeshë. Po në rrugë e sipër Iti qëndroi. U takua me ca njerëz të fshatit të tij. Bisedoi ca dhe u nda duke u përçafuar. Elizabetës nuk i erdhi mirë. Ai takim sikur ia prishi harenë e xhiros para kinemasë. Ajo jo vetëm nuk shkoi të takohej, po bëri sikur pa orën e i thirri të fejuarit se po bëhej vonë. Pastaj, për t'u treguar e ngrohtë dhe e dashur, e kapi për krahu dhe nisi t'i çuquriste në vesh:

— Të shkretën dhe ti... si më le vetëm në trotuar, s'ka lezet të lihet e fejuara ashtu!

— Po ti të vije e t'i takoje, se nuk bëhej qameti!

— Oi dhe ti... ashtu do të vonoheshim më shumë. Këto minutat para filmit i kemi të shtrenjta. Ndërsa iknin të dy krah për krah, Itit iu kujtuan përsëri fjalët e të atit, se ajo do të zbutej... *kur t'i binin pendët...* «Po sikur të mos i binin pendët, — vriste mendjen ai, — si do të vinte puna?»

*

* *

Një javë më pas erdhi në qytet motra e Itit. Ajo kishte blerë një plaçkë të bukur e deshi të bënte një fustan. Elizabeta e priti, e shoqëroi dhe te mjeshtri, kur mori masën, e përcolli deri përjashta, po nuk e ftoi as për drekë, as për vizitë. Kur u ndanë, motra e Itit i dha Elizabetës një vazo me liko kumbulle.

— I kemi nga kumbulla jonë, — i tha ajo, — i hani pa merak..., — dhe mori udhën për në fshat.

Elizabeta u nis për në rrobaqepësi. Tek ecte, mendonte me vete nëse kishte bërë mirë apo s'kishte bërë mirë që nuk i tha një fjalë për të kthyer nga shtëpia. Ajo edhe kishte dashur, edhe nuk kishte dashur... Sesi i dukej! Kokën e kishte të bukur si Iti, po shquante se ishte nga fshati, edhe pse qe veshur mirë. Fytyra i qe nxirë përpara kohe nga dielli. Këmbët i hidhte të rënda dhe kishte vënë këpucë të sheshta.

Në mbrëmje, në shtëpinë e Nan Berberit erdhën njerëz për vizitë. Arta priste e përcillte me zë të lartë dhe përmendte gjithnjë emrin e Elizabetës. Vazoja me likonë e motrës së Itit qe hapur dhe miqtë e mikeshat, pasi uronin, zinin e mburrnin likonë.

— Urdhëroni, merrni, i mbani likotë, — thoshte me zë të lartë Arta, — i kemi peshqesh nga motra e dhëndrit.

— Sa të miraa!, — tha njëra, — sa i ardhka ndoresh!

— E pra, paska durim, — shtoi e dyta, — u paska nxjerrë bërthamën kumbullave e u ka vënë brenda bajame.

— U zgjua fshatarësia, — foli Lola, — s'është më si më përpara.

Iti kishte dëgjuar tërë bisedën për likonë e së motrës dhe s'po i durohej sa ta thoshte një fjalë, që mezi po e mbante në grykë. Ai kishte shpresuar se Elizabeta do t'ia ftonte në shtëpi të motrën, kurse ajo nuk e kishte bërë qejfin qeder. Kështu Iti po e ndiente veten të lënduar nga qibarllëku i

së fejuarës, prandaj, pa asnjë mëdyshje, tha me zë të lartë:

— Vërtet që është zgjuar fshatarësia dhe nuk është më si më parë, po në këtë shtëpi harrojmë t'i ftojmë për vizitë siç është zakoni i krushqisë...

— Të jemi mirë, pa... ditët e gëzuara përpara i kemi... do të na vini e do t'ju vijmë... do të hyjmë e do të dalim, u bëmë një shtëpi tani, — tha Arta me zë të lartë, për të ëmbëlsuar bisedat dhe për të marrë me të mirë dhëndrin që dukej se ishte pizmosur.

*

* *

Ca kohë më pas te xhaxhai i Elizabetës, Ndon Berberi, bëhej dasmë. Martohej një djalë i tij. Tavolinat e gostisë së dasmës qenë shtruar nën hijen e një akacieje, rreth së cilës kishte limona dhe portokalle. Në dasmë kishte ardhur edhe një orkestër me fizarmonikë, klarinetë, def e violinë. Bashkë me fizarmonicistin rrinte dhe një shok i tij të cilin në fillim e morën për ndihmësfizarmonicist. Po në të vërtetë nuk ishte ashtu. Kur u ndez gostia dhe filluan këngët ai që rrinte pranë fizarmonicistit, mori një valixhe, e hapi dhe nxori prej saj një aparat që regjistronte këngë dhe i rikëndonte. Atëherë sapo kishin dalë magnetofonët dhe të gjithë u bënë kureshtarë.

Miku i panjohur në të vërtetë nuk ishte fizarmonicist, po folklorist, i cili kishte ardhur për të gëlltitur këngë dhe valle të panjohura nga Myzeqeja.

Kur orkestra pushoi dhe njerëzit zunë të pini duke ngrënë meze folkloristi luajti një buton dhe magnetofoni nisi një këngë të regjistruar diku më parë.

*Në bahçen tënde
dyzet rrënjë mollë,
ç'na u rrit ky djali,
na e bën me dorë.*

Itit po i qeshnin sytë nga kënaqësia. I dukej sikur po këndonte ai vetë. Kënga po i vërtitej në majë të buzëve. Ai pothuajse u harrua pas asaj kënge dhe nuk po u vinte veshin shëndeteve. Elizabeta, me ta kuptuar, e preku me gju nën tavolinë. Me këtë gjest ajo donte të thoshte që ai ta mbante veten dhe të mos mallohej aq nga një palo këngë «fshatarçe».

«Shëndeti i çiftit, shëndeti i çiftit», po përsëritej urimi.

«Shëndeti i çiftit», uroi dhe Iti duke përplasur gotat me Elizabetën dhe me dasmorët e tjerë.

Qenë kënduar shumë këngë. Një pjesë e dasmorëve e kishte kaluar radhën. Sytë e njerëzve të tavolinës ishin kthyer nga Iti dhe i luteshin të zinte edhe ai një këngë.

— Nuk para di aq mirë, — u thoshte Iti si njeri që nuk donte të dukej.

— Si nuk di ti?, — i tha dollibashi, — ti je i biri i xha Thomait. E kam dëgjuar atë tek këndonte duke tundur kryet, sa i binte takija nga koka.

— Epo mos ia prish dollibashit, — u dëgjua një zë tjetër.

Deshi s'deshi, Iti zuri atëherë këngën që i pëlqente më shumë dhe që e këndonte më bukur. Zuri atë këngë që e kishte marrë aq herë me shokë kur vinte për peshk në lumë, ose për gjah në pyll. Ajo këngë kishte një melodi tërheqëse dhe të padëgjuar.

*Nerënxë, të pata thënë:
mos merr ujë në çesmën tënë,
se ty rrugën ta kanë zënë,
nja dy djem, nja dy çapkënë,
pa të marrë ty s'të lënë.*

Folkloristi po e incizonte. Ndërsa Iti, tek vinte re se të gjithë e dëgjonin me vëmendje, e ngriti zërin e ia thoshte këngës me një kënaqësi të veçantë. Elizabeta i bënte shenjë me gju, po Iti nuk pyeste më për ngacmimet e saj. Ai qe rrëmbyer i tëri pas këngës dhe orkestrës që e shoqëronte. Kur Iti mbaroi, një dasmor u çua dhe ngriti një doli:

— Gazi i këngës dhe shëndeti i rrethit!, — tha ai duke shfaqur kështu kënaqësinë e madhe për këngën e Itit. Gotat u përpoqën me tringëllimë.

— Këndojnë bukur këta nga fshati, — tha Lola me një ton pak mospërfillës në kohën që njerëzit po çukisnin gotat.

— Vërtet kënduan bukur, — tha folkloristi me plot gojën, tek rregullonte shiritin e magnetofonit, — por të mos na duket çudi, se në fshat gjenden virtuozë të mrekullueshëm të këngëve popullore.

Për të vërtetuar mendimin e tij, folkloristi shtypi butonin. Zëri i Itit nisi të ushtonte rishmëzi përmes shiritit të magnetofonit. Dasmorët po ridëgjonin këngën e «Nerënxës».

Më në fund erdhi koha e valleve. Ca nga rakra dhe ca nga këngët, dasmorët qenë bërë tym. Gërneta dhe defi të ftonin për të kërcyer. Ishte melodia e valles rrethçe. I pari doli dollibashi, i cili vajti para Itit dhe i tha:

— Çohu, o djali i xha Thomait! Pa eja t'ia marrim një rrethçeje dhe dua ta tundësh, si yt atë.

Atë çast Elizabeta përsëri i ra me gju Itit që poshtë tavolinës; po dollibashi, që nuk dinte fare se ç'mendonte Elizabeta, i la lutjet, e si e kanë zakon ata që nisin vallen e parë, e kapi për dore Itin dhe e ngriti nga tavolina. Sa doli në sheshin e valles, Itit iu skuqën faqet dhe u hodhi një shikim muzikantëve. Kapi melodinë dhe zuri të kërcente në harmoni me tingujt e veglave të orkestrës. Sheshi i vogël para tavolinave të dasmorëve po jehonte nga kënga tipike e valles myzeqare:

*Plot molla lulet e bardha, plot molla,
fryjti era ç'i rrëzoi, moj, plot molla...*

Kënga përfshiu tërë dasmorët. Nga zori edhe Elizabeta me Lolën nisën të këndonin. Defi po binte më fort. Kjo ishte shenja që tregonte se vallja rrethçe do të futej në këngë dhe do të shoqërohej deri në fund nga kënga dhe orkestra. Iti mori vallen sipas avazit të gërnetes dhe goditjeve me def. Dollibashi e ndiqte pas.

Ndërsa hidhej vallja, përmes ushtimës së kë-

ngës, fokloristi vuri duart kryq e dukej si i shtan-
gur. Flokët e kokës iu ngritën përpjetë.

— Po lë mendjen, — i tha ai fizarmonicistit, që
e kishte aty pranë; ah sikur ta kishim të filmuar!

Vallja e Itit po i linte përshtypje të madhe.
Ajo kishte një origjinalitet dhe një veçanti të kër-
cyeni të papërsëritshëm. Në lëvizjet e para ajo
valle i ngjante valles rrethçe tipike myzeqare të
kënduar. Po, kur vallja thyhej dhe fillonte kthesa
e saj me një seri uljesh rrëshqanthe, ajo nuk i
ngjante më asaj rrethçes myzeqare. Ajo kishte ta-
ni një bukuri akoma më të madhe. Folkloristi me
vete nisi të vriste mendjen dhe po analizonte
shtesat e dukuritë origjinale të kësaj valleje. Fol-
kloristi, edhe pse me profesion koreograf, nuk po e
përcaktonte dot prejardhjen e dukurive karakteris-
tike të kësaj valleje vendçe; që po luhej me aq
gjallëri. A ishin shtesa të reja lëvizjesh të huajtura
nga ndonjë valle tjetër, si fjala vjen nga vallja e
ngjalës? Apo shpërthime individuale të papërmbaj-
tura të valltarit popullor? Sazet nuk pushonin, defi-
binte dhe kënga ziente... Iti s'mbahej më. Njerë-
zit qenë ngritur në këmbë. Dukej sikur dasmorët
po këndonin për të. Valltari i ri hidhej si skifter,
fluturonte si fugë, rrotullohej si era dredhje e më
në fund shkiste si ngjalë. Lëvizja e fundit i kuj-
tonte folkloristit rrëfenjën e një valltari të vjetër,
i cili i pat shpjeguar se si peshkatarët, tek zinin
ngjala; imitonin lëvizjet e ngjalave të hedhura në
kosha dhe kishin krijuar pastaj vetë vallen e ngja-
lës. Po, megjithatë, vallja e Itit nuk ishte vallja
e ngjalës...

Orkestra vazhdonte, dhe kënga «Plot molla lu-
let e bardha» ziente. Folkloristit i dukej se vërtet

po frynte erë dhe binin lulet e bardha. Midis luleve fluturonte Iti. Po kësaj radhe ai e përfytyronte me takije të bardhë dhe me fustanellë të bardhë, me tirq të bardhë dhe jelek me lule, si qëmoti. Koreografi vinte re se gjithë lëvizjet e vales formonin një kombinim të përkryer. Nga shkrija organike e lëvizjeve, kjo valle merrte një origjinalitet të veçantë, që po e mahniste koreografin.

Me të mbaruar vallja, koreografi shkoi te valltarët, u shtrëngoi dorën dhe i përqafoi. Pastaj ai iu drejtua të gjithëve:

— Virtuozët nuk zbresin nga qielli! Ata janë në mes nesh, — tha ai me duf e ngazëllim.

Dasmorët po pëshpërisnin njëri me tjetrin:

— Më duket se ky është koreograf në baletin e shtetit.

— E fitoi Iti, më duket.

Ndërkohë folkloristi i kishte hedhur një dorë në qafë Itit dhe po i thoshte:

— Të kisha dhe nja pesë valltarë si ti, do të qe një mrekulli.

— Jo pesë, por pesëmbëdhjetë, — ia ktheu Iti, — në fshatim tim mua s'më vënë në numër fare, sepse ka edhe më të zotë.

Pas vales së Itit; të gjithë ia morën vendqen. Nuk po dëgjoheshin më këngë të trishtuara si ajo: «Emrin tim të ma vësh Eleni, se kam vdekur prej veremi», nuk dëgjohej as: «Perëndeshë e bukurisë», pa të cilën dashnori nuk mund të rronte e të qëndronte në këtë botë. Në vend të këtyre këngëve, që i kishin për zemër njerëzit e Nan Berberit nga pala e së shoqes, dasma u mbush me këngë e valle myzeqare. Të tëra këto këngë ku-

ndërmonin erë mollë e dardhë, erë ftua e limon, borzilok e trëndelinë, kumbull e nerënxë.

Meloditë e këngëve vendçe pushtuan mbarë dasmorët. Kjo gjë e gëzonte Itin. Ai po e ndiente veten fitimtar. Shija e tij për këngët kishte fituar mbi shijën e këngëve të kënduara në fillim të dasmës nga kushërinjtë e kushërirat e Elizabetës, si Lola, që zakonisht nisnin e zinin këngë me trishtime e brenga dashurie. Jehona e këngëve myzeqare dhe vrulli i valles vëndçe nuk lanë njeri pa ngacmuar. Edhe Elizabeta me Lolën, ndonëse nuk kishin kërcyer, deshën s'deshën morën pjesë në të kënduar.

*

* *

Gratë, nga ana e tyre, tek shikonin folkloristin që bisedone gjithë intimitet me Itin, nuk rrinin pa pëshpëritur.

— Ky me këtë veglën e re, që regjistron këngë e valle, duhet të jetë nga ata që drejton vallet në Tiranë, — tha njëra.

— Është koreograf, moj,... ky i zgjedh valltarët për në baletin e shtetit. E vuri në listë Itin, — shtoi e dyta.

— I doli për mbarë vallja vëndçe, — u dëgjua e treta, — prite kur ta thërresin Itin edhe në Tiranë tani...

Gjendja shpirtërore e Elizabetës sikur po ndryshonte ca, zemra po i rrihte ndryshe. Tek dë-

gjonte komentet e shoqeve, i gufonte një ndjenjë ngrohtësie, që e turbullonte në kraharor. Përfytyrimet e saj çoheshin nga pëshpëritjet rreth e qark dhe merrnin fluturim tutje, larg e më larg, deri në kryeqytet. Përfytyronte sikur Iti u pranua menjëherë në ansamblin e Operës dhe të Baletit dhe shpejt e shpejt gjeti shtëpinë te një pallat i madh, pranë bulevardit të gjerë. «Dhe po të mos gjej punë si rrobaqepëse, — mendonte Elizabeta me vete, — unë do ta nxjerr një rrogë mujore me qëndisje». Asaj po i dukej vetja sikur po rritej edhe më, sikur po zgjatej e po i dilnin krahë për fluturim. Vagëlloi sytë dhe pa si duke buzëqeshur Lolën. Le të çuçurinte ajo tani e tutje, po të donte, se Elizabeta e mori burrin nga fshati!

*
* *
*

Me të mbaruar gostia, dasmorët u ngritën nga tavolinat. Iti u takua me njerëzit e shtëpisë dhe i tha Elizabetës që të dilnin.

— Ku do të shkosh?, — e pyeti një shoqe Elizabetën, — mos na merr rrugën për në Tiranë.

— Jo, do të nisem për në fshat, — iu përgjigj ai.

— Prapë në fshat?, — foli si me habi Lola.

— Kësaj radhe do të shkoj me koreografin.

— Për të vallëzuar vendçe do ta marrësh gjithë atë rrugë?, — e pyeti me nxitim Itin, Lola Lupi.

— Këtë herë do të vemi për të gjetur valltarë të tjerë.

— Do të gjeni valltarë të tjerë... po në qoftë se ai gjën më të mirë se ti, atëherë ty nuk ka për të marrë, — i tha Elizabeta si me shqetësim e me zë të ulët.

— Ku do të më marrë, moj Elizabetë?

— Po nuk po bëni fjalë ju për baletin e Tiranës, — foli Elizabeta, këtë radhë më e habitur.

— Ne biseduam për grupin e valltarëve të fshatit jo për të Tiranës.

Me të dëgjuar këtë përgjigje, Elizabetës iu trondit përfytyrimi për Tiranën. Mblodhi buzët, rrotulloi sytë dhe nuk dinte se ç'të thoshte. I dukej se kishte rënë në fluturim dhe ishte rrëzuar nga qielli në tokë.

— Do të rrish shumë në fshat?, — pyeti Lola, si për të prishur heshtjen që u krijua ashtu papritur.

— Mendoj të shkoj me Elizabetën, — iu përgjigj Iti.

— Uuuu dhe ti, Iti!, — u dëgjua Elizabeta, — të vij në fshat edhe unë, dhe për ça, për valle!, — e nisi të qeshte.

— Pse çuditë, moj Elizabetë? Ku ka më mirë?

— Ku jam mësuar unë të rri në fshat, — tha pa e vrarë mendjen Elizabeta, — më mirë shko vetë, sa të më kesh edhe mua havale.

Atë çast Lola Lupi u shti se i vinte keq për Itin dhe i tha së kushërirës, Elizabeta Berberit:

— Epo e merr dhe malli të varfrin për njerëzit, moj Beti, për këngët, për vallet vendçe...

— Unë nuk e pengoj, — tha Elizabeta, — biçikletën e ka dhe të shkojë sa herë të dojë.

— Kisha dëshirë të shkonim bashkë një herë, — i tha Iti më së fundi dhe iku pa e zgjatur. «Zor

se hahet bukë me të», foli me vete, pasi u ktheu shpinën. Pastaj i erdhën në vesh fjalët e babait, se *asaj do t'i binin pendët...* Po Iti u mendua më thellë dhe iu kujtua motra që s'ia kishte përfillur dhe nuk i pat thënë një llaf për një vizitë; iu kujtua nëna, kur do ta përcillnin për në llixha dhe e fejuara nuk kishte dalë as ta takonte; iu kujtuan bashkëfshatarët, të cilët takoi atë natë kur vajtën në kinema dhe Elizabeta nuk u zgjati as dorën. «E ka kot babai; — tha përsëri me vete, — kur mendon se *asaj do t'i bien pendët*».

*
* *
*

Atë të diel pasdite Iti me folkloristin vunë magnetofonin në makinë dhe u nisën për në Luman. Rrugës vazhdonin të flisnin për këngë dhe këngëtarë, për valle dhe valltarë të ndryshëm të asaj ane. Folkloristi dëgjonte dhe mendonte se i duheshin disa ditë që të vilte gjithë atë folklor të pasur.

— Të rrish si në shtëpinë tënde, — i tha Iti, — ne jemi mikpritës. Të gjithë do të të mbajnë si në pëllëmbë të dorës.

Elizabeta, pak më vonë, kur mori vesh se ata ishin nisur me veturë, u tha shoqeve se, po ta kishte ditur ashtu, do të kishte vajtur, se me makinë mund të ktheheshe brenda ditës.

Po Iti i saj nuk u kthye brenda ditës. Nuk erdhi as në mbrëmje, as të nesërmen, as të pasnesërmen. Më kot priti Elizabeta ditë dhe javë të tëra. Iti nuk u kthye më.

Në farefisin e saj u hap fjala se Itin e paskësh marrë folkloristi me vete dhe i paskësh gjetur punë në trupat e baletit të Tiranës. Po e vërteta që ndryshe. Kjo u kuptua ditën e 1 Majit, kur grupi folklorik i fshatit Luman erdhi në qytet dhe dha shfaqje në podiumin e sheshit të madh.

Midis atyre që vallzonin ishte edhe Iti i veshur me rrobat karakteristike të zonës: me takije, me këmishë gjithë kinda të bardhë e me mëngë të gjera si krahë fluturë, me tirq të bardhë dhe jelek me lule si mëngore. Bashkë me shokët ai hidhte vallen rrethçe myzeqare duke kënduar këngën:

*Plot mola lulet e bardha, plot molla,
fryjti era ç'i rrëzoi, moj, plot molla...*

Valltarët kërcenin sipër në podium, që nga dukeshin herë si fugë të shpejta e herë si pendë të lehta. Qyteti ishte në festë. Era pranverore valëviste flamurët dhe banderolat, përkëdhelte flokët e njerëzve, të cilat po qëndronin në sheshin e madh si spektatorë dhe kishin mbërthyer shikimin nga valltarët. Mijëra njerëz po vështronin vallen vendçe. Midis turmës ishte edhe Elizabeta e Nan Berberit. Ajo ngrihej mbi majat e këpucëve dhe zgjaste kokën për të vërejtur më mirë. Deshi ta shikonte nga afër Itin, që nuk e kishte parë prej shumë kohe. Ajo vinte anës podiumit dhe i thërriste Itit në emër, po ai nuk i përgjigjej. Ndoshta s'e dëgjonte, ndoshta bënte sikur s'e dëgjonte...

KULLOTAT E BLETËVE

Porsa mbaroi shkollën bujqësore, Sofo Mali filloi punën si agronom i mesëm në fshatin Drizisht. Atëherë ky fshat sapo qe bërë kooperativë dhe vështirësitë ishin të mëdha. Pothuajse përditë Sofos i dilyn gjëra të papritura, që kërkonin zgjidhje prej tij. Kaluan vite, ai u poq e u aftësua aq mirë nga ana praktike, sa bënte edhe punën e agronomit të lartë. Pastaj, pa u shkëputur nga puna, vazhdoi studimet në Institutin Bujqësor dhe u diplomua agronom i lartë.

Tani Sofo Mali nuk është më ai djali flokëzi e syulli, që dikur fluturonte me biçikletë e u hidhte vajzave shikime dashurie. Ai u martua shpejt, me një mësuese aty në fshat. Tani Sofos kanë filluar t'i zbardhen flokët. Djalin e parë e ka student, është një goxha djalë me trup të lartë e të zhvilluar, kjo e bën të duket më i madh se ç'është.

Sofoja kaloi një jetë të tërë pranë natyrës, u lidh me shpirt me bimët dhe njohu me imtësi gjithë florën e krahinës. Kishte punuar e studjuar me sistem jo vetëm agroteknikën, po edhe silvikulturën, fiorikulturën dhe apikulturën. Afër të pesëdhjetave, Sofoja ishte një njeri i nderuar e që i dëgjohej fjala me respekt.

Kur Drizishti u bë kooperativë e tipit të lartë, aty u hap edhe shkolla e mesme bujqësore. Në vitet e para të saj lëndën e botanikës dhe të fitoteknisë ia ngarkuan t'i jepte si pedagog i jashtëm Sofo Malit. Ai pranoi t'i merrte këto lëndë, edhe pse punët i kishte të shumta. Ishte fillimi i asaj shkolle të mesme që Sofoja e kishte ëndërruar prej kohe, kështu që e ndiente për detyrë të ndihmonte për forcimin dhe vazhdimësinë e saj. Mirëpo nga viti në vit shkolla u zgjerua dhe numri i orëve që duhej të jepte Sofoja u shtua shumë. Lindi nevoja që në shkollë të emërohej edhe një agronom si specialist për lëndët profesionale, mirëpo kur i thanë Sofos që të shkonte si pedagog efektiv në shkollën bujqësore, ai kundërshtoi. I dukej sikur të tjerët kishin rënë në sentimentalizëm për shkak të moshës së tij.

— Le të marrin të gjithë agronomët nga pak orë dhe kështu mbulojmë programin, — pat thënë Sofoja.

Këtë arsytim ai e parashtroi edhe në organizatën bazë të Partisë, po sekretari kishte ndërhyrë edhe e kishte sqaruar: ai i tha se atë nuk e çonin për sentimentalizëm në arsim, po për të forcuar shkollën, për të përgatitur sa më mirë agronomët dhe punëtorët e ardhshëm të bujqësisë.

— E kam të vështirë të largohem nga prodhimi, — kishte thënë prapë Sofo Mali, për të arsytuar këmbënguljen e tij që të mos shkonte si mësues efektiv.

Atëherë u çua drejtori i shkollës, i cili bënte

pjesë po në atë organizatë bazë Partie. Ai e siguroi Sofon se nuk kishte për t'u ndarë nga prodhimi, meqë shkolla do të kishte bazën e vet prodhuese.

— Përkundrazi, — vazhdoi drejtori i shkollës, — ne do të lidhemi më shumë me prodhimin; baza jonë prodhuese do të jetë edhe qendër eksperimentale. Pra ne jo vetëm nuk do të largohemi nga prodhimi i madh bujqësor, po do të lidhim më shumë shkencat agroteknike me prodhimin e gjerë, — kishte përfunduar ai.

Më në fund Sofo Mali u bind dhe pranoi vendimin e organizatës së Partisë, për të kaluar si specialist në shkollën e mesme bujqësore të Drizishtit.

*
* *

Pasi u njoh me programet mësimore, ai iu vu punës me zell si brenda dhe jashtë klasës. Krahas përgatitjes për lëndët e fitoteknisë dhe të botanikës ngriti edhe dy rrethe me nxënësit më të pasionuar; atë të agronomisë dhe të natyralistëve. Bisedat në rrethet i bënte interesante e nxënësit i vinin me dëshirë. Me shumë vëmendje ndiqeshin sidomos kuriozitetet për apikulturën. Vetë Sofo Mali pat qenë studjues i zellshëm i bletëve, por, duke u marrë kryesisht me kulturat e arave, nuk kishte pasur kohë t'i kushtohej edhe kësaj mjeshtërie, që u përkiste më shumë zooteknikëve. Agronomi Sofoja, si të ishte apikulturist i vërtetë, u shpjegonte nxënësve kuriozitetet e çuditshme për insektin që bën mjaltin. Të rinjtë që vinin në rrethin e na-

tyralistëve u njohën me kushtet që duheshin pasur parasysh për një park bletësh; për ndërtimin e zgjoit; u njohën me organizimin e punës në koshere, mësuan gjithashtu edhe për nektarin e luleve në muaj të ndryshëm.

Një ditë pranvere Sofoja sollti në shkollë një zgjua pa bletë. Në fillim e përdori si mjet mësimi, pastaj u tha nxënësve se, me të gjetur ndonjë bletë duke roitur, do ta merrnin e ta fushnin brenda. Të gjithë e pritën mirë këtë ide në Drizisht, përveç njërit, Siku Fikut; vetëm atij nuk i pëlqeu. Siku, që punonte si vreshtar, u thoshte të tjerëve se Drizishti nuk kishte kullota për bletë, prandaj s'duhej vrarë mendja për të krijuar sektor ose skuadër bletarie. Kështu thoshte për bletët e kooperativës; kurse për vete ai kishte krijuar një park me dymbëdhjetë zgjoj që i shtegtonte nëpër kullota anëdj-këtej. Kishte menduar mirë për vete Siku: dymbëdhjetë muaj kishte viti, dymbëdhjetë zgjoj kishte Siku. Çdo muaj kishte llogaritur një koshere mjaltë mbi rrogë. Ai e hiqte veten si ata që bëjnë një udhë e dy punë. Edhe vreshtat i punonte, edhe bletët i mbante. Siku ishte i fortë me trup e i shkathët si bletar. Ai i njihte mirë lulet, drurët e gëmushat. Dinte se kur lulëzonin bimë të ndryshme dhe cilësitë e mjaltit të njërës apo të tjetrës lule. Ku të ishte kullota më e pasur, atje e çonte stanin e bletëve Siku. Zgjojet i bëri të gjitha moderne. Në kasollen e vogël, që ngrinte pranë koshereve, mbante edhe veglat kryesore të bletarit; maskën, tymësen, centrifugën, thikën e mjaltit, furçën dhe levat e çeljes së zgjoit. Siku merrte me vete edhe vazo të

mëdha e të vogla prej qelqi dhe me ta prerë blëtën, e ndante mjaltin sipas kullotave. Kur gjente kohën, i vinte enët me mjaltë në biçikletë dhe ia mbathte në qytet. Sa zbriste në pazarin fshatar, i vinin klientët për të blerë. Po Siku Fiku ishte i zgjuar dhe bëhej më i ndershëm nga ç'qe. «Mos u nxitoni, — u thoshte klientëve, — mos u nxitoni! Zgjidhni vetë ç'mjaltë dëshironi. Mjaltë tërfili, mjaltë akacieje, mjaltë gjineshtre».

Tek fliste kështu, Siku hapte kapakët e vazove, prej të cilave dilnin aroma të ndryshme. Sipas llojit të luleve ndërronin dhe nuancat e ngjyrave të mjaltit. Kështu blerësit shkonin te Siku Fiku shitësin më të ndershëm të mjaltit, ndaj dhe nuk kurseheshin. Me një fjalë Sikut nuk i binte malli mbërdhë. Me kohë Siku u bë i njohur dhe nuk kishte pse të shkonte më në qytet. Atij vinin dhe ia blinin mallin në shtëpi. Siç po rritej fama e mjaltit të Sikut, po shtohej edhe etja e fitimit tek ai.

Dulke parë se mjalti po tërhiqej tepër, Siku nisi nga hilerat. Nëpër vazot me mjaltë filloi të shtinte nga pak miell misri, sheqer, brumë ose kungull, që i përzierte aq mirë, sa nuk dalloheshin fare. Ndërsa kapakët i lyente me nektar lulesh dhe i mbulonte po me lule të stinës. Në atë mënyrë ena edhe kapaku i jepnin mjaltit të përzier erë lulesh të freskëta.

*

*

*

Ndërkohë Sofoja, edhe pse qe dhënë shumë pas shkollës, gjente mundësi të lidhej me prodhimin e

madh bujqësor. Shqetësimi i tij i parë ishte baza prodhuese e shkollës. Atje ai lidhte teorinë agroteknike me praktikën. Kohët e fundit eksperimentonte epërsinë e mbjelljes me kubikë. Rëndësi u jepte llojërave të plehut, që përziheshin në kompostimin e dheut të kubikëve për mbjellje. Po me gjithë këto kërkime, agronomi i shkollës nuk hiqte dorë nga rrethi i natyralistëve. Pasi i kishte njohur të rinjtë me anatomicën e bletës, me organizimin e jetës së saj kolektive, me vlerën e mjaltit e të dyllit, zuri u shpjegonte atyre edhe për kullotat e bletëve. Nga vëzhgimet e tij dilte se Drizishti qe një vend me bimësi melifere; plot me lule që çelnin palë-palë. Atje lulëzimi niste me vjollcat e nargjizet nëpër mezhdat e korijeve. Pastaj zbardhonin bajamet, çelnin kumbullat, kajsitë, mollët, dardhat, agrumet, gjineshtrat e akaciet. Edhe gjatë verës në Drizisht kishte kullotë të mirë malifere: përveç lulediellit dhe borzilokut gjenden me shumicë lule çikore, sidomos çikorja *intibus* s'ka të sosur; kurse nëpër misërishte ka tatulla pa mbarim; jonxha e tërfili janë kullota më vete.

Agronom Sofoja, duke parë shumëllojshmërinë e kësaj bimësie malifere, vendosi të krijonte parkun e bletëve së bashku me natyralistët e shkollës. Ai kishte besim se nga rrethi i natyralistëve të shkollës do të dilnin edhe aplikulturistët e ardhshëm të Drizishtit.

Mirëpo kishte edhe njerëz që nuk bindeshin për mbarësinë e bletëve në atë fshat dhe thoshin se bletët vdisnin në ato anë, sepse nuk paskej shumë lule dhe se i helmonin herbicidet, që përdorëshin për pambukun. Po Sofoja i kundërshtonte këto mendime, i quante pa baza dhe përpiquej t'i

bindte të gjithë se Drizishti kishte shumë lule mjaltëmbajtëse dhe, po qe se zgjojet do të shëtiteshim nga një kullotë në tjetrën, bletaria do të bëhej një sektor me të ardhura të mira për kooperativën e Drizishtit.

— Duan kohë dhe njerëz të ngeshëm, — i tha njëri që nuk dinte gjë fare nga ana e apikulturës.

— Praktika do të na mësojë, — e sqaroi Sofoja, — të krijojmë parkun tonë të bletëve, pa do ta shohim se nuk është punë e vështirë dhe se nuk do shumë njerëz.

*
* *
*

Siku Fiku, me të marrë vesh planet e agronomit të shkollës, nisi të hapte fjalë se bleta donte kohë të ngeshme dhe se nuk ia vlente burra qiranë «Bletë dhe hardhi, — thoshte ai, — nuk bën dot çdo njeri».

Sikur nuk i vinte aspak mirë që ta mësonin dhe të tjerët sekretin e bletës. Po të mbanim të gjithë zgjoj bletësh, me siguri që do të pakësoheshin blerësit e tij. Sa herë dëgjonte për kampin e apikulturës, që deshi të ngrinte agronomi, Siku Fiku qeshte dhe thoshte si me mosbesim:

— Po të bënin gjithë mizat mjaltë, do të ishte oka një para.

— Pse, vetëm ti na qenke i zoti të mbash bletë në kooperativë?, — i tha me qortim atij një i ri, kur e dëgjoi të fliste shpenguar kundër idesë për krijimin e parkut të bletëve.

— Unë kam bletë sepse mund t'i shëtis. Vëllai

shofer më ndihmon që t'i shpjerë nga një kullotë në tjetrën. Nuk i lë këtu në mes të ilaçeve me helme të bimëve.

— Po kooperativa ka edhe kamiona, edhe zetorë; kështu që nuk do ta kemi të vështirë për t'i brendhur në pyje e lëndina.

— Sa mundim ka zanati i bletarit... do ta shikon, — vazhdoi të fliste Siku, për të ngjallur mosbesim, — se nuk është vetëm shtegtimi, bleta e do njeriu mbi kokë, — tha ai si njeriu që hedh gurin e fsheh dorën.

Me ato fjalë ai deshi që të rinjtë ta humbisnin dëshirën dhe ta linin agronomin vetëm, dhe ky pastaj do të mërzhitej, derisa të hiqte dorë nga ideja e vet.

Një ditë në fillim të pranverës Sofo Mali kishte dalë bashkë me nxënësit te kodrat e kullotës ndanë vreshtave dhe po u mësonte llojet e shartesave. Atje, në mes të gëmushave, ai nisi të shartonte vetë një degë murrizi me dardhë bishtje. Pastaj u dha kalema dardhe të rinjve dhe i vuri të gjithë në provë.

Kaloi aty pranë Siku Fiku; u takua me Sofon e i tha se sa shumë punë i kishte hapur vetes.

— Puna është kënaqësi, — ia ktheu Sofoja, — njeriu vetëm me punë lë gjurmë në jetë.

Mirë xhanëm, me shartesat kalon kohën, po me bletët e ke kot që mundohesh!, — i tha Siku, me një dashamirësi të shtirur.

— Do të jetë kënaqësi e madhe për mua, po arrita të krijoj parkun e bletëve, — tha Sofoja duke e ditur sa i digjnin tjetrit ato fjalë.

— Para se të mendosh për parkun, duhet të

mendosh për kullotat, — i tha Siku, — fshati ynë është gjithë herbicide nëpër ara.

— Dhe për kullotat do të mendojmë, se mjete për t'i shëtitur bletët ka, ama, na vjen keq me ndonjë që me qëllim vjen e pështyn në gjellë, — tha Sofoja duke e ngritur zërin.

— Ka edhe të atillë, — u dëgjua Siku e u skuq nga veshët. Pa ditur ç'të thoshte tjetër, ia mbathi nga vreshtat, sepse e pa që fjalët nuk i pinë ujë.

Sa që pa bletë, Siku pat qenë i qetë, po kur krijoi kosheret e veta dhe prej tyre zuri t'i rridhte paraja, ai zuri e po përcëlllohej nga lakmia e fitimit. «Nuk ka thënë kot i pari se paraja është si uji i detit: sa më shumë të pish, aq më shumë etje të vjen», — mendonte Siku dhe kështu atij zunë të mos i mjaftonin paratë që fitonte nga mjalti i përzier.

«Kur përzihet mjalti që hahet, pse të mos gjej-më marifete edhe për dyllin?», thoshte me vete Siku.

Duke vrarë mendjen për hilerat e dyllit, Siku e gjeti të udhës që, kur ta lëngëzonte dyllin në dyllëshkrirëse, t'i fuste brenda lëndë të ndryshme me të njëjtën ngjyrë me dyllin: si miell misri të verdhë, pluhur sharre dhe sidomos plastelinë.

Merrte biçikletën Siku dhe shkante nga një kin-kaleri në tjetrën e blente nga njëzet plastelina për çdo dyqan.

— Ç'i do gjithë këto?, — e pyesnin shitëset.

— Kam fëmijë shumë, — përgjigjej Siku, duke futur copat e plastelinës ndër trasta, — u duhen kalamajve për punëdore.

*
* *
*

Nga mesi i majit agronom Sofoja u nis bashkë me ca nxënës për te shtëpia e Bush Pemës. Vetëm ai, përveç Sikut, mbante bletë në të gjithë fshatin Drizisht, por Bushi i kishte akoma me zgjoje primitive.

Sfoja i shpuri atje natyralistët që të kuponin ndryshimin e zgjoit primitiv nga ai modern.

Bushi i priti me kënaqësi. Ata folën shtruar dhe biseduan gjatë e gjerë për bletën. Pastaj, pasi vërejtën një zgjua nga afër, Sofoja nxori një katalog e i tregoi Bush Pemës skemën e një zgjoi modern. I shpjegoi mënyrën e përdorimit dhe të mirat e tij.

— Mirë më mëson, ore vëlla, mirë, po mua s'më bëjnë këmbët të dal për kashuna të tillë në pazar, — i tha Bushi agronomit, — kurse djentë vërtet i kam punëtorë, po për bletën nuk u vjen ndoresh fare! Ndryshe puna e Sikut! Ai për bletët është i pjellë!

Ndërkohë plaka e Bushit doli me një pjatë në dorë. Mbi pjatë dukej një pite me hoje mjalti. Ajo e kishte prerë piten edhe u dha të gjithëve nga një copë me lugë. Miqtë uruan, duke futur në gojë copëzat e mjaltit. Tek hanin e përcille-shin, ndienin erën e mirë të luleve.

— Paska aromë të këndshme, — tha një vajzë.

— Këtej nga shtëpia ime ka akacie, — u dëgjua xha Bushi.

— Vërtet erë lule akacie vjen, — shtoi një djalë pas plakut.

— E po ç'të hash, atë erë do të mbash, — plotësoi mendimin Bushi.

Kur u ngritën për të ikur, Sofo Mali i kërkoi Bush Pemës një bletë për shkollën.

— Urdhëroni ta merrni në darkë, — u tha xha Bushi, — se tani është moti i ngrohtë dhe të ha.

— Duam një të re, nga ato që do të roitin, — i tha Sofoja.

— Mirë, — foli përsëri plaku, — do t'ju lajmëroj. Së shpejti bletët e mia kanë për të roitur, se unë pashë mbretëreshat matka të bënin fluturimin e martesës.

*
* *
*

Dhe vërtetë një ditë maji në mëngjes, para se të fillonte mësimi, nipi i Bush Pemës erdhi me nxitim e lajmëroi agronomin e shkollës se bleta e një koshereje po roiste. Me të dëgjuar lajmin, Sofo Mali brofi nga gëzimi. Thirri disa natyralistë, mori kosheren moderne, që kishte parapregatitur e u nis. Në rrugë e sipër këputi ca vile lule akacie dhe i lidhi tufë me lule gjineshtre.

— Lulet me ngjyra dhe me erë e ndjellin bletën për në zgjuan e ri, — u tha nxënësve.

Sa mbërrinë te shtëpia e Bush Pemës, e rrethuan zgjuan me tufa lulesh dhe ua afruan bletëve, që kishin roitur dhe qenë mbështjellë rreth një dege kumbulle. Ca nga aromat e mira dhe ca nga ngjyrat tërheqëse të luleve, disa nga bletët nisën të futeshin në zgjua, po pjesa më e madhe e tyre

akoma qëndronte e mbledhur shuk rreth degës së kumbullës. Atëherë Sofo Mali pa druajtje nxori një biçak të mprehur dhe pa u ndier preu degën e kumbullës. E kapi degën nga maja dhe, pasi e këputi krejtësisht, e futi brenda në zgjuan e ri.

Nxënësit, që shikonin aty pranë, rrudhnin ballin e rrinin si të shtangur, sepse u dukej që bletët do ta sulmonin. Sofoja, kur pa fytyrat e merakosura të nxënësve, i qetësoi duke u thënë se bletët që roitin e kanë të vështirë të thumbojnë.

— Si shpjegohet kjo gjë?, — deshi të dinte një vajzë.

— Kjo ka një shkak, — shpjegoi Sofoja. — Bletët që roitin janë të mbingarkuara me mjaltë, që e mbajnë si rezervë për fluturimin e roitjes. Duke qenë të mbingarkuara, tëkurrjet muskulore të barkut të tyre nuk lejojnë nxjerrjen dhe nguljen e thumbit. Ja, për këtë arsye, unë nuk përdora as maskën, as tymësen, kur e futa grumbullin e bletëve në zgjua.

Të rinjtë nxituan dhe e sollën zgjuan me bletë në shkollë para se të fillonte mësimi. Kopshti i shkollës kishte plot lule: trëndafila, rozmarinë, livandula, akacie e luledredhka, që të gjitha të çelura.

Dielli u ngrit lart në qiellin e pastër e dita dukej e përsëndritshme. Atë ditë të bukur maji kureshtja për bletën pushtoi tërë nxënësit. Në lulishten e shkollës zienin diskutimet për kosheren e re të bletëve. Kullota rreth e qark ishte e bollshme. Bletët nuk kishin pse të largoheshin. Nga lulet e shumta plot nektar hojet u mbushën shpejt me mjaltë. Meqenëse bletët nuk bënin udhë të gjata, s'dëmtoheshin fare dhe u shtuan mjaft,

kështu që gjatë verës ato roitën përsëri dhe Sofo Mali krijoi zgjoin e dytë dhe po bënte planin e parkut të apikulturës.

*
* *
*

Kur erdhi vjeshta, Sofoja nisi të mendonte seriozisht për kullotën e bletëve. Nga kullota e mirë varej shumë e ardhmja e kampit të bletëve që ai po krijonte. Nuk mjaftonin vetëm bisedat teorike jashtë klase. Duhej që ai kamp bletësh të jeonte sa më shumë dhe të jepte mjaltë gjithnjë, që të thyhej koncepti se në Drizisht bleta vdiste e s'e kishte të gjatë.

Pasi kishte studjuar gjithë bimësinë melifere rrotull e përçark, Sofo Mali arriti në përfundimin se duheshin mbjellë disa dhe të kultivoheshin posaçërisht.

Mirëpo toka është e bukës. Buka në plan të parë... mendonte Sofoja, pastaj kullotat e bagëtisë dhe të bletëve. Kodrat përreth ishin tarracuuar e qenë mbjellë me ullinj e vreshta. Pa u tarracuuar kishin mbetur vetëm shpatet e bardha të dy kodrave. Ato ishin dy shpate shumë të pjerrëta, pa asnjë bimë, të gërryera nga rrëketë, që ulëshin samar-samar me brigje si kocka të thata. Në këto anë nuk vinin as bagëti, as kafshë të egra, përveç peligorgave, të cilat rrëmihnin ledhet, bënë vrima për foletë e tyre e ngrohnin vezë gjatë verës. Po me të ardhur vjeshta edhe peligorgat largoheshin nga brigjet e bardha dhe shpatet e pjerrëta të kodrave dukeshin fare pa jetë.

Sofo Malit i dukej fenomen i çuditshëm kjo rastësi: tri anë të kodrave ishin të bleruara dhe plot bimësi, me tokë të punueshme, kurse ana jugore e të dyja kodrave paraqitej e zhveshur, e bardhë, herë si shtufë e herë si grillë, tek-tuk dukej si vapemë, ose si baltë krei.

Këtë çështje Sofoja s'po dinte si ta shpjegonte. Ndonjëherë i dukej se po vriste mendjen kot për një punë që ishte larg profilit të tij, po prapë diçka e shtynte nga brenda gjithnjë dhe e detyronte të gjente një farë zgjidhjeje për atë fenomen. Njëherë u takua me kryeagronomin e kooperativës dhe bisedoi me të. Sipas tij, ajo çështje ishte problem i pedologjisë, po që paraqiste interes studimi për kooperativën. Sipas konstatimeve të tij, kryeagronomi kishte arritur në konkluzionin se ato anë të kodrave kishin mbetur të zhveshura për anshëm kryesore të intensitetit të rrezatimit diellor. Duke qenë faqe të pjerrëta dhe karshi diellit, sasia e nxehtësisë që ka marrë toka ka qenë shumë e madhe. Bimët e dikurshme nuk i janë përshtatur dot thatësisë dhe nxehtësisë përvëluese. Me kohë pastaj janë tharë duke u çrrënjësuar. Më vonë toka e pjerrët, pa bimësi, është gërryer nga reshjet, i ka ikur kështu lënda organike dhe ka mbetur si shkëmb i butë.

— Nuk e di se ç'do të më thuash, — iu drejtua Sofoja kryeagronomit, — po unë kam mendimin se edhe ato shpate të bardha mund të mbillen.

— Grurë e misër nuk ma ha mendja se mund të mbillen, as bimë industriale.

— Nuk e kam fjalën për kulturat e arave, as për foragjere, — e sqaroi Sofo Mali atë.

— Po ç'bimë mund të mbjellim tjetër?, — pyeti i përqëndruar në mendime kryeagronomi.

— Për mendimin tim gjelbërimin e atyre shpateve mund ta fillojmë me gjineshtrën.

Kryeagronomi buzëqeshi. I hodhi një dorë në sup dhe duke e shikuar në sy thellë, si për t'i zbuluar mendimet, i tha:

— Nuk e ke menduar keq. Gjineshtra do të na shërbejë edhe si kullotë për bletët, por edhe për rikuperimin e tokës, sepse ajo vërtet rritet edhe në vendet grillë e shtufë.

Po agronomi i shkollës i zuri ngojesh shokut të tij edhe një bimë tjetër me efekt të madh rikuperues; i foli për makthin, ose si i thonë ndryshe, jonxha e egër, që është një barishte melifere me shumë nektar aromatik, e cila rritet edhe në tokat e ngjeshura shkëmbore. Ai i tha gjithashtu se kishte gjetur edhe farë sa për fillimin e mbjelljes dhe të përhapjes së asaj bime.

Pastaj të dy agronomët shkuan në klubin e kooperativës, biseduan më hollësisht për shpatet e zhveshura, për gjineshtrën dhe jonxhën e egër dhe vendosën të hartonin një plan konkret, që t'ia paraqisnin si ide organizatës së Partisë, me qëllim që, po të miratohej mendimi, të propozonin një aksion për gjelbërimin e shpateve të bardha.

*

* * *

Bashkëbisedimi me kryeagronomin e kooperativës i dha zemër dhe më shumë Sofo Malit. Ai

ndiente gëzimin e studentit që ka mbaruar fakultetin dhe pret të fillojë nga puna.

Që atë pasdite ai mori një shportë edhe një kazmë të vogël dhe doli nga anët e zhveshura të kodrave. Para se të ngjitej lart, shkuli ca gjineshtra të holla dhe u nis drejt shpateve të bardha. Kallonte nga një ledh në tjetrin dhe vinte rrënjët e gjineshtrave nëpër vrimat e peligorgave; pastaj i mbulonte me copra dheu e shtufe.

Kur ishte duke u ngjitur me tufën e dytë të rrënjëve të gjineshtrave, takoi përballë Siku Fikun, i oili po vinte nga pazari. Ai e kuptoi menjëherë pse po i mbillte gjineshtrat agronomi i shkollës, prandaj nuk po i durohej derisa ta përfliste atë.

Të parit njeri që takoi rrugës, i tha:

— Pse nuk shkon të ndihmosh agronom Sofon ore, që po mbjell mollë në shpatet e bardha?

— Ku zë molla në shpatet e bardha, — ia ktheu i çuditur tjetri.

— Si ore nuk zë, pse, kot i mbillka Sofo Mali, që është edhe agronom, edhe profesor?

Kështu i tha Siku Fiku të dytit, të tretit e me radhë.

Fjala u hap nëpër fshat se Sofoja po mbjell mollë, atje ku nuk mbinte as ferra e as therrecka.

Kur erdhi mbrëmja, Siku shtirej si i çuditur dhe pyeste të tjerët:

— More është e vërtetë se Sofo Mali paska mbjellë mollë në shpatet e bardha?

— Ka anuar nga pleqëria dhe nuk di se ç'bën, — shtoi njëri, që i mori për të vërteta thasethemet e Sikut.

— Pleqëria është akoma larg nga ai, — tha një tjetër.

— Po dy fara ka kjo e shkretë, — shtoi Siku duke vënë gishtin në tëmtha. — Librat e shumtë të marrin më qafë, — tha përsëri dhe qeshi: hi... hi... hi.

— Jo librat, po njerëzit që shpifin të marrin më qafë, — u dëgjua një fshatar tjetër, — unë e takova vetë agronom Sofon dhe ai më tha se po mbillte gjineshtra e jo mollë, gjineshtra për bletët. Kurse ndonjëri si ti gjen rast dhe thur parovoli që ta përflasë e ta përqeshë.

— Ashtu më thanë!, — shtoi Siku.

— Ashtu të thanë se ty ashtu të bëjnë veshët, sepse të tërheq kërraba nga bletët e tua e jo nga të kooperativës, — ia priti aty për aty fshatari.

*

* * *

Aksionin për gjelbërimin e shpateve të bardha e filloi rinia e shkollës, po në ndihmë të tyre erdhën tërë të rinjtë e Drizishtit. Hapnin vrima dhe gropa me qysqi, me bela të ngushtë e me kazma; mbillnin gjineshtra dhe i mbulonin me dheun që e merrnin me tezga anës përroit.

Sofo Mali shkante nëpër gropat e mbjella dhe hidhte farën e jonxhës së egër. Ai ndiente një kënaqësi të paprovuar prej kohe dhe përpiqej të punonte njëllëj me të rinjtë. Tek shikonte ata duke hedhur farën e jonxhës së egër, iu kujtua rinia e tij; aksioni i udhës Kukës-Peshkopi, ku kishte qenë

me vullnetarët e parë. Atëherë as që ia pat marrë mendja se do të bëheshin aksione për kullota bletësh.

«Po çdo gjë ka radhën e saj, — mendonte ai. — Ato kohë Shqipëria shëronte plagët e luftës, mezi përballonte nevojat me bukë. Në ato vite do të dukej i parakohshëm një shqetësim i tillë për bletët. Po ja, erdhi dita që edhe bletët të kenë kullota të mira si bagëtia». Sofo Mali kalonte midis të rinjve dhe përfytyronte blerimin e ardhshëm të shpateve të bardha. «Ç'bën dora e njeriut», thoshte me vete dhe mendohej ta përmbante atë gëzimin e brendshëm, që e bënte aq energjik. Në rrëzë të kodrave do të vendosej kampi i apikulturës. Lulet nuk do të kishin të sosur dhe hojet e zgjojeve do të ishin plot mjaltë.

*

* * *

Kaluan pak vjet dhe shpatet e bardha të kodrave të Drizishtit u veshën me blerim. Mbi ledhët e thepisura të shpateve të pjerrëta lulëzonin gjinështrat e gjelbëronte jonxha e egër. Kampi i bletëve të kooperativës qe shtuar. Kosheret ishin të shëndetshme dhe të gjitha me zgjoje të reja moderne. Me këtë punë tani merrej një djalë i ri që qe pregatitur si apikulturist, po agronomi i shkollës nuk e hiqte kujdesin nga bletët. Në ditët e bukura të pranverës ai dilte shpesh nga kodrat bashkë me natyralistët e shkollës. Tek ecte anës kampit të bletëve, imagjinonte lulet, që çelnin valë-valë nga

njëri muaj në tjetrin. Luleve të verës i qenë shtuar lulet e jonxhës së egër, lulja më e pëlqyer e bletëve, që e zgjasin lulëzimin e tyre, bashkë me çikoren intibus, deri nga fundi i gushtit.

*
* *
*

Ndërsa bletët e kooperativës po fuqizoheshin dhe shtonin mjaltin, bletët e Siku Fikut nuk kishin më mbarësinë e dikurshme. Siku nuk kishte çarë kokën për shëndetin e bletëve. Ai që interesuar kryesisht për kullotat e largëta, ku nuk binte në sy dhe nxirrte fitime. Mirëpo nga viti në vit kosheret qenë vjetëruar. Zgjojet kishin qëndruar pas gardheve të vjetra edhe në vendet me pleh, kështu që me kohë qenë infektuar nga tenja. Larvat e saj kishin dëpërtuar nëpër dyllin e piteve dhe po i brenin kosheret nga brenda pa u kuptuar.

Me të parë se kosheret qenë prekur nga tenja e rrezikshme, Siku mori masa të menjëhershme: bleu zgjoj e pite të reja. I rregulloi mirë e mirë dhe pastaj i vendosi bletët në to. Po meqë u shpenzua për blerjen e zgjojeve të reja, Siku shtoi hilerat, për të vënë në vend shpenzimet.

Mirëpo një ditë pazari Siku u zu ngushtë si njeriu me presh në dorë. Nga një kontroll që ishte bërë në pazar, Sikun e kishin diktuar që shiste mjaltë e dyllë të papastër. Në mjaltin e tij u gjen-dën brumëra kungulli, kurse dylli kishte përzierje me plastelinë. Për këtë shkak ia pezulluan mallin dhe e ndaluan të shiste. Siku, i cili nuk e priste

këtë gjë, u step dhe tha me vete se njeriu që ka tamah humbet edhe atë që ka. Mjafton të dalë filli, dhe çorapja shthuret shpejt. Siku dinte fillimin, po nuk po merrte me mend fundin e asaj që e gjeti.

Brenda javës ngjarja mori erë. Në qendër të qytetit Sikut i bënë një fletërrufe me karikaturë, kurse gazeta lokale për të shkroi një fejtton. Çështja e Sikut u diskutua edhe në fshat. Ajo u quajt nga të gjithë punë e turpshme.

Një i ri, duke e kritikuar Sikun, tha se ai kishte përfituar nga rasti meqë paguhej me ditë fikse. Duke u marrë me punë private, Siku kishte lënë pas dore vreshtin. I riu e mbylli fjalën e tij duke propozuar që Siku të hiqej nga brigada e frutikuturës dhe të punonte në brigadën e arave. Siku, që dëgjonte si pulë e lagur, rrinte pranë trungut të një plepi dhe «Mos më keq», thoshte me vete.

*

* *

Atë verë ishte hera e parë që pas gjineshtrës çelte jonxha e egër. Ajo bleronte faqet e pjerrëta të kodrave, që pak kohë më parë ishin si të shkreta. Bletët gumëzhinin në lulet e bardha të jonxhës së egër. Nga lulet me nektar, kosheret i kishin hojet plot me mjaltë. Kur vajtën bletërritësit për të hapur zgjoje, gjetën mjaltë të bardhë. E çuam në mensën e kooperativës, ku e përdorën si ushqim për mëngjes. Njerëzit, që nuk kishin parë deri atëherë mjaltë të bardhë, habiteshin. Po Sofo Mali

i sqaronte me zë të lartë se mjalti e merr ngjyrën nga lloji i kullotës. Nektari i jonxhës së egër është i bardhë si lulja e tij dhe ashtu të bardhë e bën edhe mjaltin.

Mjalti ishte shumë i mirë edhe aromatik, kooperativistët po e hanin me kënaqësi dhe shije.

— Ky është mjaltë puro, — tha një traktorist, — jo si ai që na shiste Siku Fiku, me kungull dhe brumëra përzier.

Të gjithë ia dhanë gazit.

ÇIFTET E REJA

Lefter Vrapi është këpucar në qytet dhe ka dy vajza. Të madhen e ka martuar me një nëpunës të bankës, kurse të voglën, Anën, sapo e ka fejuar. Vërtet Ana u fejuar me dashuri, po kishte gjetur një djalë, që i kishte pëlqyer shumë Lefterit dhe nënës së saj, Ksandës, e cila prej shumë kohe punon rrobaqepëse në lagje. Kishte qëlluar një rast i mrekullueshëm për prindërit e saj.

Si Lefteri, si Ksanda, vajzën e vogël nuk donin ta nxirrnin nga shtëpia. «Nuk i dihet pleqërisë», mendonin dhe prandaj donin të gjenin një djalë që të pranonte e të vinte dhëndër brenda. Mirëpo zakoni është zakon dhe si një hije e padukshme ai vjen e hyn në mes të mendimeve e ndjenjave duke i ngatërruar ndonjëherë çështjet e çifteve të reja. Edhe kur ndonjëri nuk e ka për gjë të futet dhëndër brenda, ka gojë që fillojnë e flasin dhe e quajnë «kollovar». Dhe, sipas zakonit, kollovari na qenka kollovar, domethënë njeri që s'është i zoti të mbahet tek oxhaku i vet dhe kërkon të mbahet te çatia e nuses.

— Vetëm ata që kanë vajza kanë halle të tilla si ne, — i tha Ksanda një herë të shoqit, — kurse ata që janë me djem, e vënë festën mbi sy.

— E, moj grua, mos u anko, shyqyr që kemi zanat, pa ka halle dhe halle në këtë botë, — tha Lefteri.

— Edhe zanatit sikur i iku koha, burroo, ja zanat i dhamë Anës, laburante e bëmë, me shkollë nate të mesme e bëmë dhe ja më në fund na shkoi punëtore bujqësie në Povelçë!

— Me shoqe është. Pastaj, nuk gëzohesh? Aty e gjeti atë goxha djalë. Teknik me shkollë të mesme, i ri, i sjellshëm, mbi të gjitha komunist.

— Fat të mirë na pati vërtet vajza, o burrë, po Ana jonë mund të shikonte dhe më sipër dhe ta ngrinte folenë më lart se dega e vet.

— Hesht, Ksandë, se vajza jonë të ngritur e ka folenë. Nuk thua shyqyr që gjeti një djalë, i cili pranoi të futet në hijen tonë?, — e përfundoi Lefteri me kënaqësi.

Ky mendim Lefterin e lumturonte tepër. Tammam kështu e pat ëndërruar një fat për Anën. Por ndonjëherë Lefteri e kthente mendjen nga ana tjetër, dyshonte, pastaj përsëri i jepte karar dhe thoshte se Ilirit nuk kishte pse të mos i pëlqente shtëpia e tyre. Anën e kishte si s'kishte si të bëhej më e mirë, kurse ai edhe Ksanda ishin akoma të zotët e punës. Kopshti i tyre, i rrethuar me muret e avllisë ishte një mrekulli më vete. Tri dhoma e një kuzhinë kishte shtëpia, po me binca të larta, e rrethuar me hardhi, limona e portokalle. Aromat e këndshme në këtë shtëpi nuk vinin vetëm prej luleve që mbillte Ana, po edhe prej pemëve që seliste Lefteri. Sa herë u bënte shërbimet pemëve në bahçen e vogël, Lefteri dehej nga këto aroma dhe kujtonte fjalët e asaj këngës së bukur, që nganjëherë i

pëlqente ta këndonte nën zë, meqë ishte rinore dhe i dukej sikur mosha nuk e lejonte, dhe që e mbaronte ashtu me vete, duke e shoqëruar me një fishkëllimë të ngadaltë:

*Ule kokën poshtë moj,
seç më mori malli.
Binte gusha jote moj,
aromë portokalli...*

Kështu e lumtur ndihej edhe Ksanda. Sado që ndonjëherë e shponte mendimi se vajza e saj e bukur mund të qe rregulluar dhe me ndonjë inxhinier, prapë qetësohej. «Fate janë, — thoshte, — edhe kështu teknik nuk është keq. Është gjë e mirë shumë që pranoi të futet dhëndër brenda, kurse ai inxhinieri mund ta mbante hundën lart». Kështu arsyetonte Ksanda, e cila në këto raste linte qëndisjet, hapte dritaret dhe vështronte bahçen. Aromat e pemëve dhe të luleve e ngacmonin dhe i sillnin në mendje vajzërinë, fejesën dhe ja në buzë i vinin fjalët e këngës që këndonte atëherë me shoqe:

*Mu në baçën tënde
dyzet rrënjë mollë,
se ç'u rrit ky djali,
na e bën me dorë...*

Kishin kaluar që atëherë shumë vjet. Ajo kishte martuar vajzën e parë dhe qe bërë gjyshe. Dhe ja tani priste të bënte dasmën e vajzës së dytë. Lefteri e Ksanda kanë nisur të thinjen, po nuk mund ti quash pleq, se të dy janë si kokrra e mollës, pas

pune kthehen në shtëpi dhe rregullojnë baçen, ose merren me pjergullën e me glikora. Pensioni ishte akoma larg për ta.

*
* *

Vera dalngadalë po kalonte dhe rrushi i pjergullës qe pjekur. Në mbrëmje ajri zbutej nga vesa dhe të dehte mushti i hardhisë. Lefteri dilte në oborr, bënte një sallatë me domate e qepë, zëmër shalqini, piperka e djathë dhe ia këpuste një dopio rakie i ulur te trangu i manit të prerë, që kishte mbetur si sofër e rrumbullakët.

Një mbrëmje, tek pinte dopion e rakisë e tek shikonte veshët e mëdhenj të rrushit, Lefteri mendonte për vozën e madhe, që duhej shpëlarë me ujë para se të mbushej me rrush për raki.

Dielli po perëndonte dhe ngjyrat e kuqerremë po zhdukeshin ca nga ca. Hëna si një gjysmë pjepri filloi të derdhte rreze ngjyrë ari mbi drurët e bahçes. Rrushi bëhej më i verdhë nga ç'ishte. Ajo mbrëmje e së shtunës po errej fare dhe Ana me Ilirin nuk po dukeshin të vinin nga Povelça në shtëpi. Qenë bërë disa ditë që çifti i ri nuk qe dukur në qytet. Kjo gjë sikur po e shqetësonte Lefter Vrapin.

«Vërtet çifti i ri janë dhe të bredhin duan e të argëtohen duan, po të mos bëhen harbi, — mendonte ai, — në fre nuk do t'i mbajmë, po edhe ndonjë këshillë do t'ua japim». Të nesërmen gdhinte e diel dhe, po të mos vinin as atë ditë, Lefteri vendosi të shkonte vetë në Povelçë.

*
* *
*

Ndërsa Lefteri lante vozën, vilte rrushin, shtrydhte rrushin, mbushte vozën dhe Ksanda, bënte glihora, Ana e Iliri kishin të tjera shqetësime. Ata vrisnin mendjen për shkripësimin e tokës. Gjolet e Povelçës qenë përmirësuar nga kullimet e kanalizimeve po akoma kishin mbetur toka të kripëzuarra. Kishte akoma vende që qëndronin si ligata me ujë të kripur. Ana dhe Iliri bënë pjesë në një bërthamë shkencore. Çdo ditë lexonin libra dhe revista bujqësore për probleme pedologjike. Të gjithë bënë përpjekje për t'i shpëlarë sa më mirë tokat e kripura, për ti bërë toka me strukturë që të mbilleshin sa më shpejt. Disa studjonin për shpëlarjen e kripës me ujë lumi; të tjerët për efektin shkripëzues të bimëve kripore si jamruku, marina, fshesa kripje. Disa të tjerë vrisnin mendjen se ç'loj orizi mund të mbillnin në ngastrat e përmbytura; në toka që akoma nuk ishin planifikuar për t'u mbjellë, po që mund të jepnin një farë prodhimi. Kështu me punë të shumta, me biseda e studime po i kalonin ditët, prandaj edhe të ardhurit në qytet e kishin rralluar ca.

Atë darkë që po i priste Lefteri, duke pirë dopion e rakisë te trangu nën shtratin e hardhisë, ata e kishin pasur nijet që të vinin nga shtëpia në qytet; mirëpo atë të diel të rinjtë aksionistë kishin vendosur të shkonin bashkërisht në plazhin e ri të Povelçës. Fushata e korrjeve dhe shirjeve kishte mbaruar, misrat hamullorë qenë prashitur, kishte mbetur si punë kryesore vjelja e bostaneve,

shkulja dhe shirja e fasuleve, ngritja e mullarëve me hamull dhe lëpushka. Me një fjalë punët qenë lehtësuar dhe të rinjtë vendosën të venin bashkërisht në plazh. Bashkë me ta edhe Ana me Ilirin. Pse ishin çift i ri, kjo nuk donte të thoshte që të veçoheshin nga kolektivi për çdo rast.

Pasi kaloi pisku i vapës të rinjtë u kthyen për në fshat me makina, kurse Ana dhe Iliri, meqë rruga nuk qe e largët, e morën udhën më këmbë. Ecnin mbi mezhdat e kanalit kolektor dhe shikonin pyjet me vërri e me pisha rreth e qark. Aty ku kanali bënte kthesën ata u ndalën te një blacë e madhe me gëmusha. Panë atje shumë verige me manaferra dhe hëngrën me shije sa deshën. Lart, mbi kokat e tyre, në degët e vërrive qenë harlisur hardhi të egra dhe që pjekur rrushi lurushk.

— Unë do të ngjitem të marr ca veshë; — i tha Iliri Anës.

— Midis blacës do të çash, — e ndërpreu ajo, apo do të të shpojnë ferrat?

— Ku pyes unë nga gjembat e ferrës, — qeshi Iliri e mori të hipte lart.

— Ne sonte do të vemë në shtëpi, — u dëgjua Ana, — atje kemi rrush sa të duash dhe lloj-lloj!...

— Për mua lezetin e rrushit të egër lurushk anës detit nuk e ka asnjë, — i tha Iliri, — rrushi i shtëpisë të velerit me një vesh; kurse këtu nuk ndien të ngopur.

— Të jep oreks deti, — i tha Ana.

Kur Iliri po ngjitej te dega bigaçe, dy shpendë fluturuan me vërtik dhe ikën, duke përplasur krahet me teftik.

— Qenë turtuj, apo jo?, — pyeti Ana.

— Jo, jo, — u dëgjua Iliri që lart, — ishin pëllumba të egër.

— I trembe të shkretët, — vazhdoi ajo, — mbase qenë duke bërë folenë.

— Folenë e kanë në pyll, nuk e bëjnë këtej ndanë rruge ata.

— Na e kanë kaluar, e paskan ngritur folenë para nesh, — bëri shaka Ana, duke pritur veshët e lurushkut.

— Ti të bërë e ke folenë — ia ktheu ai, — me pupla e ke.

— Le të jetë dhe me kashtë, Iliri, po s'ka si foleja që bëhet bashkë. — Ajo deshë të fliste edhe më, po Iliri nuk po i dëgjonte mirë fjalët. Ai po ngjitej dhe më, se lakmonte verigat më të pjekura, që i kishte rrahur dielli më shumë.

— Kujdes Ilir, mos u ngjit ku që pëllumbi i egër, — i tha ajo e druajtur, — do të biesh!

— E, po të bie më pret një pëllumbeshë, — ia ktheu ai duke qeshur.

* * *

Lefter Vrapë priti sa priti të dielën deri nga dreka dhe pastaj që nisur me autobusin urban gjer te kthesa e Apolonisë. Pjesën tjetër të rrugës po e bënte në këmbë. Rrugës ecte dhe mendonte për dasmën, se vjeshta po afronte. Rakinë e kishte të siguruar me rrush të zgjedhur, verën po ashtu, glikorat nuk i mungonin. Dy shelegë të mëdhenj po i majmte me majë bari. «Sa të vinte vjeshta, të ngrihej dasma; të vinte çifti, të futej në fole. Ko-

hën e aksionit e kanë kryer, — mendonte Lefteri, — ata për një vit patën dalë vullnetarë, vitin e kanë mbushur dhe tani vijnë drejt e në follenë e rehatshme, që e kam bërë ca nga ca për aq vjet». Tek ecte drejt Povelçës, Lefteri bënte me mendje listën e njerëzve që do të ftoheshin. Nuk harronte as klarinetistin e as fizarmonikën e shaminë e beqarit, që do të digjej me raki ballë kazani.

*
* *
*

Duke ecur për në fshatin e ri socialist të Povelçës, Ana dhe Iliri hidhnin sytë mbi tokat e reja që po miroseshin. Vendet që kulloheshin me ujë lumi dukeshin si pasqyra të mëdha midis blemesh; dukej sikur kënetat kishte vënë sy të kaltër dhe vështronte drejt së ardhmes. Nga vapa e madhe ujërat avullonin dhe ajri dridhej. Rrezet e dritës thyheshin dhe krijonin mijëra iluzione optike. Nga xhamat e manastirit të Apolonisë reflektoheshin rrezet e diellit, që zbërtheheshin në rrjeta ylberesh me forma të ndryshme. Shtylla antike e Shtyllasit njëqindfishohej e valëzuar deri në kupën e qiellit. Gjithë kolonat e tempullit antik të Shtyllasit, po të vësheshin njëra mbi tjetrën, s'do të lartoheshin aq shumë, sa ngrihej shtylla e vetme përmes zhgënjimeve të thyerjes së dritës. Tufat e lopëve, që kullotnin truskë dhe çol nëpër gjolin e patharë, shtoheshin e zbukuroheshin në mënyrë fantastike. Avujt dhe ajri i nxehtë e thyenin dritën dhe bënë të krijoheshin lloj-lloj trans-

figurime të çuditshme. Kripërat e vogla mbi mezhda dhe në vendet e plasaritura reflektonin rrezet e diellit si mijëra e mijëra copëza prej pasqyre të hedhura me grushte si dërmile. Refleksët e ujërave dhe ato të kripës i jepnin kënetës që po shpëlahej e shkripësohej pamjen e një lëndine të mbushur me xixëllime. Iliri dhe Ana ecnin midis blerimeve dhe xixëllimeve të dritës dhe hidhnin shikimin tutje në largësi të kënetës, ku toka ulet shumë në nivelin e detit, ku rritet akoma fshesa kripje dhe jamruku, marina e grëmi i egër. Andej vezullimet e reflekseve bëheshin më të dendura e më të ndezura, se edhe kripërat janë më të shumta e avullimi është më i madh.

— Ja edhe parcela e mirazhit, — i tha Ana Ilirit, duke shtrirë dorën drejt fushës në largësi.

— Po, — foli ai edhe e përqafoi duke qeshur, — mirazh i trilluar.

— Unë e pashë me sy, — i tha Ana e vendosur.

— E ç'pe?

— Po ta kam thënë: autokombajnën që korrtë në qiell, ja atë pashë.

— Do të të kenë bërë sytë nga dashuria, në ëndrra më shihje, po zemrën nuk ma dije.

— Nga dashuria, thotë; po deshe pyet shoqet. Edhe ato kështu më thanë, se gjoja të shikoja ty me autokombajna në qiell, po kur u shfaq mirazhi për së dyti, u bindën vetë.

Këtë çudi të rrallë asnjëra nuk qe në gjendje ta shpjegonte mirë. Atëherë vajzat thirrën mësuesen e gjeografisë, që po mbliidhte kallëza gruri në ngastrën tjetër. Mësuesja erdhi aty tek po prashisnin të rejat dhe u shpjegoi se lart nga avujt e kripur formohen shtresa ajrore karakteristike,

që pasqyrojnë pjesë të tokës. «Janë mirazhe të vogla, ose mikromirazhe», u kishte thënë mësuesja dhe u kishte sqaruar plot gjëra për horizontin e Povelçës, ku toka shëllirë përditë bëhej tokë e mirë dhe e mbuluar me blerime të reja.

*
* *
*

Kur arriti çifti i ri në Povelçë, Lefteri kishte goxha kohë që kishte ardhur nga qyteti. Ishte ulur në postrehën e kafenesë verore dhe kishte kërkuar një dhallë të ftohtë. Ana me Ilirin, me të marrë vesh ardhjen e tij, vrapuan ta takonin.

— Qenke munduar, baba, — tha Ana.

— Më mori malli, — i tha ai, — ju u bëtë firarë, gjithë këto ditë nuk jeni dukur fare. Tani ç'doni, dhallë, apo arançatë?

— Na ke ardhur në shtëpi, — i tha Iliri.

— Ç'shtëpi keni ju këtu?! Shtëpinë e keni atje në qytet. Vilë fare!

— Shtëpia është ku është puna, — i tha Ana, — apo jo, baba?

Nga ato fjalë Lefter Vrapi ndjeu si një trazim. Në mendjen e tij çështja u bë pak si e ngatërruar. Ashtu si ndien pulëbardha stuhinë nga bura e detit, Lefteri parandjeu nga ato fjalë grindjen që do të shpërthente.

— Po ju këtu besoj se e keni mbaruar punën, apo jo? Zotimin për në Povelçë një vit e patët... dhe vitin e mbushët, — tha ai duke vështruar në sy dy të fejuarit.

Ata buzëqeshën dhe nuk dinin si t'i përgjigje-

shin, sepse, po t'ia tregonin menjëherë, ai do të nxehej shpejt. Duhej t'ia tregonin si me lezet se ata tani kishin dalë vullnetarë e do të qëndronin përgjithnjë në fshatin e ri socialist të Povelçës.

— Tani do të filloni punët tuaja në qytet, aty ku keni dhe follenë, — tha ai.

— Baba, neve po na japin shtëpi të ré këtu, — tha Ana me buzën në të qeshur. Sytë e saj po vezullonin plot kaltërsi, kurse sytë e Lefterit u bënë gjithë rrema, si deti me tallaze.

— Si më the, moj, si?! Po ju japin shtëpi?

— Na kanë thënë me të vërtetë, — tha Iliri.

— Dhe ju e keni pranuar?

— Po si të bënim, baba! ne na nderuan, na strehuan të parët midis çifteve të reja.

— Ç'po më përrallis, moj çupë?... Nga qytetar, në Povelçak, nga fierak në povelçak?

— Po ç'të keqe ka?

— Si ç'të keqe ka?! Bota mezi e rregullojnë pasaportizimin, kurse ju më bëheni vetë povelçakë!

Lefter Vrapin nuk e mbajti më kafeneja. U ngrit dhe iku nga tavolina ku qe ulur. Me të dalë jashtë iu kujtuan shtëpia, pemët, hardhia. I bëhej të fluturonte dhe të qëndronte midis bahçes, midis aromave të mira, te mushti i rrushit. Kur pa se të dy të rinjtë kishin ardhur sërish pranë tij, ai iu kthye së bijës dhe i tha me ton qortues:

— Ku do ta gjeni qetësinë e shtëpisë sonë, erën e limonit edhe të hardhisë?

Ata të dy buzëqeshën. Ana deshi të thoshte se aty çdo gjë i dukej më e madhe, më e bukur, por druhej se nuk do ta kuptonte i ati në këtë çast. Fryu era e detit dhe fëshfërinë gjethet e plepave. Era

e detit solli erën e jodit të përzier me atë të rëshirës së pishave, që të sillnin një kënaqësi të veçantë. Veriu që frynte përmes pyllit merrte me vete aromën e dëllinjës, të gjetheve të xinënës e të mersinës e të ngacmonte me një joshje drejt pyjeve. Pulëbardhat fluturonin pareshtur anës detit, përkëdheleshin me valët, gudulisnin gushat me sqep e vështronin me vëmendje për gjahun e tyre. Lejlekët endeshin nëpër kanale. Peligorgat e bubukura dhe lareshët buveshë kërcenin nëpër degët e vërrive. Tutje në thellësitë e pyllit me pisha bridhnin si të trembur fazanët e mëdhenj me pendët e bukura si ylber.

Lefter Vrapi me kraharor të zbuluar shikonte këtë natyrë dhe qëndronte si i ngrirë, pa folur. Tërë jetën kishte punuar me bizë si këpucar. Nuk e kishte parë asnjëherë Povelçën. Edhe atë sikur po e hutonte Povelça me erërat dhe zërat e saj. Para pyjeve bregdetare dhe hapësirës së pafund të tokës shtëpia dhe hardhia po i dukeshin të vogla. Ai shikonte dhe mendonte me çudi e me mëdyshje për vendimin që kishte marrë vetë çifti i ri atje në Povelçë: «Shih rrushi rrushin, piqet, — tha me vete, — siç duket, këtu të gjithë çiftet e reja paskërkan të njëjtën mendje».

Gjallëria e jetës së Povelçës nisi ta bënte për vete. Ky vend nuk ishte më një fshat i qetë e pa zhyrmë, një kënd i pëlqyer nga gjahtarët, siç i kishin thënë. Povelça i ngjante më shumë një qyteze të vrullshme. Pallatet e larta, shtëpia e kulturës, kinemaja, banja publike; zhurma e agregatëve dhe këngët e të rinjve përziheshin në mendjen e tij dhe ia thyenin përfytyrimet e vjetra për fshatin. Në mënyrë të veçantë po e tërhiqnin djem-

të e vajzat e reja, që po ktheheshin nga deti të djegura nga dielli e me fytyra të qeshura hynin në mensë. Llëret e faqet u shkëlqenin nga shëndeti.

Freskia e mbrëmjes po ndihej më tepër. Dielli si një sofër e kuqe e përflaku perëndimin, dalngadalë ai po fshihej pas cipës plot reflekse të buta të detit. Lefteri seç ndjeu një qetësi të papritur në shpirt. Atij i kishte pëlqyer kurdoherë e bukura. Ai filloi ta ndiente se aty jeta kishte bukurinë e vet. Ai vend bregdetar kishte një hapësirë dhe një bukuri madhështore të pakapshme. Përpara saj, pjergulla e shtëpisë ishte diçka fare e vogël.

«Në fund të fundit, — tha me vete, — vjen një kohë dhe pjergulla thahet, kurse ky vend do të blerojë përherë».

Ndërkohë kishte rënë muzgu dhe nga larg po dukeshin dritat e autobusit urban. Lefteri u kthye nga të rinjtë dhe deshi të takohej për ndarje, por atë çast erdhën disa të rinj dhe duke ndërprerë njëri-tjetrin e ftuan që të qëndronte atë mbrëmje.

— Nuk do të qëndroj, — tha ai, i zënë ngushtë, — kam punë.

— S'të lëmë të ikësh, — i thanë ata. Sonte kemi dasmë. Kjo është dasma e parë në këtë fshat të ri! Martojmë vëllanë e madh!

— Ashtu?, — pyeti pak i çuditur.

— Rri, xha Lefter, rri! Jemi të gjithë të rinj. S'kemi asnjë të moshuar përveç prindërve të dhëndrit dhe të nuses.

— Vetë prindërit e kanë dhënë lejën për këtë dasmë, apo ju polli mendja ju të rinjve ta bëni këtu?

— Vetë prindërit kanë pranuar. Ata krenohen për këtë dasmë.

— Si duket qenkeni shumë vëllezër! Nuk ju mbajnë dot të gjithë në shtëpi!

— Ai që martohet është djalë i vetëm, — e sqaruan ata.

— Po a nuk më thatë se martoni vëllanë e madh?

— Ne këtu, xha Lefter, jemi të gjithë vëllezër.

— Rrofshi e qofshi! Dasmën e gëzofshi! Po unë do të shkoj. Dasma bëhet edhe pa mua.

— Pse nxiton?, — e pyeti njëri përsëri.

— Gruaja bëhet merak po të mos vete sonte. Kushedi se ku i shkon mendja për të bijën edhe të dhëndrin.

— Unë jam shofer, — i tha një nga të rinjtë, — tani do të nisem për në qytet, për të shpурë shalqinj. Teto Ksandën e lajmëroj unë për ty që të mos bëhet merak.

Atë kohë u dëgjua fizarmonika. Pas zërit të saj u ndien violina, gërneta dhe defi. Autobusi iku dhe Lefteri mbeti me të rinjtë, që e morën dhe e futën në mes për te sheshi i dasmës. Karriget edhe stolat qenë vendosur në një pistë me çimento, që shërbente si lëmë. E ulën pranë prindërve të çiftit që po martohej. Të rinjtë kërcenin e këndonin, po pleqtë më shumë hanin, pinin dhe llaforeshin. Biseda e tyre vajti nga vajti edhe ra te hardhia, te llojet e rrushit, te shartesat edhe nënshartesat.

— Mua më zë dora shumë, — tha i ati i nuses. — Tani që erdha pas fëmijëve, me shartesa do të merrem.

— Po çfarë do të shartosh?, — e pyeti Lefteri.

— Hardhitë e rrushit lurushk.

— Po bëjnë ato?, — e pyeti i ati i dhëndrit krushkun e tij.

— Nënshartesë më të mirë sesa lurushku për hardhinë s'ke ku gjen, — iu përgjigj ai.

— Po ku u ndodhkërkan këto hardhi të egra, mor miq?, — iu drejtua kureshtar Lefter Vrapit, që doli i njohur me të dyja anët e asaj krushqie.

— Në pyll, ore, në pyll, — ia ktheu tjetri i sigurt për ato që thoshte. — Këtej gjithë vërritë dhe drurët e frashërve kanë rrush lurushk.

— E kush do ta hajë atë rrush në pyll?, — foli Lefteri, që i dukej një mundim i kotë ajo punë.

— Njerëzit, ore, njerëzit, — i tha tjetri, — andej kalojnë plot udhëtarë: pylltarë, peshkatarë, gjahtarë.

— E ka mirë krushku im, — u dëgjua i ati i dhëndrit duke çukitur gotat, — kështu kënaqen edhe shpezët e pyllit. Atje ku nuk arrijnë dot njerëzit, venë turtujt dhe pëllumbat e egër.

— Pse, edhe pëllumba paska këtej?, — pyeti si me habi Lefteri.

— Oj ka pëllumba! Sa të duash! Apo nuk janë nga ata të racës guhak, të padjegur fare nga baruti.

Duke folur kështu, i ati i dhëndrit vërejti duart e Lefterit dhe meqë vuri re në të plasariturat e gishtave njolla të zeza, e mori për gjahtar. «Me siguri që ky do të jetë mjeshtër për mbushjen e fishekëve. Siç duket i shtrëngon sikitë e shtupat me dorë», mendonte ai.

— Ti ç'gjuan më shumë? Apo me siguri ndjek më tepër thëllëzën, — deshi të dinte i ati i dhëndrit.

— Unë s'jam gjahtar fare, — foli tjetri.

— Më fal, po nga duart m'u duke se merrje vesh mirë për mbushjen e fishekëve.

— Jo, a derëbardhë! Unë jam këpucar. Duart kështu i kam më shumë nga boja.

— Po meqë ra fjala, or miq, te hardhitë e pyllit, — vazhdoi i ati i dhëndrit, — nuk do të kënaqen vetëm pëllumbat e egër, po edhe unë pas tyre; duke i ndjekur fluturim me çifte. Apo nuk janë të shijshëm në këtë kohë ata!

Lefter Vrapi, që qe bërë aq vjeç burrë, jo vetëm nuk kishte vrrarë, por as nuk kishte zënë me dorë pëllumb të egër. Këto biseda, megjithëse dureshin pa asnjë rëndësi, prapëseprapë po e tërhiqnin. I ati i dhëndrit po e tërhiqte me rrëfimet e tij për gjahun. Ai dinte shumë sekrete të mjesh-tërisë së gjahut në pyll e në kënetë. Po meqë kënetat po thahej, ai nuk po u jepte më rëndësi rosës dhe patës së egër. Gjithë vëmendjen e kishte kthyer nga shaptoret, nga fugat, turtujt dhe pëllumbat e egër. Ai fliste për shpendët e egër si gjahtar i regjur dhe kishte dashuri për pyllin. Po nuk zinte ngoje fare bahçen e shtëpisë së tij.

— Po ku e ke shtëpinë tani?, — e pyeti Lefteri.

— Këtu, — i tha, erdha pas djalit.

— Siç duket, do të rrini përgjithmonë në Po-velçë.

— Siç po e shikon... këtu po bëjmë edhe dasmën.

Pas atyre fjalëve Lefteri përfytyroi martesën e ardhme të së bijës. Me sa po kuptonte ai, edhe dasma e saj andej kishte për t'u bërë. Ndryshe e kishte përfytyruar ai, ndryshe do t'i dilte ajo. Në këto e sipër i ati i dhëndrit e pyeti:

— Po t'i ç'ke ndër mend të bësh?... Do të vish këtej me vajzën, apo nuk luan nga shtëpia?

Lefteri heshti. Fjala i mbeti në grykë e nuk iu përgjigj. Atij as që i kishte vajtur kurrë në mendje se një ditë do të ndodhej për dasmë në Povelçë... pale të martonte vajzën atje dhe të bëhej pastaj povelçak.

q.— Një fjalë goje është të thuash: «do të vij», po ai i shkretë qytet ka të mirat e veta.

— Nuk e mohojmë atë, — tha i ati i dhëndrit, — po edhe ky vend ama qytet do të bëhet. Pastaj, në do të dish, për pleqërinë këtu është më mirë. Ke edhe pyll, edhe det. Do të zësh peshk me grep? shko anës detit; nuk do? mirë, shko e gjuaj në pyll me çifte. Po nuk je gjahtar? mirë, sharto hardhi, apo bëj murrizin dardhë. Ta kam llafin se ke se si e kalon kohën. Kurse atje në qytet mbetesh kafeneve me domino në dorë. Mua ashtu, ore vëlla, më duket se më shkon buka prapa kurrizit.

Ndërsa ata po flisnin midis tyre, kuzhinieri pruri nga furra dy pëllumba të pjekur në sobë.

— Pa shiko, pa shiko, — u dëgjua i ati i nuses së re, — gjahu i krushkut tim!... Pa t'i shikojmë bashkë, se si shumë po na i mburr këta guhakët e Povelçës!

Era e pëllumbave të pjekur kundërmoi mbi mezet e tjera. Të ngacmuar nga aroma e tyre, disa të rinj ia nisën me shaka e me pak zili asaj këngës: «Do marr çiften do dal për gjah». I ati i dhëndrit u gudulis përbrenda nga kënga e tyre.

*
* *
*

Në dasmë qenë ngritur shumë shëndete, qenë kënduar shumë këngë, qenë hedhur valle, ishin bërë shakara. Po Lefteri vetëm kishte parë e dëgjuar. Ai kishte vënë re se në atë dasmë ndodheshin shumë çifte të reja. Nga sa kuptoi ai, edhe ata të atillë dasmë kishin për të bërë.

Lefteri nuk kishte kënduar akoma, andaj të gjithë aty rrotull tij po i kërkonin t'ia merrte një këngë. Po ai ndihej si i hutuar dhe ato çaste nuk po i kujtoheshin mirë fjalët e ndonjë këngë. Më në fund i erdhi në mendje një këngë, që ia thoshte me qejf në të ri të tij. Ajo këngë fliste për një baba, i cili deshi të martonte të bijën me pahir me një burrë që s'e donte. Mirëpo vajza kishte pasur kurajë të kundërshtonte në komunë.

*Të dielën pasdreke vajte në komunë,
Vajz' e nënëso, e vogëla je.
Se ç'të pyeti kryetari, nuk e dua the...*

Lefteri vazhdonte këngën dhe humbiste pas melodisë si atëherë kur ishte i ri:

*Vrave burrin, kryetarin edhe veten tre,
vajz' e nënëso, e vogëla je...*

Tek këndonte, ai i mëshonte zërit, sikur donte të ngarkonte me faj babanë e asaj vajze, i cili pasqesh dashur ta detyronte të bijën që të merrte për burrë një që se njihte dhe nuk e dashuronte.

Në këngë e sipër zemra la zemëratën fare dhe

Lefteri arriti në përfundimin se nuk duhen lënduar zemrat e të rinjve: çiftet e reja, të fejuara me dashuri, fluturojnë si zogjtë, që e bëjnë vetë follenë.

Kur erdhën autobusat e fundit, dasma po mbaronte. Lefter Vrapit u çua më i çelur. U takua me krushqinë, me dasmorët dhe me çiftet e reja. Pastaj u përçafua me të bijën e me të dhëndrin. Para se të ndahej, i hoqi mënjanë e u tha:

— Bëni si t'ju duket më mirë. Shtëpia për ju përsëri është e hapur. Mos vononi të vini prapë. Më shumë për Ksandën, sesa për mua, se malli i saj për ju më solli këtu.

— Ne nuk kemi asnjë zemëratë, — tha Iliri.

— Nënë po vijmë ta takojmë që sonte, — shtoi Ana, — do të nisemi më vonë me makinat e mallrave që venë në depot e grumbullimit. Nuk po ndahemi nga shokët.

— Epo mirë se të vini, unë po shkoj përpara të lajmëroj Ksandën dhe po nxitoj që të mos mbehem këtu.

— Mirupafshim, — i thanë ata të dy.

— Mirë ardhshi, — u tha ai edhe hipi në autobus.

Lefteri iku duke marrë me vete këngët dhe vallet gazmore të çifteve të reja, që kishin kërcyer të lehta, si shpendët, përmes ëndrrave rinore.

TUNI PISHA

Shumë gjëra të reja ka vënë Tuni Pisha në shtëpi. As ora me zile nuk i mungon. Po Tuni, që ka qenë bari me bagëti të imta për shumë kohë, pak ia vë veshin orës me zile. Orë e kaluar orës për të janë gjelat. Me këndezët e mëngjezit i është mësuar syri edhe veshi. Me të kënduar kaposhi i parë, Tuni e dëgjon si nëpër ëndërr dhe zgjohet menjëherë. Vesh rrobat e punës dhe niset për në stallë.

Oreksin e ka të mirë dhe është plot shëndet. Punës nuk ia përton dhe me të gjithë është fol e qesh. Në të parë Tuni duket si njeri që s'i bëhet vonë fare dhe që s'e vret mendjen për asgjë. Po edhe pse duket i qeshur e hokatar, Tuni nuk është pa merakë. Edhe ai ka shqetësimet e veta. Një farë shqetësimi i solli Tuni Pishës martesë e djalit të dytë. Jo pse djali e gjeti nusen vetë dhe u martua me dashuri, Tuni për dashurinë nuk bëhej prag. Ai u pat dhënë lejë fëmijëve që ta kërkonin vetë shokun e jetës së tyre. Ai e pat thënë një ditë fjalën e tij, tek po hanin tok në tavolinë: «S'ka më mirë sesa kur e gjen vetë njeriun e brinjës». Mirëpo djalit të dytë i kishte rënë shorti të kishte për nuse një aktore. Në të vërtetë Tunit i pëlqente që nusja kishte qëlluar me shkollë të lartë, se edhe

djalin e kishte mësues me universitet; por që ajo kishte qëlluar aktore s'para i vinte mirë. Jo se Tuni është fanatik, po atij se si i dukej puna e artistëve. «Vetë zanati i tyre e kërkon që të rregullohen e të krihen, të ndregen e të duken si e do pjesa mendonte» Tuni. Sipas Tunit aktoret jo vetëm rregullohen sa bukur e më bukur, po hedhin edhe erëra të mira si kolonjëra dhe livando. «Ku nusja aktore... ku unë vjehrii stallier, — merakosej me vetë Tuni, — duart e saj kundërmojnë era livando, kurse duart e mia era pleh stalle». Ndonjërit mund t'i duket si për të qeshur, po për Tunin ky qe një shqetësim i madh. Deshi s'deshi, Tuni mori masa që ti ndërronte rrobat e punës që në stallë. Nuses aktore as që i vinte në mendje kjo gjë; po Tuni donte të dukej para saj sa më i rregullt, i pastër e i veshur mirë, sipas moshës e zanatit.

Në një furkë të bredshme të stallës Tuni nguli një gozhdë, ku varte rrobat që ndërronte. Një herë, kur sapo kishte vënë rrobat e punës, brigadierja iu qas e i tha se për atë ditë nuk do të kishin energji elektrike për pompat e ujit, meqënëse në stallën e re do të vendoseshin lidhjet e fijeve të elektrikut.

— Nuk ka gjë, — ia ktheu ai, — ne kemi qenë tërë jetën pa dritë elektrike, ç'u bë se do të rrimë një ditë?, — dhe u drejtua nga pusi. Lidhi kovën në çikrik edhe nisi të mbushte ujë. Pas ca minutash korita, që qe si një lug i madh, zuri të mbushej pak nga pak. Lopët vështronin të etura drejt Tunit, që mbushte e zbrazte kovat me ujë. Posa kishin ngrënë ushqim të thatë e koncentrat.

Tuni hodhi shikimin nga ato, u buzëqeshi dhe u foli qetë-qetë sikur lopët t'i merrnin vesh gjithë fjalët e tij:

— Duroni edhe pak, pa do të pini ujë të ftohtë. E di që bërsia e pambukut jua shton etjen, prandaj po nxitoj, e di, moj të uruara!

Tuni u dha duarve më shpejt dhe kova me çikrikun zhurmonin pa ndërprerje. Tek zbrazte kovat në koritë, stallieri vinte ré se uji nuk ishte më si më parë. Kishte marrë një lloj ngjyre që s'për caktohej mirë ngaqë rrezatohej prej diellit mëngjezor. Retë e bardha pasqyroheshin në koritë si copa bore që shkrijnë në ujëra.

Si e mbushi lugun përgjysmë, Tuni lëshoi lopët për të pirë ujë. Po lopët u merrnin erë koritave, shfrynin të etura dhe nuk pinin. Diçka do të kishte uji. Atëherë Tuni futi duart në koritë, mbushi grushtin edhe i mori erë. Ndjeu se uji i pusit mbante erë të rëndë.

— Paskan të drejtë, — tha, — paskan të drejtë të uruarat, që se vënë noçkën në koritë.

Lopët filluan të pëllisnin duke ardhur anës koritës, kurse Tuni vuri një dorë në ballë dhe nuk dinte se ç'të bënte. Iu kujtua kanali vaditës dhe nuk e zgjati më, po i drejtoi lopët të merrnin udhën nga ugaret për t'i rënë më shkurt.

Në udhë e sipër, anës ugareve të lëruara, u takua me disa njerëz që punonin me tezga e lopata. Ishin kuadrot dhe inteligjenca e fshatit, që kishin dalë të ndihmonin për të përgatitur kubikët e mirrit. Midis atyre që mbartnin pleh me tezga, ishte edhe nusja artiste. Me ta parë me rroba pune, tek mbante pleh me tezga, Tunit i qeshi fytyra. I erdhi mirë që e reja ishte e zonja dhe për punë të tilla. Ai e kishte parë nusen kur lante enët në shtëpi me «plusap» ose kur lante tesha me «mirlan». Lante shpejt edhe pastër. E lehtë flutur i dukej. Po kë-

saj radhe, tek e vështronte llërëpërveshur, duke punuar me pleh dhe baltë për kubikë, ndjeu një kënaqësi të re, të menjëhershme. Rrobot e punës po i dukeshin më të lehta. Dhe po të mos i ndërronte, kur të shkonte në shtëpi, nuk do të merakosej fare; vetë e reja e tij kishte përveshur mëngët dhe punonte pa pyetur fare për ciklat e baltës e të plehut.

— Po ju keni pus në stallë, pse s'u jepni ujë atje, po i sillni lopët deri këtej nga kanali?, — e pyeti shefi i planit, dhe pastaj shtoi si me shaka, — apo jua ka qejfi të dilni nga pakëz në ajër të pastër?

— Çka! Çka! pusi ka qenë, po s'është më, — iu përgjigj Tuni si me inat dhe iku pas lopëve, që nxitonin drejt kanalit.

Tufa e lopëve ecte në tragë dhe Tuni përbri tyre, në mezhde. Tek nxitonte pas tyre, atij iu kujtua e kaluara: fëmijëria e tij, bagëtitë e pakta, kasollet e tendat e bagëtive. I erdhën në mend vllhët e dikurshëm, që shtegtonin këtyre fushave me bagëtitë e tyre. Kushedi se për ç'arsye ata i quanin sarakaçanë. Tuni nuk e kishte vrarë mendjen për këtë. Shpeshherë midis tyre edhe vendasve bëheshin marrëveshje të fshehta: tufat e sarakaçanëve në mbrëmjet e gjata të dimrit rrezikoheshin shpesh nga egërsirat ose nga përmbytjet e lumenjve, që teptisnin me shfrim në kullotat e moçaleve të kënetës. Atëherë barinj të kërkonin vende më të sigurta për të strukur bagëtinë. Bujqit vendas u qanin hallin barinjve shtegtarë edhe u linin arat për të bërë vatha. Veç një gjë u kërkonin fusharakët: dhentë të mos flinin vetëm në një vend, po të ndryshonin vathën nga një ngastër në tjetrën. Kjo

marrëveshje e heshtur dihej, se qe vendosur në kohët më të vjetra. Vllehët kishin hall ta nxirrnin gjallë bagëtinë nga dimri, kurse bujqit, me ndërminin e vathave të dhenve, mundoheshin të përmirosohej toka. Plehu i lëngshëm i bagëtive të imta e miroste tokën vërtet. Po halli se toka qe e beut... e megjithatë njerëzit prapë kujdeseshin për tokën, pasi gjithë jeta e tyre qe e lidhur me të.

«Po sot, — foli Tuni me vete, — toka është jona, kurse ne në stallë kemi mbetur me plehërishte primitive dhe e lëmë plehun e lëngshëm të shkojë kot».

Tuni e kishte pasur prej kohe shqetësimin e plehërishtes, se e dinte që një pjesë e madhe e plehut të lëngshëm humbiste: derdhej në kanal, ose e thithte toka apo avullonte. Prishja e ujit të pusit e rriti qetësimin e tij edhe më shumë. Nga prishja e ujit të pusit Tuni u bind se toka rreth stallave deri në thellësi qe e ngopur me lëngun e plehut. Sa mirë do të kishte qenë sikur tërë ato plehëra të kishin vajtur nëpër ngastrat e mëdha, ku bleronte gruri e ku po mbillej misri: «Ç'kubikë të mirë bëhen me të, — mendonte Tuni, — plehu i lëngshëm është më i miri». Atë Tuni e quante «dhjami i tokës». Po për ta shpënë në arë këtë pleh nuk do të bëhej më si me dhentë e sarakaçanëve të dikurshëm. Kishte ikur ajo kohë. Tani gjëja e gjallë është e mbledhur në stalla të mira, me pastërti, dritë edhe ushqime. Po Tuni Pisha hallin e kishte prapë te plehërishtet. Ai këmbëngulte gjithnjë në mbledhjen e brigadës që stallat e reja të kishin plehërishte të vërteta, asnjë lloj plehu të mos shkonte kot.

«Ashtu, — thoshte ai, — stallën do ta bëjmë edhe fabrikë plehu».

*
* *
*

Një herë, teksa vështronte plehun e lëngshëm që i derdhej në një hendek anësor, Tuni Pisha iu afrua zooteknikut e i tha:

— Ja si po na ikën kot plehu!... Or bir... duhet të ngremë këtu me domosdo një plehërishte të mirë.

— Unë mendoj për ushqimin e gjësë në radhë të parë, — ia ktheu ai, — plehërishtja pret, more Tuni.

— Po nuk pret toka, more bir.

— Për tokën janë gjithë ata agronomë që kujdesen, ne mendojmë për gjënë e gjallë, kurse me plehërishtet merren shokët e investimit. Janë të ndara punët, — u mundua ta sqaronte Tunin.

Kaq deshi të dëgjonte Tuni, edhe nuk përtoi. Që të nesërmen e kapi përgjegjësën e investimeve, po ai e drejtoi te shefi i planit. Ky dha e mori me Tunin dhe nuk po e shkulte dot nga zyra.

— Duhet ta bëjmë pa tjetër plehërishten, — ngulte këmbë Tuni Pisha, duke folur me zë të lartë.

— Pret plehërishtja a derëbardhë, pret. S'mund të lëmë hangaret e misrit pa bërë. Duhet magazinuar misri. Apo ta mbajmë jashtë të kalbet?

— Nuk po them që të lëmë misrin jashtë e të kalbet, s'më more vesh më duket...

— O Tuni, dëgjomë këtu, ti nuk e ke keq, po kooperativa jonë ecën me plan, si gjithë ekonomitë e vendit. Pastaj, po të punojmë pa plan biem në anarkizëm... Dhe anarkizmi është i huaj për ne; ne e luftojmë anarkizmin, apo jo, si thua ti?

— Këto krizmat e tua nuk i marr vesh aq mirë, po di të them se nuk duhet ta lëmë plehun të na humbasë, këtë di të them, — tha Tuni.

— Anarkizmi është puna pa plan, me një fjalë të bëjmë tamam kështu siç thua ti, të bëjmë plehërishte në vend të hangarëve. I teket një tjetri nesër për një kasolle të mirë pulash, të bëjmë kasollen edhe të lëmë ato të planifikuarat! He, he... — qeshi shefi.

— Nuk po them që të punojmë pa plane!

— Po ja, a nuk po kërkon që të lëmë hangaret dhe të japim lëndë ndërtimi për një objekt të parashikuar? S'mund t'i lëmë hangaret, se ti e di, se ç'na ndodhi me misrin me kubik, që trefishoi prodhimin.

— Po si, ore, nuk e di unë? Pse bar ha Tuni Pisha këtu në kooperativë? Po unë dua që ta rrisim edhe më shumë prodhimin me anë të plehut, ja këtë dua unë!, — nguli këmbë Tuni.

Të dy shikoheshin sy më sy dhe inati po u hipte dalngadalë. Secili ngulte këmbë në të tijën. Shefi i zyrës së planit mudohej ta largonte, kurse Tuni nuk i hiqej. Ai e kishte bërë rrugën kastile dhe s'i ndahej nga zyra pa e shkoqitur mirë punën.

— Ti, Tuni, nuk thellohesh, — ia preu shefi, — buka në plan të parë, koçekët e bukës para së gjithash, — ja kështu duhet.

— Ato fjalë mos m'i thuaj mua ti, — ia ktheu me zë të lartë Tuni. — Ti nuk më mëson dot mua për bukën; unë i kam provuar vetë urinë dhe zinë e bukës, kurse ti dje dole nga furriku i sat ëme.

— Të lutem, mba gojën, — ia priti tjetri, — këtu jemi në zyrë dhe unë jam person zyrtar, nuk ke të drejtë të më fyesh.

— Edhe ti nuk ke të drejtë të ma drehësh fjalën litar. Unë të them se për pak çimento që do plehërishtja po humbet plehu, kurse ti më hedh hu më hu, te hangaret e koçkët.

— Sepse ata janë të parët, kurse plehërishtja është e fundit.

— Plehërishtja e fundit? Kështu e mendoke ti?

— Po, po!, — ia përsëriti shefi.

— Ti po e bën si ai që vriste mendjen për të gjetur nëse bëri pula vezën, apo veza pulën. Po plehu shëndosh tokën, a derëbardhë; plehu është dhjami i tokës.

— Dhe ti kujton se unë nuk e di rëndësinë e plehërishtes?... Ama nuk bëhet me bëzhdila ajo. Duhet tulla e çimento. Këto lidhen me çështje finance e llogarie. Pra duhet sqaruar puna edhe me shefin e llogarisë, — tha shefi i planit me shpresë se do ta shqiste më së fundi Tunin nga zyra.

Vajti Tuni edhe te shefi i llogarisë, po edhe ky e përcolli me lezet dhe kështu Tuni u kthye në stallë pa e zgjidhur çështjen.

Më në fund e mblodhi mendjen. Bisedoi edhe me stallierët e tjerë. Së bashku vendosën që ta bënin plehërishten me forcat e tyre. Filluan të punonin jashtë orarit në kaminë. Nga dita në ditë prisnin tulla, i thanin, i piqnin me të djegur e i bënin stivë. Pasi kishin plotësuar tullat, kërkuan ca gëlqere në vend të çimentos, se u duhej për dyshemenë e plehërishtes, e cila duhet të jetë e papërshkueshme. Po edhe gëlqerja, me sot e me nesër, po vonohej. Atëherë Tuni Pishës nuk iu durua më. Mori një fletë dhe me atë shkrimin e tij me shkronja të mëdha e të vogla, pa ortografi e pa shenja pikë-

simi i shkroi letër komitetit të Partisë. Më shumë shkroi për nënvleftësimin që i bëhej plehut nga disa njerëz, sesa për gëlqeren që i duhej për plehërishten e stallës.

*
* *
*

Të nesërmen Tuni dhe stallierët e tjerë hapën ca gropa të vjetra gëlqereje dhe gjetën aq sa u duhej atyre.

Puna nuk zgjati shumë. Me t'u shtruar dyshe-meja, u hapën kanalet e vogla që vinin nga stalla dhe oborri u pastrua. Plehu i lëngshëm futej drejt e në plehërishtë... Po megjithatë pusi i stallës kishte mbetur prapë i papërdorshëm. Atëherë stallierët bashkë me mjelëset morën kova të vjetra dhe filluan të pastronin pusin. Ujin e ndenjor, që nxirrnin me kova, e hidhnin në arat e mbjella aty përçark.

Pikërisht atë ditë kur po bëhej kullimi i pusit, para stallës qëndroi një makinë. Kishte ardhur sekretari i Komitetit të Partisë, për t'u takuar me stallierin Tuni Pisha. Ishte i shoqëruar nga përgjegjësi i sektorit dhe nga një zooteknik. Në fillim vizitoi stallat, depotë e ushqimit, arat foragjere. Më vonë, pasi pa edhe plehërishten e ré, u takua me ata që pastronin pusin dhe u tha se e kishin rregulluar mirë plehërishten për të cilën kishte bërë letër Tuni Pisha.

— Po neve nuk na duhet vetëm një plehërishte,
— u hodh e foli një burrë, që vazhdonte të nxirrte ujë me kova.

— Çdo stallë duhet të ketë plehërishten e saj;

— shtoi një mjelëse e ré me lahuri të bardhë në kokë.
— Aty do ta ketë fjalën në letër edhe Tuni, —
u dëgjua një stallier i shkurtër e i shëndoshë.

— Unë doja të bisedoja vetë me Tunin, — tha sekretari, — po nuk qenka këtu.

— Do të vonojë ca, — foli një mjelëse, — ka shkuar për t'u dhënë ujë lopëve anës kanalit vaditës.

— Epo, kur të lirohet nga puna, le të më takojë andej nga zyrat e kryesisë, — la fjalë si porosi sekretari edhe u largua nga stalla.

*
* *
*

Sapo pruri në stallë tufën e lopëve, mjelëset i dolën përpara Tunit dhe i thanë se e kishte kërkuar sekretari i komitetit të Partisë.

— Ku e dini ju?, — i pyeti ai, duke menduar se mos i bënë ndonjë shaka.

— Ai qe vetë këtu. Nuk ka pak kohë që u largua, — ia këthyen ato me seriozitet.

— Po ku ta gjej tani? — pyeti Tuni, i merakosur.

— Mos u nxito, — shtoi një rritëse vësh, — këtu do të jetë tërë muajin, se do të bëjë punën prodhuese në kooperativën tonë.

*
* *
*

Kishte ardhur mesdita, koha kur Tuni ia linte radhën një stallieri tjetër. Ai bisedoi ca me të dhe mori rrugën për nga zyrat e kryesisë. Kur u qe afru-

ar zyrave dhe po hidhte një kapërcyell, pa se dikush po i bënte shenjë me dorë dhe e thërriste me zë të lartë. Atëherë Tuni Pisha vuri dorën strehë mbi ballë për të mos e vrarë dielli nga sytë. Vështroi mirë dhe e njohu. Njeriu që po e thërriste ishte një nga shokët e zyrës së llogarisë. Pasi u takuan të dy, ai i zyrës së llogarisë i tha:

— More Tuni, po si shumë të madhe e kishe guar atë çështjen e plehërishtes, more!

— Po pse, si thua ti?, — e pyeti ai nëpunësin.

— Unë them të mos i fryjmë gjërat më kot; aq më tepër kur ju i keni dhënë fund vetë plehërishtes, apo jo, — i tha nëpunësi duke i fërkuar krahët.

— Ashtu vërtet, e mbaruam, po edhe ju të llogarisë ama u hante merakun shumë për plehërishten, — ia hodhi me shaka Tuni.

— Jo, a derëbardhë ne nuk kemi qëndruar indiferentë për këtë problem... jemi duke u interesuar në magazinë për çimento, kurse ti vete dhe ankoresh për gëlqere!

— Edhe me gëlqere i shtrojmë ne dyshemetë, po ku të gjejmë pa?!

— Oj, gëlqere thotë! plot, ore Tuni, plot! Neve na mbeti gjysma e gëlqeres, pasi ndërtuam zyrat e sektorit.

— Bëhet shumë?, — e pyeti stallieri atë.

— Dyfishi i asaj që kërkonte ju për plehërishte.

— Po kush ta jep atë pa, mirë thua ti që paska mbetur tepër, — u tall Tuni.

— Unë të them mbreh qerren dhe ngarkoje, ti më thua: kush ta jep?!

— Rri urtë, a derëzi, se ti një copë llogaritar je, ka më të mëdhenj nga ti për atë punë, — e ngacmoi Tuni.

— Po unë nuk e kam nga koka ime, o Tuni, më tha vetë përgjegjësi i investimeve, të cilit ia kishte thënë vetë shefi i planit.

— Ashtu! Shyqyr! Të kthej një bujashkë mbarë atëherë, meqë paska ndërruar mendje shefi i planit.

— E shikon... dhe mos thuaj që shokët e zyrës së planit dhe të llogarisë nuk interesohen për stallat edhe plehërishtet, — tha ai.

— E kuptoj ku rreh të dalësh, — ia ktheu Tuni, — po mos harro se stallat nuk kanë nevojë vetëm për një plehërishte. Në kooperativën tonë kemi shumë stalla të tjera, që kanë nevojë për to.

Aty dhe u ndanë. Llogaritari mori rrugën nga sektori i dytë dhe Tuni ndoqi tragën për në zyrat e kryesisë. Po as në kryesi nuk e gjeti sekretarin. Ai kishte filluar punën; përziante baltë me pleh dhe bënte kubikë për misrin e hershëm.

Dreka po kalonte dhe sekretari i Partisë nuk kishte ardhur për të ngrënë bukë akoma. Kuzhinieri i tha se së shpejti ai do të vinte në mensë. Kështu që Tuni e pa të udhës që ta priste aty dhe të mos e nxirrte nga puna.

Tek rrinte duke pritur, mendja i shkante te shëndoshja e tokës, te blerimet e reja. Duke pirë duhan mendonte ato që do t'i thoshte sekretarit të Partisë: që stallierët kishin vendosur t'i kthenin stallat në fabrika të vogla plehu, se toka do vazhdimisht pleh, se pa pleh stalle ajo mbetet beronjë, sepse toka është si lopa, po nuk i dhe as ajo s'të jep... Ja këto do t'i thoshte Tuni Pisha sekretarit të Partisë.

MISRI ME KUBIK

Leks Mersina e kishte merak të madh gjënë e gjallë. Një jetë kishte qenë bari me dhen, prandaj edhe kur doli në pension, mendja i mbeti tek ato dhe ditën e kalonte me delet e vathës së tij të vogël. Sa gdhiehej nxirrte nga oborri tufën me shtatë krerë dhe e shpinte për kullotë. Ama në sinoret e kooperativës nuk i linte të shkelnin Leks Mersina, e jo si ca e ca të tjerë. Dhentë i kishte të urta, por ogiçi i deles Syskë i kishte qëlluar shumë e mbrapshtë, i përhedhur dhe nazeli. Donte të hante majë bari, të pinte ujë në kovë dhe të kulloste në vende të pashkelura nga gjë e gjallë. Me gjithë huqet, Leksi po e duronte qengjin e Syskës, se donte ta bënte sheleg, ta shiste e me paratë të blinte një dele.

Zakonisht, Leksi i shpinte delet për kullotë anës përroit. Dheu atje që me ligatë dhe bënte shumë dërnok, andaj atë vend e quanin edhe toka e dërnokut. Kohët e fundit ajo tokë kishte filluar të ngushtohej. Pjesa më e madhe e saj po bëhej përsëri tokë arë. Ç'është e drejta, ajo tokë që lëruar edhe një herë tjetër disa vjet të shkuar, por atëherë nuk pat dhënë prodhim.

— Kot po derdhet djersë në këtë tokë, — kishte

thënë Leksi, 'këtë vend e ka zier uji i përroit, e ka bërë finjë.

Po të tjerët nuk e kishin dëgjuar Leksin. E dinin që ai, si bari, merakosej më shumë për hajen e bagëtive sesa për bukën, prandaj vështruan punën dhe s'ua vunë veshin fjalëve të tij.

— Kot po lodheni aty, — thoshte me ngulm Leksi, sa herë vinte fjala me bujqit që po çanin ato dhera, — nuk jep baret ky vend, është shterpë!

— O Lekso! Po ti pse nuk beson si ne që kjo tokë do të prodhojë?, — e pat pyetur atëherë një i ri.

— Sepse është tokë matkëz, — i qe përgjigjur, — e ka larë dhe e ka shpëlarë përroi për vite e vite me radhë.

Së fundi, me gjithë fjalët që hapi Leksi midis barinjve të dhenve dhe kooperativistëve të brigadave të arës, toka e dërnokut u hap, u lërua dhe u mboll. Mirëpo misri aty mbiu shumë i rrallë dhe kjo gjë i mërziu të gjithë. Atëherë gjeti rast Leksi të pëshpëriste përsëri dhe të thoshte pak me shpoti:

— Si qimja në qerre na mbinë bimët në tokën e dërnokut!

— Mbase e ka pasur fajin fara, — i tha Leksit një bujk, që ishte duke prashitur ata misrat e rrallë.

— Jo fara, po toka, — nguli këmbë Leksi midis të gjithëve, — është tokë qeroskë kjo, po se nuk ju mbushet rradakja juve, ç'të bëj unë i varfri?

— Po ç'të bëjmë me këtë tokë atëherë, — e pyeti brigadierja.

Leksi këtë priste, se përgjigjen e kishte në majë të gjuhës:

— Ta lëmë kullotë për blegtorinë, moj shoqja brigadiere, meqë ky vend nuk bën për ugare.

— Po pse nuk bën pa?

— Se nuk bëhet shterpa pëlleje, moj bijë, — foli ai duke fshirë buzët me peshqirin që mbante qafës si shall, — po ndofta nuk i pëlqen asnjë lloj fare veç asaj së dërnokut.

— Si është e mundur? Si të mos miroset, — tha një djalë i ri që po e dëgjonte gojëhapur Leks Mersinën.

— Se i ka damarët e hidhruar, prandaj nxjerr vetëm dërnok e zhabinok.

Fjalët u endën poshtë e lart fshatit për goxha kohë dhe më në fund njerëzit u ftohën prej saj, nuk e quajtën më tokë buke, e lanë pas dore derisa ajo u bë përsëri tamam kullotë.

— Doli fjala ime, — mburrej ca xha Leksi kur ndodhej midis moshatarëve.

Që atëherë kaluan disa vjet. Në fshatin e Leksit, në Gjolishte kooperativa u bë e tipit të lartë. Gjithë djerrinat u çanë e u bënë ugare, vetëm toka e dërnokut anës përroit mbeti pas dore dhe mbahej për kullotë dhensh. Dimrit, ajo dukej si një njollë e blertë ndanë fushave të gjera. Atë vend vazhdonin ta quanin «matkëz», «shterpë», «qeroskë» dhe më me zell nga të gjithë këto nofka i përdorte Leks Mersina, i cili sapo dëgjonte ndonjërin të thoshte se mund të lërohej lëndina buzë përroit, niste përralliste të tjerët se ajo tokë ishte fëng, se fëngu nuk mban vlagë, se pa vlagë ugari nuk mban afsh, kurse fara do afshin e dheut që të mbijë.

Mirëpo brigadieres më të re të kooperativës, Elvirës, që kishte në ngarkim tokat afër dërnokut, na i shkrepri një ditë që ta ndryshonte e ta miroste atë lëndinë. Ehu, sa larg paravolive të Leksit ishte ajo! Elvira u tregonte të gjithëve se si bëri brigada

e dhjetë, që mori një pjesë toke nga kënetat. Kënetat që tharë prej kohe, po shëllira kishte mbetur. Gjithë brigada i ishte vënë punës për ta kthyer kënetën e kripur në tokë buke. Verës e lanin me ujë kanali dhe e linin ta shpëlante shiu i dimrit. I hapën kanale kulluese dhe ujitëse dhe e drenazhuan me plugun urith. E plehëruan dhe e lëruan me kujdes dhe më në fund e mbollën. Edhe në atë brigadë pati njerëz që kishin thënë se në tokën shëllirë keq e ka fara për të mbirë. Po nuk doli ashtu. Pastaj njerëzit ngritën një këngë:

*Erdhi koha moj kënetë,
ta bësh misrin det.*

Kështu, tek u kujtonte parcelën e re të kënetës, Elvira vriste mendjen edhe vetë: «Tek u kthye në tokë buke shëllira, pse të mos miroset toka e dërnokut»? Vërtet që i kishte dhënë ca hidhërim rrënja e dërnokut, vërtet që e kishin gërryer rrjetat¹⁾ e përroit, po të paktën ajo nuk kishte pasur kurrë burishtet e kënetës së shëllirës, prandaj duhej të ishte akoma më e mirë se kënetat e dikurshme. «Po t'i bëjmë të gjitha punët si duhet edhe kjo tokë do të na japë prodhime», mundohesh t'i bindte Elvira, sa herë që flitej për tokën e dërnokut. Kjo gjë u shtrua edhe në organizatën bazë të Partisë. Mendimi i saj u përkrah nga të gjithë dhe organizata vendosi që brenda muajit vendi ndanë përroit të kthehej në tokë buke. Komunistët iu vunë punës të parët. Në fillim u prenë ferrat e drizat, u shkulën zhukat e gëmushat. Pastaj u hapën kanalet dhe iu bë pritë me anë të mezhdave rrjetave të pë-

1) Rrjetë – vijë e vogël uji e mbuluar nga bari.

rrroit. Ndërsa të rinjtë e brigadës pastronin tokën anës përroit, Leks Mersina ecte me delet e tij përpara përmes djerrinës dhe u thoshte njerëzve që takonte rrugës:

— Do t'u ikë mundimi kot përsëri. «Dheu që bën dërnok zhabinok nuk është tokë, po vend gërhote».

Tek e dëgjoi të fliste kështu, Elvirës nuk iu durua edhe i tha:

— Mos na ftoh krahët, xha Leks, me këto fjalë. Kësaj radhe do të bëjmë gjithçka që të mos na vejë mundimi kot.

— Mos m'i merrni për ters fjalët, puna ju vafte mbarë, po unë desha t'ju them vetëm ato që di — pastaj, pasi i ra një mezhde me bishtin e kërrabës, shtoi me një zë të qetë, për të treguar urtësinë e tij: — Ky dhe nuk bën plisa, po plitharë, që të ngelin gllanikë në ugar.

— Do ta ujisim, — shtoi një i ri tjetër afër Elvirës.

— Atëherë do të vejë ç'do të vejë, — qeshi Leksi duke i rënë mezhdës me kërrabë, — atëherë do të kthehet djerrina në baltë kamine për qeramidhe e perikotë.

Kaq tha Leksi dhe nxitoi drejt deleve, duke u tundur kërrabën, që të mos ndërronin tragën. Leksi ikte përpara me mendje të trazuar, se po i prishej kullota e afërt, kurse të tjerët nuk u stepën fare.

*

*

*

Qysh në fillim të pranverës vendi anës përroit dukej se kishte ndryshuar. Qenë hapur kanalet ku-

lluese dhe po bëhej drenazhimi me plugje urith. Pas plugimit të parë toka e ré u diskua dhe u plehërua me superfosfat.

Në krye të brazdave bleronte bari. Vende-vende bari bëhej i dendur, vende-vende vinte më i imtë. Të gjithë e shikonin këtë përtëritje të tokës. Kishte humbur dërnoku dhe kishte mbirë tërfili, po rritej përbukuri nena dhe rrëpica.

Të gjithë e vërenin dhe i gëzoheshin rinimit të tokës. Edhe Leks Mersina e vërente mirosjen e tokës «qeroskë», siç i pat thënë ai vetë ngaqë në fillim pat bërë bimë shumë të rralla. Sa herë kalonte nga ajo anë e përroit, Leksi mblidhte bar e lakra për dhentë. Ndonjëherë i thoshte së shoqes që t'i bënte lakror me rrëpicë, se e hante shumë atë të shkretë lakror me dhallë deleje të rrahur në tundës.

*
* *
*

Kur u mbaruan të gjitha punët e ugarit, Elvira mori një spango të gjatë dhe i lidhi ca shënja të kuqe që ngjanin si flutura. Çdo flutur vihej pesëdhjetë centimetra larg tjetrës. Shenjat e lidhura në spangon e gjatë tregonin se ku duheshin hapur gropat, në të cilat do të vihej fidani i misrit, të mbirë në kubik. Kështu filloi edhe mbjellja në të dyja anët e tokës së dërnokut.

Punët dukeshin të mbara dhe vinin zinxhir. Disa hapnin gropat, disa hidhnin superfosfat e potas, të tjerët shpinin plehun organik. Njëri hidhte ilaçin geodrinë, që ngordh insektet e dëmshme, të tjerë sillnin tezgat me fidanet e misrit, kurse të

fundit merrnin kubikët e misrit dhe i vendosnin nëpër gropat e plehëruara e i rrethonin me dhé:

Ndërsa skuadrat e brigadës mbillin misrin me kubik në tokën e re, Leksi ecte me delet në tragën anës përroit, drejt pyllit të vjetër. Ikte përpara e kthente kokën pas. Në fillim nuk e besoi se mund t'i dilej mbanë një pune kaq të madhe. Pastaj nuk qe parë e dëgjuar të mbillej misri me fari-shte e fidan. «Misri nuk është as presh, as domate, që të mbillet me kubik», mendonte Leksi. Këto fjalë ia tha edhe Elvirës, po ajo ia ktheu se edhe domatet nuk i kishin mbjellë dikur me kubik, po ja që ishin mësuar dhe me atë mënyrë të mbjelluri.

— Ndërron puna me domaten, — ia priti menjëherë Leksi, — puna me domate është kopshtari dhe nuk është tamam bujqësi ugari, se nuk do të mbjellësh as një dynym e as një hektar, por qindra e mijëra.

— Ne për atë synojmë, xha Leksi, — i tha dhe agronomi që u ndodh aty, — ta kthejmë bujqësinë në kopshtari.

— Koha dhe forcat nuk na mungojnë, — shtoi Elvira dhe kushedi sepse buzëqeshi.

— Bëni si të doni, — pat folur Leksi duke ikur, — ama atyre punëve, që nuk i kam parë, unë s'para u besoj.

*
* *
*

Kaluan edhe disa javë. Erdhi maji edhe gjithë vendi gjelbëronte. Misrit me kubik i qe hequr shtati i parë dhe bimët e tij ishin të shëndetshme e kishin marrë një gjelbërim të errët.

Çdo ditë, kur afronte vapa, Leksi mernte delet pënpara e kthehej nga kullota për në shtëpi. Tek ecte anës tokës së dërnokut, shpeshherë hipte nëpër mezhda e shikonte misrin e hershëm. Shikonte dhe çuditej se si u bënë gati qindra mijëra kubikë, si u mbollën, si mbinë gjithë ato bisqe e u shpërndanë nëpër ngastra. Sa shpejt qe rritur ai misër! I kujtohej koha e thatësirave të dikurshme, kur ugaret mbeteshin të zhuritura, kur plisat duheshin çarë me vare dhe prisnin shiun me sy nga qielli. Atëherë niste e bënte dua prifti, thereshin kurbane dhe luteshin për shiun. Kur kishte qenë djalë i vogël në një kohë thatësire, e kishin veshur me gjethe shpëndre dhe lule shtogu, e kishin bërë dordolec dhe njerëzia vinin pas tij e këndonin, duke i hedhur ujë me poçarë:

*Dordolec, bjerna shi,
të na rritet misri i ri,
një kurroqe, dy kallë.*

Po megjithatë, shi nuk binte, thatësira bënte të sajën dhe bimët vyshkeshin e nuk rriteshin ose qëndronin beronja.

«Nuk dinim nga këto punë të shkencës më përpara, — thoshte Leksi me vete, — ama sot vërtet që bujqësia po kthehet në kopshtari».

*

* *

Një mëngjes, tek shkante pas deleve, duke pirë duhan me mendje të fjetur se dhentë po iknin në tragë, shelegu i tij harrakat vajti e hyri fshehur në

ngastrën ndanë rrugës dhe zuri t'u hante gjethet misrave. Leksi, me ta parë, i bërtiti dhe e qëlloi me kërrabë nga këmbët. I erdhi turp e i erdhi keq që shelegu bëri goxha dëm, që i la misrat si bimë të krasitura e me gjethe të rrjepura. Vajti dhe i pa secilën rrënjë me radhë, sikur deshi t'i përkëdhelte e t'u hiqte dhimbjen. Vuri ré se kërcenjtë ishin të padëmtuar dhe rrënjët nuk ishin luajtur. «Sidoqoftë, gjethet e njoma përtërihen», tha Leksi me vete, ndonëse bimët e dëmtuara nuk po i hiqeshin nga mendja.

Pak më vonë, tek mori kthesën për në rrugën drejt pyllishtes, u takua me Elvirën që vinte drejt tij me biçikletë. Ajo qëndroi i tha, sikur ta dinte:

— Kujdes se mos na hyjnë delet në misër, xha Leksi.

— Mos ki merak, moj bijë, pse e mbaj kërrabën një pash e ca të gjatë unë, — tha, dhe atë çast iu kujtua shelegu i Syskës. Në fillim sikur i erdhi mirë që brigadierja nuk mori vesh gjë, po një ngacmim nisi ta mundonte përbrenda dhe nuk po e ndiente veten hiç të qetë. Atë ditë Leksi nuk shkoi ta bënte vapën në shtëpi.

I kishte futur dhentë te një vathë e vogël, që e pat bërë në hijen e një frashëri. Kishte marrë koshin me purteka dhe e pat mbushur me pleh. Pastaj, si kishte hedhur koshin në krah, kishte vënë kovën në dorë dhe qe nisur për te misrat me gjethe të ngrëna.

Me të vajtur atje, u hodhi misrave pleh me grushta nëpër rrënjë. Pa humbur kohë pastaj zuri të mbushte ujë me kovë në kanal dhe t'ua zbrazte misrave mbi pleh. Tek po derdhte kovën e fundit,

dëgjoi zilen e biçikletës. Kthehu kokën. Xha Leksi e ndjeu që u skuq nga turpi.

— Ç'po bën, o xha Leksi?, — tha ajo, dhe rru-dhi ballin e shtrëngoi dhëmbët, që të përmbante gojën. Nga sforcimi i fytyrës zuri e i lëvizte nishani në faqe.

— Ja moj bijë, po shpaguaj fajin e shelegut dhe të syve të mi, — tha Leksi dhe ndjeu qiellin e retë t'i rëndonin në shpinë.

— Më vjen keq që ndodhi dëmi në këtë parcelë! E kemi eksperimentale dhe duam të marrim nëntëdhjetë kuintalë për hektar. Duam të quhet pjellore toka e dërnokut dhe jo matkëz e qeroskë, — tha ajo, po këtë herë si më e zbutur. Ama vetëm kaq foli ajo dhe iku, duke e lënë Leksin me zemër të vrarë.

Të nesërmen ai nuk doli më me bagëti nga djerrinat matanë tokës së dërnokut. Dhentë e shtëpisë i çoi te bariu që ruante tufën e anëtarëve. Po dita ishte e gjatë dhe Leksi s'dinte si ta mbushte. Vendosi e shkoi andej nga bëheshin kubikët e rinj. Po mbaronte maji. Së shpejti korrej gruri dhe do të fillonin ugaret e zeza në grunoret që do të korreshin. Do të mbilleshin pastaj në ato uga-re misrat hamullorë; po edhe ata do të mbilleshin me kubikë. Me një fjalë Leks Mersina u nis për në punishten fushore të kubikëve. «Atje do të kenë nevojë edhe për mua», — tha me vete, — pastaj, duke qenë me të tjerët, do të zë t'i marr vesh ca më mirë këto gjërat e reja të shkencës, se mbeta ca si prapa».

Në punishten e kubikëve Leks Mersinës i dhanë një punë të lehtë, po delikate: të shtinte farën e misrit në vrimat e kubikëve. Kjo gjë në

fillim Leksit iu duk si lodër, po më vonë, kur e kuptoi se duhej siguruar mbirja e misrit para korrjes së grurit, tha me vete se nuk ishte pa përgjegjësi puna që po bënte bashkë me të tjerët.

— Këtë misër hamullor që po mbjellim në qershor, do ta korrin në shtator, — zuri të mburrej Leksi, sikur të kishte një jetë të tërë që merrej me kubikët. Qeshte Leks Mersina me ata që e ngacmonin dhe s'donte t'ia dinte hiç. Ehu! Kur ishte me delet mbetej gojëkyçur gjithë ditën ose fliste me vete, kurse këtu i dukej se e kishte dëbuar edhe vetminë, edhe pleqërinë.

Vetëm për një gjë akoma nuk ndihej i qetë Leks Mersina; pse, ore, të shkretën, e kishte marrë për keq nëpër gojë atë deli tokë dhe mbjelljen e misrit me kubik?

«Paskam qenë prapa botës», thoshte me vete, tek priste kubikët e rinj.

MARINAT E KUQE

Midis bëseve të Laçanës dhe të Biganit shtrihet një ultësirë që e quajnë Grykë. Dhe kjo nuk është grykë lumi, po grykë deti. Kjo grykë ka bërë të kundërtën e grykës së lumit:

Sa vinte vjeshta, fryhej bura, dhe deti çante pengesën e vogël prej rëre, hapte grykën e vet dhe derdhej me gërhamë në gjolin e Laçanës. Në filim formoheshin pllashtira të mëdha, po pastaj, kur shtoheshin erërat dhe shirat, bura fryhej edhe më shumë dhe ultësira e Laçanës bëhej si det.

Bashkë me ujin e burës vërshonin edhe shpezët e dimrit. Rosat e patat e egra suleshin si baltare. Bajzat dhe çajkat dukeshin dhe zhdukeshin në mënyrë të çuditshme. Ato kohë barinjtë e anës së gjolit bënin gardheze të vogla me purteka marine dhe ngrinin harqe me shkrehësa të mëdhenj, me të cilat kapnin të gjalla çajka, apo rosa e pata të egra.

Mirëpo hidrovori, që thith ujin e kanaleve ku lluese, e thau kënetën. Gjoli i Laçanës u shterr. Kurse gryka e detit është lartuar edhe përforcuar. Vërtet që emri i ka mbetur akoma grykë, po bura e detit nuk futet më në tokën e ulët, as në dimër

as 'në verë. Po megjithatë, po t'ju bjerë rruga në Laçanën e sotme, përsëri do të gjeni ujë në disa vende. Po ky nuk është ujë deti, nuk është ujë i kripur, po ujë i ëmbël, ujë lumi, që e fusin njerëzit kastile për të shpëlarë tokën nga kripa. Në disa vende uji i ëmbël është i paktë dhe toka duket pllashtira-pllashtira; kurse në disa vende të tjera dheu i mbetur pa ujë, është tharë e plasaritur në forma të habitshme. Copëzat e plasaritura kanë ngritur buzët përpjetë duke marrë trajtën e pasqyrave sferike. Grimcat e vockëla të kripës u japin atyre xixëllime që në ditët me diell të vrasin sytë. Pikërisht në këto parcela të thara e të plasaritura fillojnë e bëjnë plugime të thella traktorët. Me anë të lërimit tokat shëllirë shkri-fërohen e shpëlarja e kripës bëhet më e shpejtë. Po shkripëzimi i tokës kërkon mjeshtëri. Me këtë punë në Laçan merret një bërthamë shkencore. Përgjegjësja e saj është agronome e teknike për kullimin dhe mirosjen e tokës. Atë e quajnë Valdete Bani. Përditë ajo kalon nëpër parcela dhe shikon ndryshimet që pëson toka.

Përditë vret mendjen dhe ka shqetësime Valdetja për tokat e shëllirës, sepse për dherat e Laçanës ka mendime të ndryshme: Disa thonë se do shumë kohë që të shkripëzohet dhe të bëhet tokë pune kënetë e Laçanës. Disa kanë mendimin që të mbahet kullotë, meqë është tokë e varfër dhe do shumë pleh. Po ka dhe ca të tjerë që thonë se afatet e shkripëzimit mund të shpejtohen. Valdetja është me këta të fundit. Ajo që më përpara kishte qenë e mendimit se Laçana mund të shkripëzohej më parë sesa parashikohej në planet e miratuara. Për këtë

çështje ajo kishte filluar të grumbullonte dhe literaturë. Kishte gjetur artikuj dhe libra të ndryshëm, që flisnin për probleme pedologjike dhe agronomike. Kishte lexuar manuale dhe buletine për pyjet dhe shkurret, ishte njohur teorikisht dhe praktikisht me bimësinë e kënetës. Nga librat dhe nga praktika ajo kishte arritur në përfundimin se në procesin e shkripëzimit ndihmojnë shumë edhe bimët që rriten në tokat e kripura. Me rrënjët e tyre ato i thithin tokës vazhdimisht, bashkë me ujin, edhe kripën. Nga vëzhgimet e saj, Valdetja dy bimë kishte gjetur si më të përshtatshme për shkripëzimin: jamrukun dhe marinën. Jamruku i dukej shumë i çuditshëm. Është një shkurre që s'e kalon një metër gjatësi, me gjethe të tulta dhe me shumë lëngje të kripura.

Në letërsinë pyjore nuk kishte ndeshur asgjëkundi me jamrukun. Po nga ana praktike ajo kishte arritur të kuptonte cilësitë biosilvike të kësaj shkurreje. Marina në krahasim me jamrukun ishte më e efektshme për shkripëzimin. Ajo mbillet me kalema, rritet shpejt, bëhet e lartë dhe thith shumë ujë. Fshatarët e përdornin për dru zjarri dhe sidomos për shkarpa kamine, për të pjekur tulla dhe qeramidhe. Ato që lexonte nëpër libra dhe buletine për cilësitë biosilvike të marinave, Valdetja i shikonte të ndodhnin në kënetë, ku me të vërtetë në disa vende marinat shfaqeshin, s'dihej sesi, në formën e shkurreve të larta. Valdetja vajti gjithandej nëpër gjolin e Laçanës për të parë se si ishte toka nëpër rrënjët e marinave dhe kudo vërente se toka kishte filluar një farë strukture, duke mbledhur gjethurina dhe bëzh-dila të kalbura si lëndë organike. Midis marinave,

në vend të çolit dhe të truskës, bimëve të zakonshme të kënetës, kishte mbirë bar i butë. Atëherë iu kujtua thënia e një pedagogu: «Toka ushqen bimën dhe bima mban tokën».

Pasi u bind plotësisht për efektin shkripëzues të marinave, Valdetja iu kthye edhe një herë li-brave. Nisi të studjonte llojet e marinave. Në fillim u përqëndrua te «tamari africana», marina e Afrikës. Pastaj i tërhoqi vëmendjen «tamarix parvifolia» që populli e quan marina e kuqe. Kjo ishte më e përhapur, rritej më shpejt dhe kishte lartësi më të madhe. Pas kësaj, Valdetes i duhej të mendonte edhe për ngastrat që duheshin mbjellë me marina të kuqe.

«Për këtë le të vendosë bërthama shkencore, — tha më vete, — gjoli i Laçanës ka akoma me qindra hektarë tokë të pashkripëzuar». Sa për vete, ajo e quantë të udhës se e mira do të qe të fillohej nga shëllirat e forta, nga ato vende ku nuk kishte as grëm të egër, dhe as fshesë kripje, as çol, as truskë.

Valdetja përfytyronte tani gjithë ato korije me marina të kuqe nëpër kënetën e kripur. Marinat do të shpejtonin shkripëzimin dhe, pse jo, do të jepnin më vonë edhe lëndë djegëse.

*
* *

Ishte verë dhe rrezet e diellit e rrëmbenin Valdeten shpejt, sidomos nga flokët, që i bëheshin më të zbardhur e ajo dukej më bionde nga ç'ishte.

Ashtu si dukej verës ajo, Liu Lesa, përgjegjësi i sektorit të dytë e vështronte dhe nuk ia ndante sytë. Kishte kohë që ajo vajzë i kishte pëlqyer e ai mezi po priste rastin të takohej vetëm për vetëm me të dhe t'i hapte zemrën. Mirëpo Valdetja ndodhej gjithmonë midis shoqesh, kurse Liu po i kalonte ditët në pritje të kotë. Atëherë ai e pa të udhës që t'i dërgonte njeri e t'ia sillte anës. Dhe njeriu i porositur shkoi e hodhi edhe fjalën, po ajo i qe përgjigjur se s'kishte ndër mend të fejohej pa mbaruar shkollën e lartë. Liu Lesa nuk u tërhoq me aq. I dërgoi njeri tjetër që t'i thoshte se ai e priste. Po ajo dhe lajmësin e dytë e kishte përcjellë pa shpresa. Liu Lesa ra si në zhgënjim. Ai e hiqte veten si një nga të rinjtë më të pjekur, burrë me përgjegjësi dhe të paraqitshëm. Nuk ia hante mendja se, po t'i propozonte një vajze për fejesë në fshat, ajo mund ta kundërshtonte. Ëndrrat e Liut për ta bërë për vete Valdeten erdhën e u zbehën. Dashuria avulloi nga zemra e tij dhe tek ai dalngadalë po mbinte indiferenca, që përzihej me një zili të pakuptuar. Pastaj Liu Lesa u bë dhe kureshtar: po vriste mendjen që ta gjente nëse Valdetja nuk kishte vendosur vërtet për fejesë, apo qe rregulluar me ndonjë tjetër. Nisi të përfytyronte tërë djemtë e moshës së rritur, që mund të kishin dalë para tij si kandidatë.

Më shumë se te të gjithë Liut i shkonte mendja te Mirani, tekniku i shkripëzimit. Me të ajo bisedonte shpesh; me të shkonte edhe në filialin e Institutit të Lartë Bujqësor. Me të e kishin parë duke kaluar edhe nga kullota e marinës së kuqe. «Do t'i vë njeri për ta përgjuar», mendoi ai. Dhe person më të përshtatshëm për këtë punë gjeti Peti

Gjekën. Pikërisht atë ditë kur po mendonte kështu, Peti do t'i vinte në zyrë për një kërkesë të vetën.

Me të ardhur, Peti i paraqiti kërkesën për t'u transferuar nga brigadat e arave në brigadën e blegtorisë, të shkante bari dhensh, se gjoja i dhimbte mesi nga reumatizmi.

— Po në qoftë se të ndihmoj, do të më ndihmosh?, — tha Liu duke lënë të nënkuptuar një detyrim për më pastaj.

— E mira të mirën gjen, — u përgjigj Peti.

— Ti e njeh Valdeten, po ta shikosh nga larg? — e pyeti ai.

— Oj e njoh, thotë... dhe një mijë metra larg të jetë...

— Mirë, po sikur ta zuri syri vetë i dytë andej nga marinat e kullotës, kur të rrish me dele, bëj zahmet e na trego nga shtëpia.

— Kur e paske me aq dëshirë, mos ki merak, unë bëhem copë për mikun, po i dhashë fjalën. Veç më çò bari me dhen!

Dhe kështu brenda javës Peti Gjeka kaloi nga brigada e arave në atë të blegtorisë si çoban me delet shterpa dhe shelegët.

*

* *

Një ditë aty nga fundi i gushtit Valdetja që nisur për në zyrat e kooperativës. E kishte thirrur vetë kryetari, që donte të dëgjonte prej saj disa gjëra më të hollësishme që kishin të bënin me

shkripëzimin. Sapo u fut në zyrë, pa se bashkë me kryetarin ishin dhe përgjegjësit e sektorëve, që po i jepnin shifra për pambukun e vjelur dhe misrin e korrur.

Pasi nxorën përqindjet dhe bënë llogaritjet, kryetari iu drejtua Valdetes:

— Të dëgjojmë tani, — tha ai, — të rejat e bërthamës shkencore për shkripëzimin.

Valdetja nisi të fliste e qetë, pa asnjë shenjë hutimi:

— Përveç të dhënave të mëparshme, kemi mendimin se për përshtetimin e procesit të shkripëzimit duhen marrë parasysh edhe ca bimë që me sistemin e tyre rrënjor i thithin tokës kripën. Si shkurre më e përshtatshme për këtë gjë është marina e kuqe, — tha ajo. Po pa mbaruar akoma, Liu Lesa e ndërpreu e i tha:

— Ne nuk jemi ndërmarrje bonifikimi. Detyra jonë është të prodhojmë, të realizojmë planin, ç'na duhet neve të merremi me eksperimentet e shkripëzimit?

— Prit të mbarojë ajo, — e qortoi kryetari.

— Korijet me marina do të jenë të përkohshme. Dobinë e këtyre shkurreve në tokat shëllirë e shikojmë në tri anë: në shkripëzim, në formimin e lëndës organike në sipërfaqen e tokës si edhe për dru zjarri.

— Po nuk bëhet marina lundër, shoku kryetar, — foli prapë me padurim Liu Lesa.

— Po prit, ore, prit. Duro, se ke duruar nëntë muaj. Ajo nuk e ka fjalën për marinën si lëndë ndërtimi... — i tha përgjegjësi i sektorit të tretë.

Të tjerët ngritën vetullat dhe e shikuan Liun me bisht të syrit, ndërsa Valdetja vazhdoi:

— Ne, si bërthamë shkencore, këto fjalë i themi me bindje. Mirëpo disa shokë nuk duan të na kuptojnë. Kjo s'na çudit. Le të mos harrojmë misrin me kubikë. Shumë njerëz në fillim na panë me mosbesim. Një ndër kundërshtarët e kubikëve ishte edhe ti, Liu! Po, në qoftë se atëherë nxirrje si arsye për të kundërshtuar plehun e domosdoshëm për kubikë, marinat nuk kanë asnjë kërkesë. Nuk duan asnjë shërbim. Mjafton t'i ngulësh si shkopi në shëllirë. Mbjellje fare e thjeshtë me kalema; punë që e bëjnë pa lodhje edhe të vegjlit!

— Kështu foli Valdetja edhe u ul, duke qenë e bindur se nuk kishte bërë as shtesa as teprime.

— Me lejë, — u hodh menjëherë Liu, sapo u ul Valdetja. — Nuk qenkemi kuptuar. Shoqja Valdete si me qëllim po ngacmon plagë të vjetra. S'e pata fjalën të marinat, po te çështja që ne jemi kooperativë bujqësore dhe jo ndërmarrje bonifikimi.

— Po ti ç'mendon për tokat e shëllirës?, — e pyeti kryetari.

— Unë them t'ia japim bonifikimit. Ata ta kthejnë në tokë pune dhe pastaj të na e japin neve.

— Ta marrim qoftë!, — foli me thumb përgjegjësi i sektorit të tretë.

— Po edhe qoftja do ngrënë në kohë, ndryshe e humbet vlerën, — e ngacmoi edhe më përgjegjësi i sektorit të parë.

— Ti, Liu, mos e dridh fjalën, — iu kthye kryetari, — se edhe për marinën nuk je dakord. Sapo e the që nuk bëhet marina lundër.

Liu u zu ngushtë dhe nuk e zgjati më shumë. Mbledhja vazhdoi edhe pak. Në fund të asaj konsulte u la si detyrë që të përgatitej një material me shkrim nga bërthama shkencore dhe të diskutohet nëpër brigada para se të fillonin shirat e vjeshtës.

*

*

*

Kishte ardhur shtatori. Valdetja dhe tekniku i shkripëzimit, Mirani, shkolin të dy dhe dëgjonin leksionet në filialin e Institutit të Lartë Bujqësor. Orari i trenave i ndihmonte dhe ata e kishin të lehtë vajtjen e kthimin.

Një ditë vjeshte, tek kishin dalë nga gryka e kripur e po shëtisnin duke biseduar e duke qeshur, Peti Gjeka i pa dhe nisi t'i binte fyellit. Ashtu deshi të tregonte se ai ishte në krye të detyrës dhe se shëlegët po i kulloste sa s'kishte më mirë.

Mirani e Valdetja ecnin në tragën midis marinave dhe biseda e tyre sa vinte e bëhej më gazmore. Peti i dëgjonte e thoshte se vërtet ata do t'i kishte zënë tymi i marinës. Meqë ata u afruan edhe më, Peti po ia zinin veshët tërë fjalët:

— Miran! Si do të të pëlqente t'i vihej emri kësaj ngastre, kur të shkripëzohet e të bëhet tokë pune?, — thoshte ajo, përmes qeshjeve.

— Një emër të bukur, që ty s'të vete mendja kurrë!

— Po ç'emër qenka ky?, — pyeste Valdetja me një zë përkëdhelës.

Peti e merrte me mend se tani ajo ishte duke e shikuar ëmbël në sy.

— Po ti ç'emër ke menduar?, — vazhdoi ajo.

— Unë të pyeta e para, — vazhdoi ajo.

— Do të ta them?

— Dua, — i tha ajo si me këmbëngulje.

— Atëherë afrohu të ta them në vesh!

— Sa të afrohem?, — i tha ajo me zë si guftu.

— Aq sa duhet kur flitet në vesh.

— Ja, — u afrova, — i tha ajo dhe, sapo ai përkuli kokën afër flokëve, u largua më tutje si me naze e i tha: — Pse s'e tregove. Duket që nuk të vjen në mendje asnjë emër!

Atëherë ai zgjati dorën, e kapi nga gishtat dhe, duke shënuar me dorën tjetër drejt arave, i tha:

— Parcela e dashurisë do të më pëlqente ta thërrisnin! — dhe mori ta përçafonte, po ajo i shkau nga duart e shpejtë si thëllëzë e doli nga blaca me marina dhe ferra.

Peti Gjeka përgjonte tinëz dhe i rrihte mendja të përgjegjësi i sektorit të tij. «I shkreti Liu Lesa, — kjo e paska në vijë punën, kurse ai paska parë ëndrra me sy hapur».

Peti Gjeka, që kishte përgjuar midis marinave, mendoi se ata do ta kishin parë andaj ndërruan fillin e bisedës e po fjaloseshin tani me fjalë të mëdha si në shkollat e larta.

— Po sikur të mbjellim edhe nga ajo marina tjetër: «Tamaris afrikana?», — thoshte ajo.

— Atë duhet ta mbjellim anës detit; na shërben si brez mbrojtës për pishat e reja, si dhe për të lidhur rërën e bëseve pa bimësi. Kurse për

shkripëzimin e vendosëm: tamari parvifolia, marinën e kuqe, — thoshte ai.

Peti u shtri mbi barin e thatë dhe nuk po dinte si të bënte: të çohet e t'u fliste, apo të shtirej si në gjumë?

«Po jo, jo, nuk e bëj veten gjumash unë, të ma hedhin të tjerët», tha me vete.

Vuri trastën në një degë marine dhe u çua me kërrabë në dorë. Nguli kërrabën pil e mbështeti gjoksin mbi gërrole. Pa pritur të përshëndetëj, tha:

— Qenki nisur për punë të mëdha këtej nga kullota e marinave. Ju békërki plane për të shtuar marinat!

— Do t'i shtojmë, se dhe ato ia heqin sadopak kripën tokës.

— Të lodhesh për marina, — do të thotë të derdhësh djersë kot.

— Po pse ashtu?, — e pyeti Valdetja.

— Nuk ka thënë kot i pari: «marina s'bëhet lundër».

— Mos u nxito kur flet, ore shoku Peti, — ia ktheu Mirani. — Ja, ta nisim nga puna jote. Pse i mban shelegët nga marinat? Pse nuk i çon tutje jallisë?

— Sepse këtu ka bar të butë, kurse andej ka fshesa kripe.

— E pra kush e bëri këtë barin e butë?, — e pyeti Mirani.

— Toka, — iu përgjigj me naivitet Peti.

Mirani buzëqeshi, tundi kokën dhe iu drejtua përsëri bariut:

— Tokë ka edhe pesë metra më tutje, ore Peti, pa andej ka vetëm shëllirë dhe grëm të egër, kurse këtu bifkon bari i butë... E pra një nga arsyet

kryesore është dhe marina. Me bëzhdilat dhe krëndet e saj ajo i jep tokës kalbësira, lëndë organike.

Peti lëshoi kërrabën përtokë. I nxori një cigare të dredhur Miranit dhe i dha zjarr eshkës. Pasi ndezi cigaret, ai iu drejtua Miranit e i tha:

— Të përdorësh tokën e Laçanës për pyll marine, do të thotë të përpiqesh e të dergjesh si ai që deshi të bënte lundër me dru marine..., nuk i ka nxjerrë kot ai i pari ato fjalë.

— Marinat do të jenë të përkohshme, — shtoi Valdetja, — do t'i mbjellim vetëm si mjet që shpejton shkripëzimin.

— Kripën e shpëlan vetëm uji i lumit, — tha Peti me ton kundërshtues.

— Kryesorja është se bashku me shkripëzimin shpejtojmë edhe grumbullimin e lëndës organike, — deshi ta sqaronte Valdetja atë. Po Peti gjithnjë në të tijën; nuk bindej për këtë gjë, që i dukej fare e kotë. «Këta duan të gjenden si Kola në punë», mendoj Peti me vete. Se edhe marinat e kuqe mund të ndihmonin për shkripëzim, kjo i dukej ca qesharake Petit, prandaj as dha e as mori më, po, duke përdredhur pak buzët, u tha atyre të dyve:

— Pse ngatërroheni me probleme të bonifikimit? Lerjani bonifikimit këtë çështje, — dhe, pa e zgjatur më, me kërrabë në dorë u nis drejt shelegëve, që qenë shpërndarë ndër marina.

Rrugës, tek ecte, vriste mendjen që të gjente nëse ata e kishin me të vërtetë, apo ia hodhën atij sa për të fshehur gjurmët. «Duket se bëjnë dashuri këtej, — mendoj, — dhe, për të ngrënë bukë pa lënë thërrime shtiren se po bëjnë studime për marinat.

I kam kaluar më përpara unë këto shtigje. Kështu është koha para se të fejojesh. S'e thua me gojë atë që ndien zemra, po të tjerët e kuptojnë nga sytë. Pikë e zezë!, — qeshte Peti me vete — nga dashuria u bënë edhe shkencëtarë, pale shkencëtarë marinash, — dhe përpicej të riprodhonte fjalët e terminologjisë shkencore, që kishin thënë ata: «mariks frike, mariks perivola», — si nuk janë lodhur dhe u kanë mësuar këta emra të zorshëm. Le që ku ta dish! Mbase ia këpusin si u vjen më lehtë. Kryesorja për ta është që të mos kuptojmë gjë ne të tjerët. Po jo, ore Miran Kash-tori, jo... hidhjani ndonjë tjetri ato «mariksat», po jo mua. Peti ua lexon në sy njerëzve se për çfarë u rreh zemra».

Dhe që ta merrnin vesh edhe ata këtë gjë, Peti nxori fyellin dhe nisi melodinë e një kënge të vjetër të asaj ane:

*Nëno, moj, u rrita unë,
ndaj ti mos më qorto shumë.
Pse dal marinës në lumë,
me bandillin kam ca punë,
më shfaqet natën në gjumë.*

Me këtë këngë që përhapej përmes marinave të kuqe, Peti deshi tu tregonte se ai i binte në erë çdo gjëje dhe nuk gënjehej me fjalë, sado të stisura të ishin. Pastaj i vajti mendja te Liu, që deshi të dinte se ç'bisedonin ata. Ç'rëndësi kishte për të. Kryesorja ishte se ai i kishte të humbura shpresat për Valdeten!

Dielli po anonte nga perëndimi. Era e detit tundte majat e marinave. Lareshët e bukur përku-

ndeshin lehtë midis blerimit të degëve, që kishin filluar të zverdheshin nga vjeshta. Matanë marinave shtrihej gryka e detit, ku tufa pulëbardhash grumbulloheshin dhe shpërndareshin përsëri. Aty rreth pulëbardhave ndonjëherë vinin të rinj nga fshati. Shtriheshin në rërë e laheshin në det. Po Peti vuri re se Mirani dhe Valdetja nuk dolën nga plazhi i fshatit. Ata u nisën nga gryka e detit drejt marinave të mëdha.

Era e freskët që dilte nga pishat e larta, çante përmes marinave të kuqe dhe luante me flokët e verdhë të Valdetes, ia shpupuriste si tufa të buta truske që rriteshin në kënetë. Ata ecnin nëpër çollin e pakorrur mbi një tragë të shkelur nga bagëtia. Avujt e kripur ishin akoma të ngrohtë dhe rrezet e diellit thyesheshin duke u dhënë sendeve pamje të ndryshuara. Edhe ata të dy, tek përshkonin udhën mbi tokën e kripur, përshëndriteshin nga rrezet e thyera nëpër ajrin e nxehur dhe nga larg dukeshin sikur ishin futur brenda një lumi me rreze ylberi.

Kur i pa të bënin atë rrugë të gjatë, Peti mendoi njëherë se mbase ata do ta kishin me gjithë mend mbjelljen e marinave. Po fundja për këtë gështje vendoste kryesia. Për Petin kishte rëndësi të mos i prekeshin kullotat. Si bari i shelegëve, ai mjaftohej vetëm me ruajtjen e tyre, të kishte kreretë tamam dhe bagëtia të ishin gjithnjë shëndoshë. Pa sesi do të shtoheshin kullotat dhe si duhej përmirësuar toka, Peti nuk e vriste fort mendjen. «Për punët e mëdha le të mendojnë të mëdhenjtë», thoshte me vete kur e thërrisnin për të dhënë mendime për të shtuar ushqimin e bagëtive dhe rendimentin e qumështit.

Bërthama shkencore e brigadës së shkripëzimit e kishte gjetur me vend mendimin e Valdetes për marinat e kuqe. Ishte parë e arsyeshme që nëpër tokat e kripëzuara të mbilleshin kalema marine me sistem. Kjo gjë u diskutua nëpër brigada e u pranua nga të gjithë.

Kur dheu që zbutur mirë nga shirat, kryesia vendosi që të shpallej një ditë aksioni për mbjelljen e kalemave të marinës së kuqe.

Ditën e aksionit të gjithë u nisën në shëllirat e Laçanës me shkopinj të hollë marine ndër duar. Burra e gra, të mëdhenj e të vegjël prisnin degë marine dhe i çonin nëpër tokën e kripur gjithë njolla të bardha shëllire. Aty Mirani, teknik i shkripëzimit, i mësonte si t'i ngulnin në tokë. Duke punuar, njerëzit shkëmbenin dhe mendime:

— Do të kemi dru zjarri më shumë!, — thoshte njëri.

— Dhe shkarpa për kaminë!, — shtonte tjetri.

— Rreth marinave do të mbijë bari i butë. Do të shtohen dhe kullotat, — vazhdonte një tjetër.

Të gjithë e kishin quajtur punë me mend mbjelljen e marinës në ultësirën më të thellë të gjolit të kripur. Edhe Liu Lesa nuk kishte kundërshtuar më. Kishte dalë me të tjerët e ngulte shkopinj marine në tokat e kripura të kënetës. Vetëm Peti Gjeka nuk kishte dalë në aksion. Kur pat dëgjuar për mbjelljen e marinës së kuqe, ai që hequr sikur nuk pat marrë vesh gjë. Po në të vërtetë, sa i kishte rënë era, ia pat lënë shelegët shokut tjetër e ia kishte mbathur për peshk nëpër kanale.

I doli dhe ditë e mbarë. Sa herë hidhte rrjetën, binte në peshk. Ndërsa Peti gjuante në kanalet kulluese midis shkurreve, tutje thellë vazhonte aksioni. Zërat e njerëzve vinin deri te veshët e tij; Peti nuk e vriste mendjen. Ai hidhte rrjetën, ndizte cigaren dhe priste vallen e peshqve.

«Më mirë një vezë sot se sa një pulë mot», thoshte me vete, sa herë nxirrte rrjetën me këmbje dhe gjente aty qefuj e lavrakë.

Po aty nga dreka, kur disa të rinj erdhën për të prerë degë marine rreth vendit ku po gjuante ai, Peti e humbi fare e nuk dinte se ç'të bënte. Me të shpejtë hodhi rrjetën në ujë dhe vrapoi nëpër gëmushat me dëllinja. U largua ca dhe u shtri mbi një zhukë të terur. Atje bënte sikur flinte, derisa zërat zunë të mos dëgjoheshin më e njëzërit qenë larguar.

*

*

*

Që atëherë kaluan disa vjet. Marinat e kuqe u rritën. Toka rreth tyre qe pluguar thellë me traktor. Herë pas here mbi plisat e qilizmës lëshoheshin ujërat e ëmbla të kanaleve. Ujërat e lumenjve dhe shirat i kishin larë e shpëlarë plisat dhe brazdat nga kripa. Në vend të grëmit të egër dhe jamrukut rreth marinave zuri të mbinte bar i butë dhe grurë breshke. Toka qe mirosur. Lënda organike kishte filluar të grumbullohej. Kështu që tani edhe ngastrat më të ulëta të kënetës mund të mbilleshin. Kishte ardhur koha që të priteshin marinat e kuqe dhe të shkuleshin me gjithë rrënjë. Marinat e prera ngarkoheshin me qerre dhe zetorë e përdorëshin për dru zjarri dhe shkarpë ka-

mine. Midis atyre që prisnin dru ishte dhe Liu Lesa. Nuk e mbante më veten lart, nuk kishte as ndonjë përgjegjësi më. Kontrolli punëtor dhe fshatar i kishte gjetur shumë të meta e dobësi në punë dhe që atëherë Liu që shkarkuar nga detyra. Liu që bërë burrë me fëmijë. Nuk ngacmohej më fare nga zilia dhe smira për Valdeten. Mosmarrëveshja e dikurshme për mbjelljen e marinave i dukej e largët dhe e harruar. Tek priste marinat me sëpatë, Liu pyeste veten se pse deshi t'i bëhej asaj pengesë... Ç'fitonte nga kundërshtimi?

Edhe Peti Gjeka gjatë kësaj kohe që martuar e që bërë me fëmijë. Edhe të vëllezërit qenë martuar. U duhej të bënë shtëpi të reja. Nuk kishte kohë Peti të shkonte ndër kanale për peshk. Kohën e lirë e kalonte në kaminë. Priste tulla e qeramidhe. Bashkë me të tjerët i fuste tullat në furrë dhe i piqte me shkarpë e marina të prera, që i sillnin përditë nga kënetat e shkripëzuar.

Kur hiri me shpuzë bëhej pezul përpara grykës së furrës së kaminës, Peti merrte hozhekun e gjatë dhe e shpërndante nëpër dysheme midis qemerëve. Xixat e zjarrit merrnin të përpjetën bashkë me avullin. Çanin në vrimat midis qemerëve dhe arrinin të dilnin tok me tymin përjashta. Tullat e qeramidhet piqeshin mirë dhe bëheshin të forta, po, për t'u bërë më të bukura, për së fundi i hidhnin furrës në grykë edhe ca duaj truskë. Flaka e saj bashkë me atë të marinës u jepte atyre një bojë të kuqërreme në të bardhë.

Pikërisht kur Peti ishte duke përzier degët e holla të marinës me kashtën e truskës, erdhi në kaminë Valdetja. Ajo e kishte mbaruar shkollën e lartë dhe që bërë agronome. Në duar mbante një

shportë, ku pat vënë copa dhe si kampione për analizat e tokës së shkripëzuar. Valdetja u tha punëtorëve të kaminës se kishin edhe shumë marina të prera për të tërhequr, që t'u hapej rruga traktorëve. Peti dëgjonte, po nuk e shikonte në sy. I kujtohej koha kur ajo pat shkuar andej nga kullota me Miranin dhe ai u kishte kënduar me fyell atë këngën e vjetër. Ky kujtim e skuqte si flaka e kaminës. Po pastaj mori zemër e tha me vete se fundja edhe ata u dashuruan e u mantuan. Po përsëri mendimet i vinin vërdallë, si avulli i kaminës.

«Se ku kishte filluar dashuria e të tjerëve, mendonte,... te marinat e kuqe apo te arat me misër, kjo pak rëndësi kishte. Më mirë do të kishte qenë që edhe unë ta kisha vrarë mendjen si ata, — tha me vete, — për tokën dhe kullotën, sesa për dashurinë e tyre. Po ajo u bë dhe i përket së kaluarës». Ndënkohë shpuza që bërë pezul përsëri. Atëherë Peti mori prapë hozhekun dhe e shpërndau nëpër furrë.

Atë çast iu afrua Valdetja, e cila, kur e pa Petin të përdorte me mjeshteri dhe me forcë gjithë atë hozhek, i tha me zë të qeshur:

— Si duket i paska ikur reumatizmi Petit, nuk i dhemb më kurrizi, si atëherë kur ndërroi brigadën!

— Ashtu vërtet, — shtoi ai, — ma nxori zjarri i kaminës.

Peti bëri ta mbante veten, po u skuq më shumë. Mirë që ishte pranë zjarrit të nxehtë dhe nuk u kuptua. Uli kokën dhe zuri të hidhte me vrull shkarpat në furrë. I binin pika djerse dhe, tek digjte shkarpat ca nga ca, i dukej se digjte bashkë me to edhe disa nga ato kalbësirat e së kaluarës.

LULET E PYLLIT

Vjeshta sapo kishte ardhur.

Kishin rënë shirat e para dhe pylli dukej më i bukur. Ngjyrat e blenta përziheshin me të verdhën dhe gjethet e lara shkëlqenin. Moti qe bërë pak më i freskët. Kishte buitur bari i ri dhe luledredhkat e luleçikoret rrinin gjithë ditën të hapura. Qielli i kaltër e i kulluar qe bërë i tejdukshëm. Frynte një erë e lehtë dhe pylli shushurinte pa pushim. Me shushurimën e drurëve përziheshin zërat e zogjve që fluturonin dhe ecnin duke gjëllitur ushqimin e tyre. Guguftutë i përgjigjeshin njëra-tjetrës si me përmallim, kurse harabelat cicëronin pa mbarim.

Ishte koha kur po dukeshin mëllënjat e para dhe peligorgat po largoheshin ca e nga ca.

Fugat çukisnin çikoret dhe bishtbardhat sqepnin lulequmështoret. Fazanët e bukur me pendë plot xixa dukeshin e zhdukeshin nëpër bllacat me ferra, duke kullotur gjithnjë si të trembur. Xhinxhërrkat laramane kërcenin nëpër tatulla dhe hanin fara nga boçet e çara e të plasaritura prej disa ditësh më parë. Tërë qeniet e gjalla të pyllit ishin në lëvizje.

*
* *

Tekniku i pyjeve, Jogu Çela kalonte përmes drurëve dhe shikonte mersinat e reja dhe pishat e egra. Duke ecur mendonte për destilatorin, që nxirrte esencë nga gjethet dhe lulet e bimëve ete-ro-vajore. Tek shkelte mbi gjethet e mersinave, që kishin rënë përtokë nga era dhe shiu, mendonte se si për vite dhe vite me radhë kjo pasuri e natyrës kishte humbur kot. Kurse tani ato do të futeshin në kazanin e destilatorit, do të ziheshin me avull dhe do të jepnin esencë.

Përmbi drurë po afrohej një skifter, që u vinte anës peligorgave dhe lareshëve të pyllit. Jogu hoqi çiften nga krahu dhe mori shenjë. Arma buçiti dhe, ndërsa sikite e fishekut ishin duke rënë, shpendi grabitqar u rrëzua me përpëlitje.

Pastaj ai hyri në një tragë që të nxirrte në rrugën e fshatit Bigan, ku kishte shtëpinë. U ul në rrënjët e një lisi të lartë dhe ndezi një cigare. Duke pirë duhan, i vajtën sytë te një grumbull fëmijësh, të cilët po vinin drejt pyllit. Kur u afruan dhe ca, ai i njohu. Ishin nxënësit e shkollës së fshatit që po vinin bashkë me mësuesin e biologjisë, Rita Çolimin, të cilën ai e njihte që në pranverë. Jogu nuk luajti nga vendi. Shkrepi me masat, i vuri zjarr eshkës dhe, ndonëse e ndezi cigaren, nuk e shoi eshkën, po e mbajti në dorë të ndezur. E mbajti kastile për mësuesen, se e dinte që asaj i pëlqenin erërat e pyllit.

Rita Çolini ishte vajzë nga qyteti, po kishte tre vjet që punonte si mësuese e biologjisë në shkollën e fshatit Bigan. Asaj i kishte pëlqyer shumë ky fshat, që ndodhej pranë pyjeve të mëdha. Si të gjithë mësuesit e tjerë, dhe ajo që afruar me fshatin, me njerëzit dhe me punët e kooperativës. Gratë e dorin shumë dhe vajzat e fshatit e kishin si motrën e tyre. E ftonin të gjitha çupat e fshatit dhe ajo këdo bëhej e shtëpisë, i mësonte për gatimin, për qëndisje, për rregullimin e shtëpisë. Po edhe Rita mësoi nga ato shumë gjëra: mësoi punën me tezgjah, endjen e indit e të majës së perit, mësoi si bëhet trahanaja, bukëvalja e përvlakut me saç. Me një fjalë, Rita Çolini që mësuar në Bigan dhe nuk i bënte zemra të largohej. Atë ditë Rita nuk e kishte marrë rrugën kot për në pyll. Nxënësit e klasës së shtatë kishin punë bujqësore dhe Rita po i binte këtej nga kishin mbjellë lulelivandon që në pranverë. Ndërsa Rita ecte duke biseduar me udhëheqësen e pionierëve, nxënësit vraponin përpara dhe hanin manaferra, që vareshin sterrë të zeza në vile të mëdha si veshë rrushi.

Në pranverën e këtij viti mësuese Rita kishte qenë disa herë në pyllin e madh bashkë me nxënës të klasave të ndryshme. Nuk vinte më kot, vetëm për një shëtitje, po për të mbledhur lulëkuqe, lule mëllage, lule shtogu apo lule zogu. Gjatë muajve prill dhe maj bashkë me nxënësit ajo mbledhi disa kuintalë me bimë mjekësore. Lulet

e pyllit e tërhiqnin gjithnjë. Disa nga lulet e bukura të pyllit i kishte mbjellë edhe në lulishten e shkollës.

* * *

Tekniku i pyjeve, Jogu Çelo, sapo dëgjonte këngën gazmore të nxënësve, që vinin për të mbledhur lule në pyll, u dëlte përpara i priste me mall dhe u tregonte kuriozitate për bimët e lulet.

Jogu është teknik i ri, po është i dhënë tepër pas drurëve të pyllit. Gjithnjë, kur ecën nëpër pyje, do ta shohësh të ketë me vete ndonjë revistë, libër ose buletin, ku bëhet fjalë për pyjet.

Sa herë dukej mësuesja e biologjisë para ose pas nxënësve, Jogu seç ndiente një drithërimë. Pastaj qetësohej, buzëqeshte dhe bisedonte me kënaqësi me të. Jogu i fliste e i tregonte për lloj-lloj drurësh, për gjethet dhe lulet e tyre, për akacien, për mersinën, për pishat, që ishin aq të dobishme.

Ajo që i pëlqente më shumë Ritës te ky djalë ishte çiltërsia, ajo thjeshtësia e natyrshme me të cilën i tregonte gjërat. Ai nuk e bënte veten se dinte shumë as atëherë kur fliste për kuriozitate që e çudisnin mësuesen. Tek bisedonte me të, Rita vinte re se ai kishte gjuhë të pastër dhe të pasur. Dinte gjithë emrat e luleve dhe të barishteve, të zogjve e të fluturave.

Një herë, tek po bisedonin për mëllagën, Jogu i tha Ritës se ishte koha që, jo vetëm t'i mblidhnin bimët mjekësore, po edhe t'i kultivonin ato. Ritën ky mendim në fillim nuk e tërhoqi:

— Sikur nuk ka interes, — i tha ajo, — të

mbjellësh lulëkuqe dhe mëllagë, kur pylli i rrit vetë.

— S'e kam fjalën te lulëkuqja, po te bimë të tjera, që kanë leverdi të madhe.

— Cila bimë për shembull?, — pyeti ajo.

— Lulelivandua, ose livandula, si i thonë fiorkulturistët. Pastaj ai i shpjegoi se lulja e saj kërkohet shumë edhe nga tregu i jashtëm, dhe ka vlerë të madhe për ekonominë, sepse i vlen jo vetëm lulja, po edhe gjethet e kërcelli.

Megjithatë, Ritës ky mendim po i dukej si i papeshuar mirë.

— Unë nuk e shoh të udhës të prishësh tokën e bukës për livandulat. Buka mbi të gjitha, — tha ajo, duke vënë buzën në gaz, si për t'i kujtuar një të vërtetë që ai s'duhej ta harronte. Po Jogu nguli këmbë:

— Po të vrasim pak mendjen, gjejmë tokë sa për të mbjellë lulelivando.

— Ku ka?, — e pyeti ajo me një theks kundërshtues.

— Jaa, — iu drejtua ai dhe i tregoi mezhdat anës pyllit dhe sheshet e vogla midis drurëve.

— Pse, u rritka livandula midis drurëve të pyllit?

— Si nuk rritet? Le që mund të gjemë edhe vende që i zë dielli një pjesë të madhe të ditës.

— Po ku të kërkohet rrënjë?, — e pyeti mësuësja me kureshtje.

— Nuk ka nevojë për rrënjë, se lulelivandua zihet në tokë me rrënjë vegjetative; mjafton ta mbjellësh shkop, ose shpatull.

— Domethënë mbillet si rozmarina.

— Mirë që ma kujtove se edhe rozmarina ka

shumë interes për ekonominë. Nuk është bimbë qibare. Mjafton ta ngulësh shpatull në tokën e punuar dhe rritet vetiu, — tha Jogu.

— Degëzat e lulëlivandos nuk kemi ku t'i gjejmë, kurse për rozmarinën s'e kemi të vështirë ta sigurojmë, sepse kanë vetë nxënësit nëpër shtëpira. Pastaj Jogu i tha Ritës se mund të fillonin të bënin diçka me nxënësit duke mbjellë në fillim rozmarinë, kurse degëzat e lulëlivandos do t'u siguronte ai nga ndërmarrja pyjore.

Jogut i kishte dalë emri si fiorikulturist i mirë. Këtë gjë e kishin marrë vesh edhe në komunalen e qytetit, prandaj një muaj më parë atë e kishin kërkuar që ta merrnin si teknik për lulishtet e qytetit, por ai nuk kishte pranuar. «Nuk ndahem dot nga pylli, — kishte thënë, — pylli është lulishtja ime e vërtetë».

*
*
*

Mësuese Rita u tregoi shoqëve dhe shokëve të shkollës së Biganit mendimin e teknikut për të mbjellë rozmarinë dhe livandulë nëpër pyll. Të gjithë pranuan. U shpall java e aksionit të luleve. Çdo pasdite mësues dhe nxënës, së bashku, shkonin në pyll me kazma e lopata në duar. Punonin sheshet e vogla e mezhdat që i zinte dielli. Në vendet e punuara mbillnin rozmarinën degë-degë, siç e kishin marrë nga shtëpitë e tyre. Ca të tjerë mbllidhnin humus pylli dhe e shpërndanin nëpër ngastrat e punuara, që bimët të kishin sa më shumë ushqim.

Brenda javës Jogu pruri në shkollë disa shporta me lulëlivando, disa prej të cilave i mbo-

llën në shkollë, kurse pjesën më të madhe e vunë në ngastrat e vogla nëpër pyll. Gjer në fund të prillit gjithë sheshet e vogla dhe mezhdat e punuara u mbollën me lulëlivando dhe degëza rozmarine.

Me kohë ato u zunë të gjitha dhe filluan të rriteshin me ditë. Që atëherë nxënësit nuk vinin në pyll për të mbledhur lulëkuqe, lule shtogu, ose mëllagë, por edhe për të tëharrur apo prashitur bimët e mbjella të rozmarinës e livandulës.

*

*

*

Kur erdhi vjeshta, rozmaritë qenë rritur, dhe lulëlivandot ishin harlisur me ca gjethe të blerta pak si në bojë hiri; lulet e tyre dukeshin të qeshura, me një kaltërsi të butë si lule liri. Aroma e tyre përhapej nga një puih e lehtë dhe gjithë pylli kundërmonte era livando. Erërat e luleve të ndryshme përziheshin dhe pylli të mbushte me një kënaqësi dehëse. Më në fund erdhi dita që lulëlivandot duheshin mbledhur. Për këtë punë u nisën nxënësit e klasës së shtatë bashkë me udhëheqësen e pionierëve dhe mësuesen e biologjisë.

Kur erdhën te lisi i madh, Jogu u çua në këmbë, përshëndeti nxënësit dhe shkoi e u takua me Ritën dhe udhëheqësen e pionierëve. Eshkën akoma nuk e kishte hedhur, ajo digjej ngadalë dhe lëshonte erën e saj të këndshme, që asaj i pëlqente aq shumë.

— Njiheni ju njerëzit e pyllit, — i tha Rita.

— Pse?, — e pyeti ai, sikur nuk e kishte kuptuar.

— Oi, pse, thotë! Ja, kaq i ri dhe e ndez duhanin me eshkë, si plak.

— S'ke ç'bën, — i tha ai me shaka. — Mua si pylltar më pëlqen era e eshkës, kurse juve me siguri ju pëlqen më shumë era e shkrepësës.

— Mua më pëlqen era e eshkës, — tha Rita duke buzëqeshur dhe ia mori nga dora. Të tre ecnin në tragën e shkelur; duke nuhatur erën e eshkës së djegur. Sa u futën në kufirin e pyllit, Jogu u doli përpara dhe u tha:

— Tani eshka duhet fikur; në pyll ndalohej zjarri.

Ato e shkelën eshkëzën e ndezur derisa e shuan dhe për siguri i hodhën lart një plis të njomë. Pas një ore nxënësit i kishin mbushur qeskat e najlonta me lulivando dhe qenë shpërndarë nëpër bllaca për manaferra. Dita ishte e bukur dhe ata endeshin duke qeshur e gugitur pas gëmushave.

Ndërsa të vegjlit po luanin, duke ngrënë manaferra, Jogu iu afrua Ritës dhe e pyeti se ç'do të bënin me kërcellin dhe gjethet e lulivandos.

— Kjo dihet, — i tha Rita, — do t'i korrim dhe do t'i shesim bashkë me degëzat e rozmarinës.

— Unë them që të mos i shisni si bimë.

— Po çfarë atëherë! Kot u munduam që i mbollëm.

Mund t'i përpunoni, t'u nxirrni esencën. Kështu ka më shumë interes shteti dhe kooperativa.

— Po si bëhet përpunimi, ku dimë ne nga ajo punë?, — pyeti ajo.

— Me destilator.

— Me destilator?... Ç'fantazi. Si ta ngremë ne destilatorin?!

— Është gjë e thjeshtë, Rita, — tha Jogu, — më e thjeshtë se kazani i rakisë. Ne kemi në ndërmarrjen e pyjeve.

— Vërtet?

— Po deshe eja të ta tregoj skemën. E kam në një libër aty në kasolle.

Mësuese Rita mblodhi nxënësit, i rreshtoi, i porositi për lulet që kishin nëpër qeska dhe i nisi me udhëheqësen e pionierëve. Nxënësit morën tragën drejt shkollës. Ecnin duke kënduar. Kudo, tek shkollin, përhapej era e lulelivandos. Kjo ishte një gjë e re për fshatin Bigan, po një punë akoma më e re do të ishte destilatori... «Ah, sikur të arrinim ta bënim dhe ne në fshat, — mendonte Rita, — ashtu do të ndihmonte edhe shkolla akoma më shumë për të rritur të ardhurat e kooperativës».

Po këtë ditë, kur Rita kishte ardhur në pyll për të mbledhur lulelivandot, vëllai i saj, Nakoja, që nisur nga qyteti për në fshatin Bigan. Nakoja kujdesej gjithnjë për motrën. Vitin e kaluar ai nuk qe bërë dhe aq merak, sepse Rita shkonte pothuajse çdo javë në shtëpi, por në shtatorin e këtij viti mësimor ajo nuk qe dukur asnjëherë në qytet.

— U bë fshatare fare e uruara, — i tha e ëma Nakos një natë.

— Unë i merrja me mend këto vështirësira që ka mësuesja e fshatit, prandaj nuk doja ta bënim Ritën, mësuese, po ta bënim rrobaqepëse; ime shoqe dhe ti, moj nënë, ngulët këmbë që ta bënim mësuese, se ishte e zgjuar.... le të vinte në shkollën e natës, po kështu...

— Mirë, o bir, po me shoqe është, nuk është vetëm.

— Secili shikon çatinë e tij. Shoqeve mbase dhe u pëlqen të rrinë gjithë jetën në fshat.

— Po mbase i del ndonjë fat i mirë, o bir, ja ai djali që e kërkon qenka një rast që nuk duhet hedhur poshtë.

— Po fatin edhe do ta kërkos, moj nënë, kurse ajo ka tri javë që nuk ka ardhur.

— I ka shkolla këto, — foli nëna, — e mirë është vallja... po ç'ha daullja në dasmë!

— Nuk ha bukë vetëm shkolla, moj nënë, po edhe zanati. Ja, kamerier jam unë, po jam brenda në qytet!

— Nuk e ke keq, o bir, po ik një ditë vetë dhe mbushja mendjen, shko dhe bisedo goja-gojës.

Ja për këto shqetësime që nisur Nakoja nga qyteti për në Bigan. Rrugës, tek ecte me biçikletë, mendonte se ç'duhej të bënte për të rregulluar transferimin e Ritës. Në mos në qytet, të paktën ta sillnin në periferi. Iu kujtua prapë kërkesa që u kishte ardhur në shtëpi për Ritën. Rast më të mirë nuk kishe se ku të gjeje. Njeriu që u propozohej ishte djalë i ri, i pashëm, me shkollë dhe mbi të gjitha me punë në qytet. Ja kjo kërkesë i duhej shtënë në vesh Ritës sa nuk ishte vonë. Po kjo punë duhej bërë me një farë takti, që të dilte e natyrshme dhe Rita të mos kundërshtonte.

*
*
*

Ritës as që i vinte në mendje se i vëllai do të merrte rrugën atë ditë dhe do të vinte në fshat me

biçikletë. Tek po ecnin tok me Jogun midis mersinave, panë një larash që po rrinte mbi një murriz duke gufuar puplat e gushës me sqep. Larashi krekosej madhështor dhe i ngopur.

— E shikon larashin, — i tha tekniku Ritës, — është i kënaqur se parandien kohë të mirë.

— Me të vërtetë?...

— Po, po, kur ka kohë të keqe fshihet.

Më tutje, afër kasolles së pyllit panë një peligorgë. Gjithë ngjyrat e ylberit ishin përzier në trupin e saj.

— Sa e bukur qenka, — tha mësuesja.

— Mos lëviz, — foli Jogu, — rri këtu — dhe u fut me vrap në kasolle, mori çiften dhe vuri në shenjë peligorgën.

Rita u lëshua vrap drejt tij.

— Mos, — i tha me zë të lartë, — mos e vrit, — dhe i luajti pushkën duke përkulur kryet. Atë çast flokët e Ritës fluturuan para fytyrës së Jogut dhe ai ndjeu një erë të mirë që nuk e kishte nuhatur më parë, një aromë ku përziheshin gjithë erërat e luleve të pyllit.

Ata u futën në kasolle, po peligorga nuk po largohej.

— I paska ardhur për kokë, — u dëgjua prapë Jogu dhe mori të dilte nga kasollja me çifte në dorë për ta vrarë shpendin e bukur, po Rita e mbajti, e ndali, duke dalë para deriçkës.

— Mos e vrit, — i tha ajo përsëri, — më vjen keq, janë të bukura dhe po rrallohen.

Jogu bëri sikur nuk po bindej, me qëllim që Rita t'i lutej prapë me atë zërin e saj si cicërimë.

— Lëre të qetë, — iu drejtua ajo butësisht.

Jogu e humbi vendosmërinë e gjahtarit. Flokët e saj të artë si kashtë tërshëre, që i tundte puhia e lehtë dhe sytë e kaltër si luleçikore e turbulluan. Pa ditur ç'të bënte, ai qeshi dhe, duke përthyer çiften, tha:

— Shiko... ka fishekë? S'ka. Ti kujtoje se unë do ta vrisja, po unë ashtu kot, bëja shaka.

Ajo mori frymë thellë dhe e vështroi si me qortim, duke i thënë:

— Dhe unë kujtoja se e kishe me gjithë mend...

Pastaj, tek hodhi sytë rreth e qark kasolles, Rita u çudit me ato që pa. Jogu kishte vendosur radhë njëra pas tjetrës disa nga shpezët e pyllit të balsamosura. Atje kishte radhitur mëllënjën, një fugë, një pupëz, thëllëzë, shaptore, edhe peligorgë. Kurse një kanarinë, një bilbil dhe një gardalinë i kishte vënë në kafaze të veçantë dhe i ushqente me mel dhe thërrime të ndryshme.

— Sa bukur, — i tha Rita, m'i jep për shkollën? Më duhen për kabinetin e biologjisë.

— Dale, — i tha ai, — të mbarojmë punë njëherë me skemën e destilatorit, apo jo?

— U, vërtet, — foli mësuesja pak si papritur. — Si na doli nga mendja?

Jogu mori buletinin, e hapi në faqen njëzet dhe u ul bashkë me Ritën në trungun e prerë, që shërbente si stol. Pasi lexuan udhëzimet dhe përshkrimin e destilatorit, panë edhe skemën. Mësuese Rita ndjeu kënaqësi dhe më shumë kur mori vesh nga leximi se ai lloj destilatori nuk shërbente vetëm për të nxjerrë esencë nga livandula dhe rozmarina, por

edhe për të përpunuar gjethet e mersinës dhe halat e blerta të pishave.

— Po ku do ta bëjmë? Se vërtet nuk qenka ndonjë makineri e vështirë, po sidoqoftë duhen makineri metalprerëse për ta prodhuar, — tha ajo.

— Unë nuk po them se këtë mund ta bëjë kovaçi i fshatit. Po ia vlen që të bëhet problem i kryesisë dhe një shok i ngarkuar të interesohet në ndonjë oficinë apo në uzinën mekanike.

Jogu vizatoi një skemë më të thjeshtë të destilatorit edhe ia dha Ritës si për t'i dhënë kurajë që mendimi për të nxjerrë esenca nga bimët eterovajore të bisedohej edhe me mësuesit e nxënësit e tjerë të shkollës. Rita u ngrit. Skemën e vendosi në mes të buletinit për pyjet. Ndërsa me një dorë mbante buletin, me dorën tjetër rrëmbeu peligorgën e balsamosur. Jogu, sa e pa, luajti nga vendi dhe bëri sikur nuk deshë t'ia jepte. E kapi për dore, por, kur ndjeu se ajo nuk po e shtynte, nuk i bëri zemra t'ia merrte peligorgën. Po dhe ta afronte sikur i mungonte kuraja. Tek përpiqej të mbante peligorgën, Ritës i ranë flokët mbi ballë. Ai ia ktheu tufën e flokëve mënjana e kur e pa ashtu me sy gjysmë të mbyllur, u hutua dhe e puthi rrëmbimthi. Rita ndjeu një trazim dhe i ra peligorga nga dora.

— Mos, se na shohin, — i tha ajo me zërin si cicerimë duke dalë me nxitim nga kasollja.

Dhe iku pa e përshëndetur Jogun. Tek ecte me çap të shpejtë, iu kujtua dita e vjeshtës së kaluar, kur që takuar për herë të parë me të. Ndërsa ajo ecte me një shoqe, në një shteg anës pyllit, ai i kishte ngacmuar, u kishte hedhur kokrra të vogla mersine si padashur dhe ato u ishin ngatërruar përmbi flokë sikur t'ua kishte çuar era. Dhe vërtet atë ditë frynte erë...

Vëllai i Ritës, Nakoja, kishte afro dy orë që kishte ardhur në fshat dhe po priste. Meqë në shkollë i thanë se do të kthehej nga pylli, ku kishte shkuar për mësimin e bujqësisë me nxënësit, dhe ishte kohë dreke, ai u ul në klubin e kooperativës. Ishte ditë e ngrohtë dhe ai kërkoi në fillim një dhallë të freskët. Pasi u çlodh dhe ca, piu dhe një kafe e doli nëpër dyqanet e fshatit. Kur vajti në dyqanin e zarzavateve dhe të frutave, u bë pishman që kishte marrë aq shumë ushqime për Ritën. Aty domatet ishin të freskëta, pjeprat të verdhë, rrushi i pjekur dhe fiqtë e zinj ishin plasaritur.

Nakoja pa të motrën tek po vinte e vetme dhe u ngrit me gjithë boçën me ushqime.

— Kot je munduar, ore vëlla!, — tha ajo duke qeshur.

— Meraku i nënës, moj motër, meraku i saj, po unë e di.

— Për ushqim mos u bëni merak fare, përveç që gatujmë vetë... dhe mensa është mrekulli: mirë dhe lirë.

— Sidoqoftë, ti nga e shtuna në darkë duku nga shtëpia, se kemi dhe atë fjalën e lënë përgjysmë për atë djalin që të tha ajo shoqja... apo jo?

— Do të vij për nënën dhe për ju, — tha ajo — po jo për atë që thua ti.

Dhe atë çast vetëtimthi i shkoi mendja te Jogu, që tani sigurisht rrinte vetëm në kasolle, midis luleve, midis ëndrrave dhe drurëve erëmirë.